Ινστιτούτο Εργασίας Γ.Σ.Ε.Ε.

Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση

Ενδιάμεση Έκθεση

Νοέμβριος

2021

Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση
Ενδιάμεση Έκθεση 5, Νοέμβριος 2021

ISSN: 2529-1173

Copyright © ΙΝΕ ΓΣΕΕ

Ιουλιανού 24, Αθήνα 10434
Τηλ. 210 8202247, 210 8202249
e-mail: f.athousaki@inegsee.gr, www.inegsee.gr
Γλωσσική επιμέλεια – Διορθώσεις: Στέλλα Ζούπα

Απαγορεύεται η με οποιονδήποτε τρόπο ανατύπωση ή
μετάφραση όλου ή μέρους του κειμένου χωρίς την άδεια του εκδότη.
Επίσης, η αναδημοσίευση (όλου ή μέρους του) χωρίς αναφορά της πηγής.

Η παρούσα έκθεση αναρτήθηκε στο site του ΙΝΕ ΓΣΕΕ στις 24/11/2021.

Περιεχόμενα

Συντομογραφίες 4
Κατάλογος Διαγραμμάτων 5
Βασικά συμπεράσματα και εμπειρικά ευρήματα της Ενδιάμεσης Έκθεσης 7
1. Εισαγωγή 13
2. Μακροοικονομικές εξελίξεις 15
3. Δημοσιονομικές εξελίξεις 34
4. Η επίπτωση της ακρίβειας στο βιοτικό επίπεδο των νοικοκυριών 49
5. Η κατάσταση στην αγορά εργασίας 64
Βιβλιογραφία 81

Συντομογραφίες

Σε ορισμένα διαγράμματα –όπου ήταν αναγκαίο– οι ονομασίες των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) συντομογραφούνται κατά τον ακόλουθο τρόπο:

Σύντομη ονομασία στα ελληνικά	Κωδικός χώρας
Βέλγιο	**BE**
Βουλγαρία	**BG**
Τσεχική Δημοκρατία	**CZ**
Δανία	**DK**
Γερμανία	**DE**
Εσθονία	**EE**
Ιρλανδία	**IE**
Ελλάδα	**EL**
Ισπανία	**ES**
Γαλλία	**FR**
Κροατία	**HR**
Ιταλία	**IT**
Κύπρος	**CY**
Λετονία	**LV**
Λιθουανία	**LT**
Λουξεμβούργο	**LU**
Ουγγαρία	**HU**
Μάλτα	**MT**
Ολλανδία	**NL**
Αυστρία	**AT**
Πολωνία	**PL**
Πορτογαλία	**PT**
Ρουμανία	**RO**
Σλοβενία	**SI**
Σλοβακία	**SK**
Φινλανδία	**FI**
Σουηδία	**SE**

Κατάλογος Διαγραμμάτων

Διάγραμμα 2.1	Δείκτης εξέλιξης πραγματικού ΑΕΠ Ελλάδας και Ευρωζώνης (2009:1-2021:2, σταθερές τιμές 2015, 2009:1=100)	**16**
Διάγραμμα 2.2	Πραγματικό ΑΕΠ σε εκατ. ευρώ (Ελλάδα, 2008-2028, σταθερές τιμές 2015)	**17**
Διάγραμμα 2.3	Κατανάλωση και επενδύσεις σε εκατ. ευρώ (Ελλάδα, 2007:1-2021:2, σταθερές τιμές 2015)	**18**
Διάγραμμα 2.4	Διαφορά κατανάλωσης και επενδύσεων το β' τρίμηνο του 2021 σε σχέση με τα ίδια τρίμηνα προηγούμενων ετών σε εκατ. ευρώ (2017-2021, σταθερές τιμές 2015)	**19**
Διάγραμμα 2.5	Ισοζύγια θεσμικών τομέων της οικονομίας ως ποσοστό (%) του ΑΕΠ (Ελλάδα, 2014:1-2019:2)	**20**
Διάγραμμα 2.6	Ακαθάριστος σχηματισμός παγίου κεφαλαίου ως ποσοστό (%) του ΑΕΠ σε Ευρωζώνη και Ελλάδα (2007:1-2021:2)	**21**
Διάγραμμα 2.7	Εξαγωγές και εισαγωγές προϊόντων και υπηρεσιών και εμπορικό ισοζύγιο σε εκατ. ευρώ (Ελλάδα, 2009:1-2021:2)	**22**
Διάγραμμα 2.8	Ισοζύγιο πληρωμών και οι βασικές συνιστώσες του ως ποσοστό (%) του ΑΕΠ (Ελλάδα, 2009:1-2021:1)	**23**
Διάγραμμα 2.9	Δείκτης εξέλιξης χρέους προς έσοδα μη χρηματοοικονομικών επιχειρήσεων και νοικοκυριών (Ελλάδα, 2018:1-2021:1, 2017:1=100)	**24**
Διάγραμμα 2.10	Αποταμιεύσεις και μεταβολή καταθέσεων και νομίσματος νοικοκυριών σε εκατ. ευρώ (Ελλάδα, 2017:1-2021:1)	**25**
Διάγραμμα 2.11	Μη εξυπηρετούμενα δάνεια ως ποσοστό (%) του συνόλου των δανείων (2020)	**27**
Διάγραμμα 2.12	Ποσοστιαία (%) κατανομή των μη εξυπηρετούμενων δανείων προς το εγχώριο τραπεζικό σύστημα ανά κύρια κατηγορία δανείων (Ελλάδα, Σεπτέμβριος 2020-Μάρτιος 2021)	**28**
Διάγραμμα 2.13	Μεταβολή των μη εξυπηρετούμενων επιχειρηματικών δανείων προς το εγχώριο τραπεζικό σύστημα ανά μέγεθος επιχείρησης σε δισ. ευρώ (Ελλάδα, Δεκέμβριος 2020-Μάρτιος 2021)	**28**
Διάγραμμα 2.14	Δείκτης φερεγγυότητας σε σχέση με τον εξωτερικό τομέα (Ελλάδα, 2008:1-2021:1)	**30**
Διάγραμμα 2.15	Διεθνής επενδυτική θέση ως ποσοστό (%) του ΑΕΠ (2014-2021)	**31**
Διάγραμμα 2.16	Εξωτερικό χρέος επιχειρήσεων και νοικοκυριών ως ποσοστό (%) του συνολικού χρέους του κάθε τομέα (Ελλάδα, 2017:1-2021:1)	**32**
Διάγραμμα 3.1	Συνολικό ισοζύγιο Γενικής Κυβέρνησης στα κράτη-μέλη της Ευρωζώνης (2020 και 2021)	**35**
Διάγραμμα 3.2	Δημοσιονομικές παρεμβάσεις για την αντιμετώπιση της πανδημικής κρίσης (Ιανουάριος 2020-Σεπτέμβριος 2021)	**36**
Διάγραμμα 3.3	Έσοδα, πρωτογενείς δαπάνες και πρωτογενές ισοζύγιο της Γενικής Κυβέρνησης (2018:1-2021:2, εκατ. ευρώ)	**37**
Διάγραμμα 3.4	Μεταβολή εσόδων και πρωτογενών δαπανών της Γενικής Κυβέρνησης στα κράτη-μέλη της Ευρωζώνης (ως ποσοστό [%] του ΑΕΠ, 2019-2020)	**38**
Διάγραμμα 3.5	Ληξιπρόθεσμες υποχρεώσεις και εκκρεμείς επιστροφές φόρων Γενικής Κυβέρνησης (Δεκέμβριος 2020-Σεπτέμβριος 2021, εκατ. ευρώ)	**40**
Διάγραμμα 3.6	Μεταβολή ποσοστού δημόσιου χρέους στα κράτη-μέλη της Ευρωζώνης (2019-2020 και 2020-2021)	**42**
Διάγραμμα 3.7	Η εξέλιξη του χρέους της Γενικής Κυβέρνησης (2005-2023)	**43**
Διάγραμμα 3.8	Δείκτης φερεγγυότητας του ελληνικού δημόσιου τομέα (2005-2022)	**44**
Διάγραμμα 3.9	Εκτίμηση πρωτογενούς αποτελέσματος και πληρωμών για τόκους Γενικής Κυβέρνησης (ως ποσοστό [%] του ΑΕΠ, 2023-2026)	**45**
Διάγραμμα 4.1	Επιβάρυνση κατώτατου μισθού από τη μεταβολή της λιανικής τιμής ανά λίτρο (ΕΕ, Οκτώβριος 2021 και ποσοστιαία [%] μεταβολή με Οκτώβριο 2019, μονάδες pps)	**50**

Διάγραμμα 4.2	Φορολογική επιβάρυνση επί της λιανικής τιμής ανά λίτρο (ΕΕ, Οκτώβριος 2021)	**52**
Διάγραμμα 4.3	Ποσοστιαία (%) μεταβολή του περιθωρίου κέρδους μη χρηματοοικονομικών επιχειρήσεων (2019:2-2021:2)	**53**
Διάγραμμα 4.4	Δείκτης τιμών ανά ενεργειακό είδος (Ελλάδα, Δεκέμβριος 1019-Οκτώβριος 2021, 2019=100)	**54**
Διάγραμμα 4.5	Δείκτης τιμών για επιλεγμένες κατηγορίες τροφίμων (Ελλάδα, Δεκέμβριος 2019-Σεπτέμβριος 2021, 2009=100)	**55**
Διάγραμμα 4.6	Συμβολή των τροφίμων και μη αλκοολούχων ποτών και της ενέργειας στην εξέλιξη του πληθωρισμού (Ελλάδα, Δεκέμβριος 2019-Σεπτέμβριος 2021)	**56**
Διάγραμμα 4.7	Ποσοστό νοικοκυριών που δεν έχουν τη δυνατότητα κάλυψης έκτακτων δαπανών (ΕΕ, 2019-2020)	**57**
Διάγραμμα 4.8	Ποσοστό νοικοκυριών που αντιμετωπίζουν μεγάλη δυσκολία στην κάλυψη των αναγκών τους (ΕΕ, 2019-2020)	**58**
Διάγραμμα 4.9	Ποσοστό νοικοκυριών που βρίσκονται πάνω από το κατώφλι φτώχειας και αντιμετωπίζουν μεγάλη δυσκολία στην κάλυψη των αναγκών τους (ΕΕ, 2019-2020)	**59**
Διάγραμμα 4.10	Κατώτατος μισθός και κατώφλι φτώχειας (Ελλάδα, 2011-2020)	**60**
Διάγραμμα 4.11	Τρέχουσα και πληθωρισμένη μέση μηνιαία δαπάνη ανά επιλεγμένο είδος δαπανών ως ποσοστό (%) του κατώτατου μισθού (επίδραση πληθωρισμού Ιουλίου-Οκτωβρίου 2021)	**61**
Διάγραμμα 4.12	Τρέχουσα και πληθωρισμένη μέση μηνιαία δαπάνη ανά επιλεγμένο είδος δαπανών ως ποσοστό (%) του κατώτατου μισθού (επίδραση πληθωρισμού Οκτωβρίου 2021)	**62**
Διάγραμμα 5.1	Ετήσια μεταβολή αριθμού απασχολουμένων, ανέργων και μη οικονομικά ενεργών και εξέλιξη ποσοστού ανεργίας (Ιανουάριος 2020-Σεπτέμβριος 2021, χιλ. άτομα)	**65**
Διάγραμμα 5.2	Υποαπασχόληση (ως ποσοστό [%] του διευρυμένου εργατικού δυναμικού, Ελλάδα και Ευρωζώνη, ηλικιακή ομάδα 15-74 ετών, 2015:1-2021:2)	**66**
Διάγραμμα 5.3	Μεταβολή ποσοστού υποαπασχόλησης και προσδιοριστικών του παραγόντων (ως ποσοστό [%] διευρυμένου εργατικού δυναμικού, ηλικιακή ομάδα 15-74 ετών, Ελλάδα, 2015:1-2021:2, τριμηνιαία βάση)	**68**
Διάγραμμα 5.4	Ποσοστό απασχόλησης (Ελλάδα και Ευρωζώνη, ηλικιακή ομάδα 15-64 ετών, 2015:1-2021:2)	**70**
Διάγραμμα 5.5	Ποσοστό απασχόλησης (Ελλάδα και Ευρωζώνη, ηλικιακή ομάδα 15-64 ετών, 2015:1-2021:2)	**71**
Διάγραμμα 5.6	Μεταβολή απασχόλησης στους κλάδους οικονομικής δραστηριότητας (χιλ. άτομα, ηλικιακή ομάδα 15-64 ετών, 2019:2-2020:2 και 2020:2-2021:2)	**72**
Διάγραμμα 5.7	Μεταβολή αριθμού απασχολουμένων ανά περιφέρεια (χιλ. άτομα, ηλικιακή ομάδα 15-64 ετών)	**74**
Διάγραμμα 5.8	Μεταβολή αριθμού απασχολουμένων ανά περιφέρεια (χιλ. άτομα, ηλικιακή ομάδα 15-64 ετών)	**75**
Διάγραμμα 5.9	Μεταβολή αριθμού απασχολουμένων ανά εκπαιδευτικό επίπεδο και περιφέρεια (2019-2020, χιλ. άτομα, ηλικιακή ομάδα 15-64 ετών)	**76**
Διάγραμμα 5.10	Μεταβολή αριθμού απασχολουμένων ανά εκπαιδευτικό επίπεδο και περιφέρεια (2019-2020, χιλ. άτομα, ηλικιακή ομάδα 15-64 ετών)	**77**
Διάγραμμα 5.11	Μεταβολή αριθμού απασχολουμένων ανά εκπαιδευτικό επίπεδο και περιφέρεια (2019-2020, χιλ. άτομα, ηλικιακή ομάδα 15-64 ετών)	**78**
Διάγραμμα 5.12	Μεταβολή ποσοστού κίνδυνου φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού ανά περιφέρεια (2019-2020)	**80**

Βασικά συμπεράσματα και εμπειρικά ευρήματα της Ενδιάμεσης Έκθεσης

- Η ελληνική οικονομία θα γνωρίσει μια ισχυρή ανάκαμψη το τρέχον έτος. Ωστόσο, συσσωρεύεται σημαντική αβεβαιότητα, που θολώνει τη διατηρησιμότητα αυτής της δυναμικής το 2022. Η αρνητική εξέλιξη του 4ου κύματος της επιδημίας Covid-19 σε συνδυασμό με τις αρνητικές επιπτώσεις της ακρίβειας στην αγοραστική δύναμη των νοικοκυριών ενεργοποιούν αντίρροπες δυνάμεις στην επέκταση της εγχώριας ζήτησης, και μέσω αυτής στην οικονομική δραστηριότητα.

- Η ανάκαμψη της ελληνικής οικονομίας το 2021, όπως αποτυπώνεται στις προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (αύξηση πραγματικού Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος [ΑΕΠ] κατά 7,1%), δεν επαρκεί για να επαναφέρει την οικονομική δραστηριότητα στο επίπεδο του 2019, αφού θα υπολείπεται κατά 3 δισ. ευρώ. Παρά τις θετικές προοπτικές οικονομικής μεγέθυνσης το 2022, το αναπτυξιακό κενό μεταξύ της Ελλάδας και της Ευρωζώνης εξακολουθεί να είναι τεράστιο. Το δεδομένο αυτό απαιτεί σύνεση και όχι επικοινωνιακό ενθουσιασμό στην αξιολόγηση των τριμηνιαίων μεταβολών του ΑΕΠ.

- Από το ξέσπασμα της πανδημικής κρίσης έως το α' τρίμηνο του 2021 οι αποταμιεύσεις του συνόλου των νοικοκυριών παρουσίασαν σταθερή αύξηση λόγω προληπτικής διακράτησης ρευστότητας, περιορισμένων καταναλωτικών επιλογών εξαιτίας lockdown και ενίσχυσης των εισοδημάτων μέσω επιδομάτων. Ωστόσο, η αύξηση αυτή είναι ανομοιογενής, αφού το 63% των νοικοκυριών είτε δεν μπορεί να αποταμιεύσει είτε βρίσκεται στην ανάγκη δανεισμού.

- Η προοπτική αξιοποίησης των υψηλότερων αποταμιεύσεων στην κατανάλωση αφορά κυρίως τη συμπεριφορά των νοικοκυριών στα υψηλότερα εισοδηματικά κλιμάκια, που έχουν χαμηλότερη ροπή προς κατανάλωση. Τα φτωχά νοικοκυριά δεν διαθέτουν αποταμιεύσεις για να τις χρησιμοποιήσουν για την περαιτέρω αύξηση της καταναλωτικής τους δαπάνης. Η δυναμική της κατανάλωσης θα εξαρτηθεί από: α) την εξέλιξη της

απασχόλησης και των αμοιβών, β) το εάν οι αυξημένες αποταμιεύσεις γίνουν προληπτική προτίμηση ρευστότητας για την αποπληρωμή χρηματοπιστωτικών και άλλων υποχρεώσεων των νοικοκυριών λόγω της υψηλής αβεβαιότητας, γ) το μέγεθος της διάβρωσης της αγοραστικής δύναμης των νοικοκυριών λόγω της ακρίβειας.

- Το 2020 η Ελλάδα εξακολουθούσε και έχει μακράν τα υψηλότερα μη εξυπηρετούμενα δάνεια στην ΕΕ (σχεδόν ένα στα τέσσερα δάνεια ήταν μη εξυπηρετούμενο). Το α' τρίμηνο του 2021 αυξήθηκαν τα μη εξυπηρετούμενα δάνεια των μικρομεσαίων, των μικρών και των ατομικών επιχειρήσεων, ενώ των μεγάλων επιχειρήσεων και των νοικοκυριών μειώθηκαν. Ένα μεγάλο τμήμα του επιχειρηματικού τομέα βρίσκεται εγκλωβισμένο σε παγίδα αφερεγγυότητας, ρευστότητας και χαμηλής ζήτησης για τα προϊόντα και τις υπηρεσίες του.

- Παρά την ανάκαμψη του ΑΕΠ τους πρώτους έξι μήνες του έτους, το εύθραυστο οικονομικό περιβάλλον και οι μεγάλες ανισορροπίες βασικών ισοζυγίων της Γενικής Κυβέρνησης έχουν αυξήσει το ρίσκο φερεγγυότητας του ελληνικού Δημοσίου, δημιουργώντας προβληματισμό για τις προοπτικές βιώσιμης σταθεροποίησης του μακρο-χρηματοπιστωτικού συστήματος της οικονομίας, δεδομένης μάλιστα και της υψηλής εξάρτησής της από τις έκτακτες χρηματοδοτικές παρεμβάσεις της ΕΕ και της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (ΕΚΤ).

- Η Ελλάδα, έχοντας εμφανίσει το 2020 το δεύτερο υψηλότερο έλλειμμα στη ζώνη του ευρώ σε όρους ΑΕΠ, αναμένεται και φέτος να καταγράψει ένα από τα υψηλότερα ελλείμματα· συγκεκριμένα, το δεύτερο υψηλότερο μετά τη Μάλτα. Επίσης, η Ελλάδα είναι και η χώρα που σημείωσε το 2020 τη μεγαλύτερη άνοδο του ποσοστού του δημόσιου χρέους (+25,6 ποσοστιαίες μονάδες έναντι του 2019).

- Το δημοσιονομικό σοκ της πανδημικής κρίσης επηρέασε τον βαθμό φερεγγυότητας του ελληνικού Δημοσίου, το οποίο το 2020 υποβαθμίστηκε στο μη αξιόπιστο χρηματοπιστωτικό καθεστώς ultra-Ponzi. Στο ίδιο καθεστώς αναμένεται να διατηρηθεί και φέτος. Η εξέλιξη αυτή δημιουργεί προβληματισμό ως προς τη δυνατότητα του Δημοσίου να ικανοποιεί μέσω

ροών πρωτογενούς ρευστότητας τις υποχρεώσεις του για πληρωμές τόκων, προκαλώντας έτσι αυξητικές πιέσεις στις δανειακές του ανάγκες και πιθανά στον όγκο του χρέους του.

- Αν και το αποθεματικό ρευστότητας του ελληνικού Δημοσίου αποκλιμακώνει τις αρνητικές προσδοκίες φερεγγυότητας, το πιστωτικό ρίσκο της χώρας θα εξαρτηθεί, μεταξύ άλλων, από τον ρυθμό αύξησης του ΑΕΠ και της απασχόλησης, την επίπτωση του πληθωρισμού στο δημοσιονομικό και μακρο-χρηματοπιστωτικό σύστημα της οικονομίας και από τις επικείμενες αποφάσεις νομισματικής και δημοσιονομικής πολιτικής σε επίπεδο ΕΕ.
- Παρά τις πρόσφατες παρεμβάσεις στήριξης του διαθέσιμου εισοδήματος, το νέο πανδημικό κύμα, η αυξημένη αβεβαιότητα για τη διάρκεια των πληθωριστικών πιέσεων και για τις επιπτώσεις τους, σε συνδυασμό με τις ευνοϊκές έως τώρα συνθήκες χρηματοδότησης της οικονομίας, καθιστούν αναγκαία τη λήψη πρόσθετων μέτρων στήριξης του διαθέσιμου εισοδήματος των νοικοκυριών.
- Συμβολή στη μακρο-χρηματοπιστωτική σταθερότητα της οικονομίας θα είχε επίσης και η άμεση αναπροσαρμογή βασικών όρων των συλλογικών διαπραγματεύσεων, που ρυθμίζουν το εισόδημα των εργαζομένων, ειδικά σε κλάδους οι οποίοι εμφανίζουν αύξηση αποταμίευσης ή/και αναμένεται να αποκομίσουν οφέλη από την αύξηση της τιμής των προσφερόμενων αγαθών και υπηρεσιών τους.
- Η Ελλάδα διατηρεί από τις υψηλότερες θέσεις στην ΕΕ όσον αφορά την τιμή ανά λίτρο της αμόλυβδης και του πετρελαίου θέρμανσης, λόγω μεγάλης φορολογικής επιβάρυνσης, η οποία φτάνει το 60%. Η αύξηση της τιμής της ενέργειας δημιουργεί δημοσιονομικό χώρο που πρέπει να αξιοποιηθεί για να προστατευτεί το βιοτικό επίπεδο των νοικοκυριών.
- Το κύμα ακρίβειας έρχεται να επιδεινώσει την ήδη άσχημη οικονομική κατάσταση των νοικοκυριών. Πριν από την αύξηση των τιμών περίπου ένα στα τρία νοικοκυριά στην Ελλάδα δυσκολευόταν να καλύψει τις βασικές του ανάγκες, γεγονός που ως προς τον σχετικό δείκτη κατατάσσει τη χώρα στη χειρότερη θέση στην ΕΕ με τεράστια απόκλιση από τα υπόλοιπα κράτη-μέλη.

- Η ακρίβεια μειώνει σημαντικά την αγοραστική δύναμη του κατώτατου μισθού. Τον Οκτώβριο, μόνο η αύξηση της τιμής των εξόδων στέγασης, μεταφοράς, τροφίμων και μη αλκοολούχων ποτών μείωσε την αγοραστική δύναμη του κατώτατου μισθού κατά 7,4%, ενώ οι συνεχιζόμενες αυξήσεις στην τιμή της ενέργειας το πρώτο μισό του Νοεμβρίου αυξάνουν τη διάβρωση της αγοραστικής του δύναμης κοντά στο 10%.

- Υπό το φως των εμπειρικών αυτών ευρημάτων το ΙΝΕ ΓΣΕΕ προτείνει την άμεση υλοποίηση των εξής εισοδηματικών και δημοσιονομικών παρεμβάσεων:

  - Να δοθεί άμεσα η αύξηση του κατώτατου μισθού για το 2021 με αναδρομική ισχύ από 1/9/2021. Ωστόσο, η αύξηση του κατώτατου μισθού κατά 2% που έχει αποφασίσει η κυβέρνηση υπολείπεται κατά πολύ της μέχρι σήμερα απώλειας της αγοραστικής δύναμης του κατώτατου μισθού από το κύμα ακρίβειας.
  - Γι' αυτόν τον λόγο θα πρέπει να αρχίσουν αμέσως οι διαπραγματεύσεις για την αύξηση του κατώτατου μισθού για το 2022, ώστε η μεταβολή του να ισχύσει από 1/1/2022. Σε διαφορετική περίπτωση οι εργαζόμενοι θα γίνουν θύματα μιας πολιτικής επιλογής αναδιανομής τους εισοδήματος σε βάρος τους και επιδείνωσης του βιοτικού τους επιπέδου.
  - Είναι επίσης πολύ σημαντικό το ποσοστό αύξησης του κατώτατου μισθού να περάσει και στους ονομαστικούς μισθούς των ήδη συμφωνημένων αλλά και των νέων κλαδικών συμβάσεων, ώστε να αποφευχθεί η μείωση της αγοραστικής δύναμης του συνόλου των εργαζομένων.
  - Τέλος, πρέπει να μειωθούν οι ειδικοί φόροι κατανάλωσης στην ενέργεια. Αν το μέτρο δεν επαρκεί για να σταθεροποιήσει τις τιμές και τις εισοδηματικές απώλειες, να μειωθεί ο ΦΠΑ στην ενέργεια για τα νοικοκυριά.

- Η αγορά εργασίας, υποβοηθούμενη από την άρση των περιοριστικών μέτρων και την εποχικότητα της τουριστικής δραστηριότητας, εμφανίζει τους τελευταίους μήνες εικόνα σταθεροποίησης. Τον Σεπτέμβριο του 2021 ο

αριθμός των απασχολουμένων ανήλθε στα 4.081,8 χιλ. άτομα (+140,9 χιλ. άτομα έναντι του Σεπτεμβρίου του 2020). Το ποσοστό ανεργίας διαμορφώθηκε τον Σεπτέμβριο του 2021 στο 13%, συνεχίζοντας την πτωτική πορεία που καταγράφει από τον Μάιο με το άνοιγμα της οικονομίας. Το ποσοστό αυτό είναι το χαμηλότερο επίπεδο που έχει καταγραφεί εδώ και πάνω από δέκα έτη· συγκεκριμένα, από τον Αύγουστο του 2010.

- Παρά τη βελτιωμένη εικόνα τους τελευταίους μήνες, οι προκλήσεις στην αγορά εργασίας παραμένουν σημαντικές, δεδομένης και της αβεβαιότητας που προκαλεί η εξέλιξη της πανδημίας τους προσεχείς μήνες. Το α΄ τρίμηνο του 2021 το ποσοστό απασχόλησης στην Ελλάδα στις ηλικίες 15-64 ετών ανήλθε μόλις στο 52,7%, 13,6 ποσοστιαίες μονάδες χαμηλότερα συγκριτικά με την Ευρωζώνη. Το β΄ τρίμηνο του 2021 το ποσοστό απασχόλησης στην Ελλάδα ανέκαμψε στο 57%, παραμένοντας ωστόσο 10,8 ποσοστιαίες μονάδες χαμηλότερα από το αντίστοιχο της Ευρωζώνης. Την ίδια περίοδο η απόκλιση του ποσοστού απασχόλησης μεταξύ ανδρών και γυναικών στη χώρα μας διαμορφώθηκε στις 17,8 ποσοστιαίες μονάδες (66% για τους άνδρες και 48,2% για τις γυναίκες), έναντι 9,4 ποσοστιαίων μονάδων στον μέσο όρο της Ευρωζώνης.

- Η πανδημία φαίνεται να επιβάρυνε τα πιο νεαρά, και άρα τα πιο δυναμικά, τμήματα του εργατικού δυναμικού. Συγκεκριμένα, το β΄ τρίμηνο του 2021 οι ηλικιακές ομάδες που υπέστησαν τη μεγαλύτερη μείωση απασχόλησης συγκριτικά με το β΄ τρίμηνο του 2019 ήταν εκείνες μεταξύ 35-39 ετών (-68,4 χιλ. άτομα), 30-34 ετών (-61,7 χιλ. άτομα), 20-24 ετών (-21 χιλ. άτομα), 25-29 ετών (-17,5 χιλ. άτομα) και 40-44 ετών (-11,2 χιλ. εργαζόμενοι). Αντίθετα, αύξηση της απασχόλησης την ίδια περίοδο εμφάνισαν οι ηλικιακές ομάδες 50-54 ετών (+50,9 χιλ. άτομα), 55-59 (+44,6 χιλ. άτομα) και 60-64 ετών (+31,5 χιλ. εργαζόμενοι).

- Μεταξύ του β’ τριμήνου του 2019 και του β’ τριμήνου του 2021 δεκατρείς από τους συνολικά είκοσι έναν κλάδους οικονομικής δραστηριότητας κατέγραψαν κάμψη της απασχόλησης (στις ηλικίες 15-64 ετών), με τη μεγαλύτερη μείωση να εντοπίζεται στους κλάδους παροχής υπηρεσιών καταλύματος και εστίασης (-85,8 χιλ. άτομα), παροχής νερού κτλ. (-16,9 χιλ.

άτομα), γεωργίας, δασοκομίας και αλιείας (-14,2 χιλ. άτομα), καθώς και σε εκείνους των διοικητικών και υποστηρικτικών δραστηριοτήτων (-13,7 χιλ. άτομα), της εκπαίδευσης (-13,5 χιλ. άτομα) και των κατασκευών (-13,1 χιλ. άτομα).

- Εννέα από τις δεκατρείς περιφέρειες της χώρας κατέγραψαν το 2020 μείωση της απασχόλησης (στις ηλικίες 15-64 ετών) έναντι του 2019, με τη μεγαλύτερη μείωση να εμφανίζουν οι περιφέρειες της Κρήτης και του Νοτίου Αιγαίου (-23,3 χιλ. άτομα και -15,6 χιλ. άτομα αντίστοιχα). Σημαντική υποχώρηση κατέγραψε η απασχόληση και στην Περιφέρεια Ανατολικής Μακεδονίας-Θράκης (-10 χιλ. άτομα) και στα Νησιά του Ιονίου (-5,7 χιλ. άτομα). Αντίθετα, ενίσχυση της απασχόλησης παρατηρήθηκε στην Περιφέρεια Αττικής (+23,6 χιλ. άτομα), καθώς στις περιφέρειες Δυτικής Ελλάδας (+2,2 χιλ. άτομα), Πελοποννήσου (+1,9 χιλ. άτομα) και Θεσσαλίας (+0,4 χιλ. άτομα).
- Η μείωση των απασχολουμένων στις ηλικίες 15-64 ετών το 2020 αφορούσε κυρίως άτομα χαμηλότερου μορφωτικού επιπέδου, με την απασχόληση μεταξύ των αποφοίτων προσχολικής, πρωτοβάθμιας και κατώτερης δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης να υποχωρεί στο σύνολο της χώρας έναντι του 2019 κατά 67,9 χιλ. άτομα. Αύξηση της απασχόλησης παρατηρήθηκε αντίθετα στους αποφοίτους ανώτερης δευτεροβάθμιας και μετα-δευτεροβάθμιας μη τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (+11,2 χιλ. άτομα) και τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (+12,4 χιλ. άτομα). Έξι από τις δεκατρείς περιφερειακές ενότητες της χώρας, συγκεκριμένα η Κρήτη, το Νότιο Αιγαίο, η Ανατολική Μακεδονία-Θράκη, τα Νησιά Ιονίου, η Στερεά Ελλάδα και η Ήπειρος, κατέγραψαν το 2020 μείωση της απασχόλησης σε αποφοίτους όλων των επιπέδων εκπαίδευσης.
- Το ποσοστό των νέων ηλικίας 15-29 ετών που βρίσκονται εκτός εργασίας, (τυπικής και άτυπης) εκπαίδευσης ή κατάρτισης (NEETs) διαμορφώθηκε το 2020 στην Ελλάδα στο 18,7%, έναντι 17,7% το 2019. Το ποσοστό αυτό κινήθηκε αυξητικά στο σύνολο των περιφερειών της χώρας, με εξαίρεση τη Δυτική Μακεδονία και την Αττική.

1. Εισαγωγή

Η παρούσα ενδιάμεση Έκθεση του ΙΝΕ ΓΣΕΕ εξετάζει την κατάσταση της ελληνικής οικονομίας όπως αυτή είχε διαμορφωθεί κυρίως στη διάρκεια του α' εξαμήνου του 2021. Η ελληνική οικονομία θα γνωρίσει ισχυρή ανάκαμψη το τρέχον έτος. Ωστόσο, συσσωρεύεται σημαντική αβεβαιότητα που θολώνει τη διατηρησιμότητα αυτής της δυναμικής το 2022. Η αρνητική εξέλιξη του 4ου κύματος της επιδημίας Covid-19 σε συνδυασμό με τις αρνητικές επιπτώσεις της ακρίβειας στην αγοραστική δύναμη των νοικοκυριών ενεργοποιούν αντίρροπες δυνάμεις στην επέκταση της εγχώριας ζήτησης, και μέσω αυτής στην οικονομική δραστηριότητα.

Ιδιαιτέρως ανησυχητικοί είναι οι απρόβλεπτοι κραδασμοί που παράγει η «νέα κανονικότητα» του πληθωρισμού και των πληθωριστικών προσδοκιών, με επίκεντρο τις συνέπειες που θα έχουν οι πολιτικές και θεσμικές πιέσεις για αλλαγή των επιλογών νομισματικής και δημοσιονομικής πολιτικής που έγιναν στην ΕΕ και διεθνώς για τη διαχείριση της πανδημικής κρίσης. Αξίζει να σημειωθεί ότι το εάν η ελληνική οικονομία θα περάσει σε μια περίοδο διατηρήσιμης μεγέθυνσης δεν θα εξαρτηθεί μόνο και αποκλειστικά από τις ενέργειες της χώρας, αλλά σε μεγάλο βαθμό και από τις ευρωπαϊκές και τις διεθνείς προσπάθειες για την εξισορρόπηση της ευρωπαϊκής και της παγκόσμιας οικονομίας. Στο πλαίσιο αυτό, η νομισματική πολιτική της ΕΚΤ το 2022 και το νέο δημοσιονομικό περιβάλλον που θα προκύψει από την αναθεώρηση του Συμφώνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης έχουν εξαιρετική σημασία.

Πρέπει να υπογραμμιστεί ότι η ανάκαμψη του ΑΕΠ στην Ελλάδα το 2021 δεν ήταν διαρθρωτικά και περιφερειακά ισόρροπη, αντανακλώντας τις άνισες διακλαδικές επιπτώσεις της πανδημικής ύφεσης. Η κατάσταση αυτή αναδεικνύει ένα πλέγμα σύνθετων προκλήσεων που αντιμετωπίζει η χώρα μας στην άσκηση της οικονομικής πολιτικής, καθώς και τη σημασία της αποτελεσματικής, από αναπτυξιακή πλευρά, χρήσης των πόρων του Ταμείου Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας. Η μετασχηματιστική αποτελεσματικότητα των πόρων αυτών έχει ιστορική διάσταση, η οποία προβάλλει την ανάγκη παραμερισμού παγιωμένων ιδεολογικών και πολιτικών δογμάτων για την αξιοποίησή τους, έτσι ώστε να δημιουργηθεί ο αναγκαίος οικονομικός χώρος για διαρθρωτικές

μεταρρυθμίσεις που θα έχουν στόχο τη δημιουργία μιας βιώσιμης, δίκαιης και ανθεκτικής οικονομίας.

Η θέση την οποία υπερασπίζεται το ΙΝΕ ΓΣΕΕ στον δημόσιο διάλογο είναι ότι, για να είναι βιώσιμος ο μετασχηματισμός της ελληνικής οικονομίας, πρέπει πρωτίστως να είναι ανθρωποκεντρικός. Στο πλαίσιο αυτό οι εξελίξεις στην αγορά εργασίας είναι ο κρίσιμος συνδετικός κρίκος μεταξύ οικονομίας και κοινωνίας. Εκτός από τις τραγικές απώλειες ζωών και τις βλάβες στην ανθρώπινη υγεία, η πανδημία είχε καταστροφικές επιπτώσεις στον κόσμο της εργασίας. Έχει επιδεινώσει προϋπάρχοντα ελλείμματα όσον αφορά την αξιοπρεπή εργασία, έχει οδηγήσει σε αύξηση της υποαπασχόλησης και της ανασφάλειας και έχει δημιουργήσει νέες προκλήσεις με επίκεντρο την υγεία και τα δικαιώματα των εργαζομένων. Είναι πολύ ανησυχητικό το γεγονός ότι η πανδημική κρίση έχει επιβραδύνει την υλοποίηση της Ατζέντας 2030 του ΟΗΕ για τη βιώσιμη ανάπτυξη σε μια νέα περίοδο όξυνσης των οικονομικών ανισοτήτων αλλά και αναβάθμισης της απαίτησης να αποφευχθεί μια κλιματική κατάρρευση.

Αν θέλουμε να αντιμετωπίσουμε με ρεαλισμό και αποτελεσματικότητα τις νέες προκλήσεις, απαιτείται ο ταχύτερος δυνατός σχεδιασμός μιας νέας ισόρροπης αναπτυξιακής στρατηγικής σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο με πυλώνες την απασχόληση, την υψηλή τεχνολογική εξειδίκευση των νέων επενδύσεων, τη διατηρήσιμη αύξηση της παραγωγικότητας και την κλαδική αναδιάρθρωση και διεύρυνση της παραγωγικής και εξαγωγικής βάσης. Ωστόσο, οι κρίσιμες προϋποθέσεις για μια διατηρήσιμη ανάκαμψη είναι αυτή να συνοδεύεται από ποιοτικές θέσεις εργασίας, ισχυρή κοινωνική προστασία, σεβασμό των θεμελιωδών εργασιακών δικαιωμάτων, μισθούς αξιοπρεπούς διαβίωσης.

2. Μακροοικονομικές εξελίξεις

Το β' τρίμηνο του 2021 το πραγματικό ΑΕΠ της ελληνικής οικονομίας αυξήθηκε κατά 16,2% σε σχέση με το β' τρίμηνο του προηγούμενου έτους, με τη διαφορά αυτή να αποτυπώνει κυρίως τη μεγάλη ύφεση που προκλήθηκε από την εφαρμογή του πρώτου lockdown το β' τρίμηνο του 2020. Επί της ουσίας, το ΑΕΠ του συγκεκριμένου τριμήνου επέστρεψε στο επίπεδο του β' τριμήνου του 2019 (βλ. Διάγραμμα 2.1). Οι προοπτικές για το γ' τρίμηνο είναι εξίσου θετικές, δεδομένου ότι οι τουριστικές επιδόσεις μέχρι και τον Αύγουστο ήταν σαφώς πιο βελτιωμένες σε σχέση με αυτές του 2020, αν και υπολείπονται σημαντικά του επιπέδου του 2019.[1]

Ωστόσο, η αρνητική εξέλιξη της πανδημίας και η περιοριστική διαχείρισή της σε συνδυασμό με την κρίση στην παγκόσμια εφοδιαστική αλυσίδα και τη συνακόλουθη αύξηση των τιμών δημιουργούν τριβές και υστερήσεις στη διατηρησιμότητα της ανάκαμψης της οικονομίας. Δύο είναι οι σημαντικές προκλήσεις για το 2022. Εάν και κατά πόσο η οικονομική δραστηριότητα μπορεί να επιστρέψει στο επίπεδο του 2019, να ανακάμψει δηλαδή πλήρως από την πανδημική ύφεση, και εάν η ανάκαμψη αυτή θα είναι βιώσιμη, δηλαδή εάν η δυναμική των βασικών μακροοικονομικών μεγεθών θα είναι διατηρήσιμη και θα συνοδεύεται από χαμηλή χρηματοοικονομική ευθραυστότητα των θεσμικών τομέων της οικονομίας. Είναι επίσης σημαντικό να αξιολογηθεί η πορεία ανάκαμψης της οικονομίας σε συνδυασμό με τις προοπτικές μείωσης του διαρκώς διευρυνόμενου χάσματος στο επίπεδο διαβίωσης μεταξύ της Ελλάδας και της Ευρωζώνης.

Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 2.1, μετά τη μεγάλη απόκλιση της περιόδου 2010-2012, η αύξηση του ΑΕΠ την περίοδο 2013-2019 στην Ευρωζώνη ήταν πολύ υψηλότερη από την αρχικά υφεσιακή και εν συνεχεία σχεδόν στάσιμη κατάσταση στην Ελλάδα. Σε όλη τη διάρκεια του 2020 η ύφεση ήταν βαθύτερη στη χώρα μας. Το β' τρίμηνο του 2021 η ελληνική οικονομία φαίνεται να βρίσκεται πιο κοντά στο επίπεδο του 2019 από ό,τι ο μέσος όρος της Ευρωζώνης. Δηλαδή, κατά τη διάρκεια του συγκεκριμένου τριμήνου, η Ελλάδα

[1] Βλ. ΙΝΣΕΤΕ (2021).

φαίνεται ότι επηρεάστηκε λιγότερο από την κρίση στην παγκόσμια εφοδιαστική αλυσίδα. Ωστόσο, το αναπτυξιακό κενό μεταξύ Ελλάδας και Ευρωζώνης εξακολουθεί να είναι τεράστιο. Το δεδομένο αυτό απαιτεί σύνεση και όχι επικοινωνιακό ενθουσιασμό στην αξιολόγηση των τριμηνιαίων μεταβολών του ΑΕΠ.

Διάγραμμα 2.1: Δείκτης εξέλιξης πραγματικού ΑΕΠ Ελλάδας και Ευρωζώνης (2009:1-2021:2, σταθερές τιμές 2015, 2009:1=100)

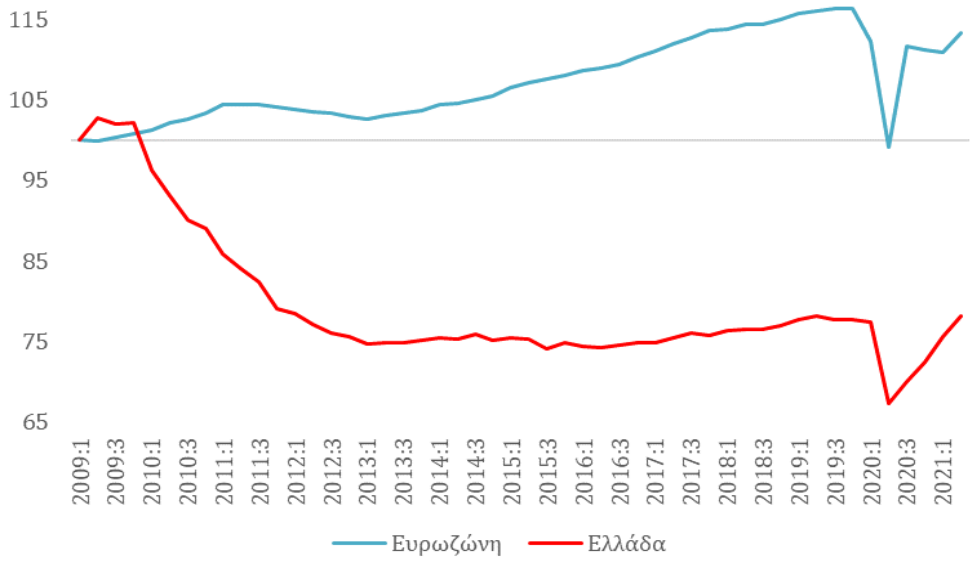

***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση: 8.10.2021) (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Σημείωση: Ημερολογιακά και εποχικά διορθωμένα στοιχεία.

Οι προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για αύξηση του ΑΕΠ κατά 7,1% το 2021 δηλώνουν ότι το ΑΕΠ της χώρας θα υπολείπεται κατά περίπου 3 δισ. ευρώ από αυτό του 2019. Για να ανακάμψει πλήρως η οικονομία στο επίπεδο του 2019, ο ρυθμός μεγέθυνσης θα έπρεπε να ήταν 8,5% (βλ. Διάγραμμα 2.2).

Διάγραμμα 2.2: Πραγματικό ΑΕΠ σε εκατ. ευρώ
(Ελλάδα, 2008-2028, σταθερές τιμές 2015)

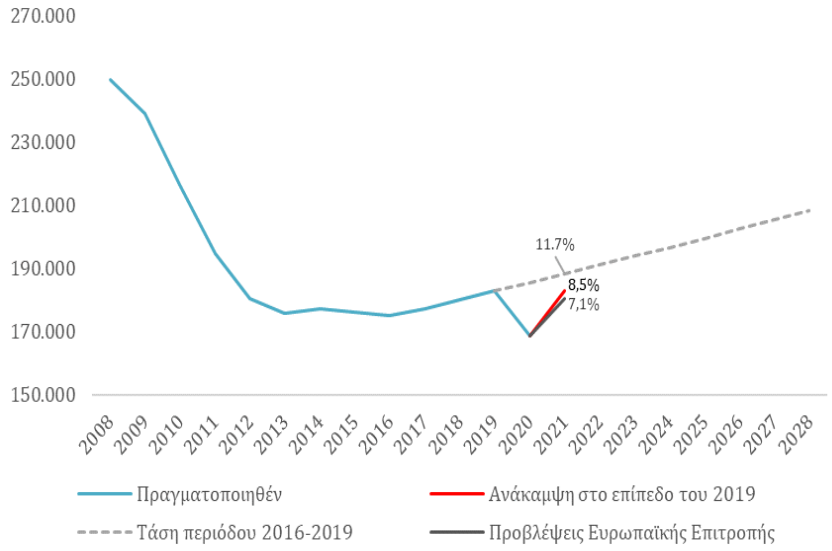

***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση: 8.10.2021) (εκτιμήσεις ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Όμως, δεν είναι μόνο η πρόκληση της επιστροφής του ΑΕΠ στο επίπεδο του 2019. Η Ελλάδα γνώρισε μια πολύ μεγάλη και μακρά οικονομική ύφεση που συρρίκνωσε δραματικά το βιοτικό επίπεδο των κατοίκων της. Ενδιαφέρον έχει λοιπόν και η αξιολόγηση της εξέλιξης της τεράστιας αναπτυξιακής απόκλισης της ελληνικής οικονομίας σε σχέση με την προ-κρίσης χρέους κατάστασή της. Για να αντιληφθούμε καλύτερα τις διαστάσεις αυτού του ζητήματος, θα ήταν χρήσιμος ο ακόλουθος στατιστικός πειραματισμός. Αν υποθέσουμε ότι δεν είχε συμβεί η πανδημική κρίση και η οικονομική μεγέθυνση συνέχιζε με τον μέσο ρυθμό της περιόδου 2016-2019, τότε το 2021 το πραγματικό ΑΕΠ θα ήταν 11,7% υψηλότερο από αυτό του 2020 και 4,45% υψηλότερο από αυτό του 2019. Τα στατιστικά αυτά δεδομένα μάς δείχνουν τη χαμένη ευημερία της πανδημικής κρίσης. Αν υποθέσουμε ότι αυτός ο ρυθμός μεγέθυνσης συνέχιζε μέχρι το 2028, τότε το ΑΕΠ της χώρας θα ήταν χαμηλότερο περίπου κατά 40 δισ. ευρώ από αυτό του 2008. Η υποθετική συγκριτική αυτή ανάλυση υπογραμμίζει και αναδεικνύει το γεγονός ότι η μεγεθυντική δυναμική της οικονομίας θα πρέπει να είναι πολύ υψηλή για ένα πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα έτσι ώστε η χώρα να επιστρέψει στο επίπεδο ευημερίας που είχε το 2008. Η παραδοχή αυτού του γεγονότος και η πρόκληση της πραγματικής σύγκλισης της Ελλάδας με την

Ευρωζώνη σκιαγραφούν το μέγεθος του αναπτυξιακού άλματος που πρέπει να κάνει η ελληνική οικονομία.

Η διατηρησιμότητα της ανάκαμψης της οικονομίας θα εξαρτηθεί από την δυναμική των προσδιοριστικών μεγεθών της ζήτησης. Ειδικότερα, το β' τρίμηνο του 2021 η κατανάλωση παρουσιάζεται αυξημένη σε σχέση με το β' τρίμηνο του 2020, αλλά είναι χαμηλότερη σε σχέση με το β' τρίμηνο του 2019 (βλ. Διάγραμμα 2.3).

Διάγραμμα 2.3: Κατανάλωση και επενδύσεις σε εκατ. ευρώ
(Ελλάδα, 2007:1-2021:2, σταθερές τιμές 2015)

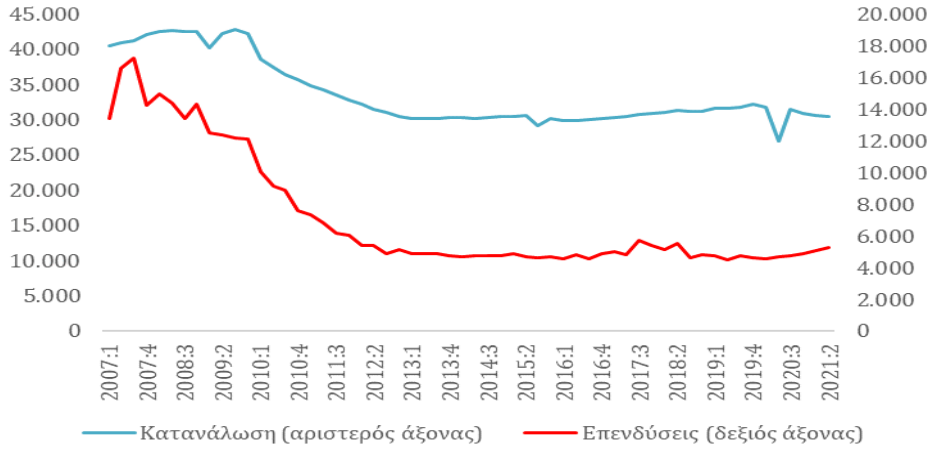

***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση: 8.10.2021)

Σημείωση: Ημερολογιακά και εποχικά διορθωμένα στοιχεία.

Αντιθέτως, οι επενδύσεις το β' τρίμηνο του 2021 είναι υψηλότερες τόσο σε σχέση με το ίδιο τρίμηνο του 2020 όσο και του 2019. Επί της ουσίας, η κατανάλωση δεν έχει ακόμα ανακάμψει στο επίπεδο του 2019, ενώ οι επενδύσεις φαίνεται ότι δεν επηρεάστηκαν από την πανδημική κρίση. Τα παραπάνω αποτυπώνονται και στο Διάγραμμα 2.4, το οποίο εμφανίζει τη διαφορά του β' τριμήνου του 2021 με κάθε β' τρίμηνο των προηγούμενων τεσσάρων ετών. Ενώ η κατανάλωση ήταν υψηλότερη κατά 3,6 δισ. ευρώ σε σχέση με το β' τρίμηνο του 2020, υστερεί κατά 1 δισ. ευρώ από το επίπεδο του 2019 και κατά περίπου 800 εκατ. ευρώ από το επίπεδο του 2018. Όπως θα δείξουμε παρακάτω, οι αποταμιεύσεις των νοικοκυριών ενισχύθηκαν το α'

εξάμηνο του 2021, κυρίως μέσω των μεταβιβάσεων του δημόσιου τομέα προς τα νοικοκυριά.

Διάγραμμα 2.4: Διαφορά κατανάλωσης και επενδύσεων το β' τρίμηνο του 2021 σε σχέση με τα ίδια τρίμηνα προηγούμενων ετών σε εκατ. ευρώ (2017-2021, σταθερές τιμές 2015)

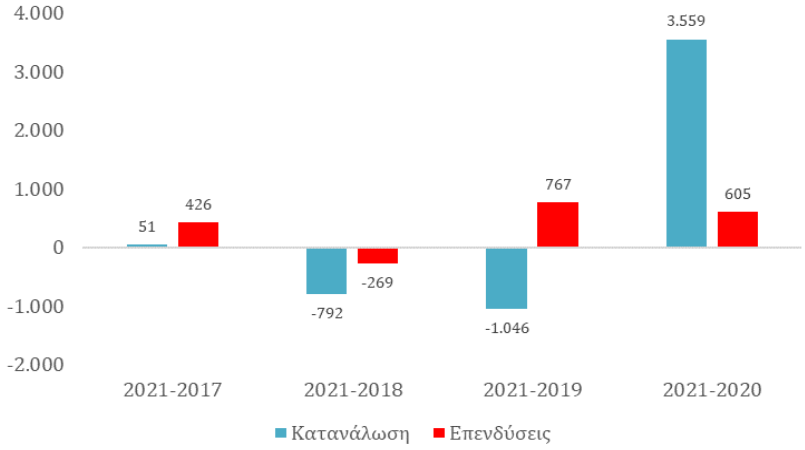

***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση: 8.10.2021) (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Σημείωση: Ημερολογιακά και εποχικά διορθωμένα στοιχεία.

Οι επενδύσεις, αν και παρουσιάζουν αύξηση στην πανδημία, αυτή ωστόσο είναι πολύ μικρού και απολύτως ανεπαρκούς μεγέθους ώστε να προσδώσει σημαντική επεκτατική δυναμική στην οικονομία. Οι μεταβολές τους δεν ξεπερνούν το 1 δισ. ευρώ, ενώ το β' τρίμηνο του 2021 ήταν χαμηλότερες του β' τριμήνου του 2018 κατά 269 εκατ. ευρώ. Βάσει αυτών των εμπειρικών ευρημάτων η χρήση των πόρων των Ταμείου Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας είναι ιδιαίτερης σημασίας για την ενίσχυση του παραγωγικού συστήματος και την αντιστροφή της συρρίκνωσης του παραγωγικού κεφαλαίου[2] που σημειώθηκε την περασμένη δεκαετία. Το Διάγραμμα 2.5 αποτυπώνει αυτή τη σημαντική απόκλιση μεταξύ Ελλάδας και Ευρωζώνης.

[2] Βλ. ΙΝΕ ΓΣΕΕ (2021).

Διάγραμμα 2.5: Ακαθάριστος σχηματισμός παγίου κεφαλαίου ως ποσοστό (%) του ΑΕΠ σε Ευρωζώνη και Ελλάδα (2007:1-2021:2)

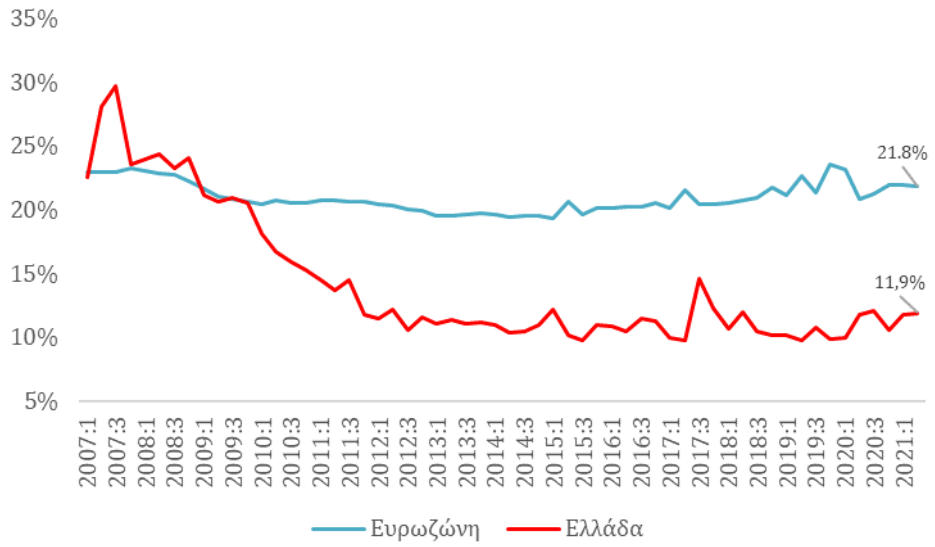

***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση: 8.10.2021)

Σημείωση: Ημερολογιακά και εποχικά διορθωμένα στοιχεία.

Παρατηρούμε ότι οι ακαθάριστες επενδύσεις ως ποσοστό του ΑΕΠ της Ελλάδας είναι το α' τρίμηνο του 2007 στο ίδιο επίπεδο με αυτό του μέσου όρου της Ευρωζώνης, ενώ το β' τρίμηνο του 2021 είναι χαμηλότερες κατά 9,9 ποσοστιαίες μονάδες. Μπορεί η μείωση να οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στη συρρίκνωση των επενδύσεων των αυτοαπασχολούμενων και των νοικοκυριών σε κατοικίες, ωστόσο η απόκλιση στις επενδύσεις των μη χρηματοοικονομικών επιχειρήσεων παραμένει υψηλή. Παρόλο που η πανδημική κρίση επηρέασε περισσότερο την παραγωγή στην Ευρωζώνη από ό,τι στην Ελλάδα, το β' τρίμηνο του 2021 ο δείκτης παραγωγής κεφαλαιουχικών προϊόντων στην Ελλάδα ήταν χαμηλότερος από το επίπεδο του α' τριμήνου του 2009 κατά περίπου 44% , ενώ στον μέσο όρο της Ευρωζώνης υψηλότερος κατά 24% για το ίδιο διάστημα (βλ. Διάγραμμα 2.6).

Διάγραμμα 2.6: Δείκτης παραγωγής κεφαλαιουχικών προϊόντων σε Ελλάδα και Ευρωζώνη (2009:1-2021:2, σταθερές τιμές 2015, 2009:1=100)

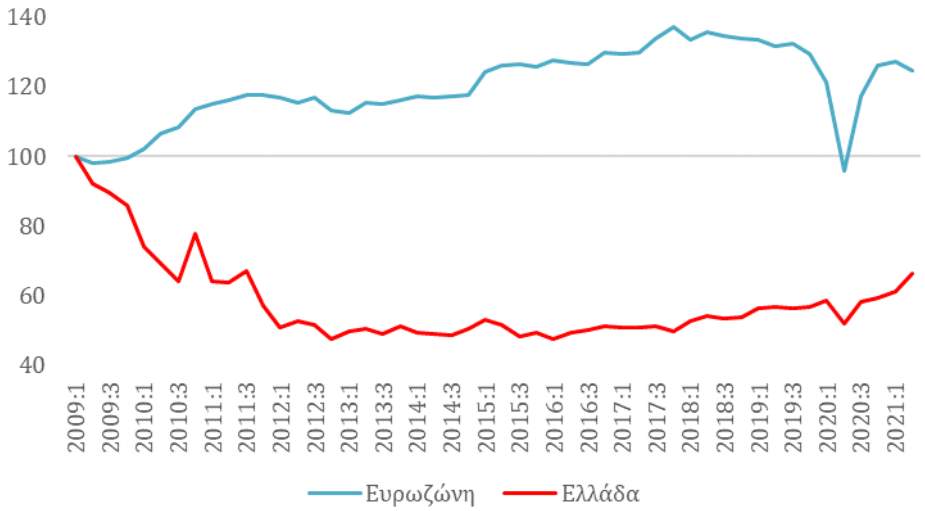

***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση: 8.10.2021) (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Σημείωση: Ημερολογιακά και εποχικά διορθωμένα στοιχεία.

Το παραγωγικό πρότυπο της ελληνικής οικονομίας μετασχηματίστηκε από τις πολιτικές και τις επιλογές των τριών προγραμμάτων οικονομικής προσαρμογής με άξονα τους κλάδους έντασης εργασίας, όπως, για παράδειγμα, ο τουρισμός. Την ίδια στιγμή η συρρίκνωση που σημειώθηκε στους κλάδους έντασης κεφαλαίου υποβάθμισε τις προοπτικές διατηρήσιμης οικονομικής μεγέθυνσης.[3]

Εκτός από τον ρόλο και την εξέλιξη των επενδύσεων, η αδύναμη παραγωγική δομή της ελληνικής οικονομίας αντανακλάται και στην εξέλιξη του εμπορικού ισοζυγίου (βλ. Διάγραμμα 2.7).

[3] Βλ. Paitaridis (2018) και Pierros (2021).

Διάγραμμα 2.7: Εξαγωγές και εισαγωγές προϊόντων και υπηρεσιών και εμπορικό ισοζύγιο σε εκατ. ευρώ (Ελλάδα, 2009:1-2021:2)

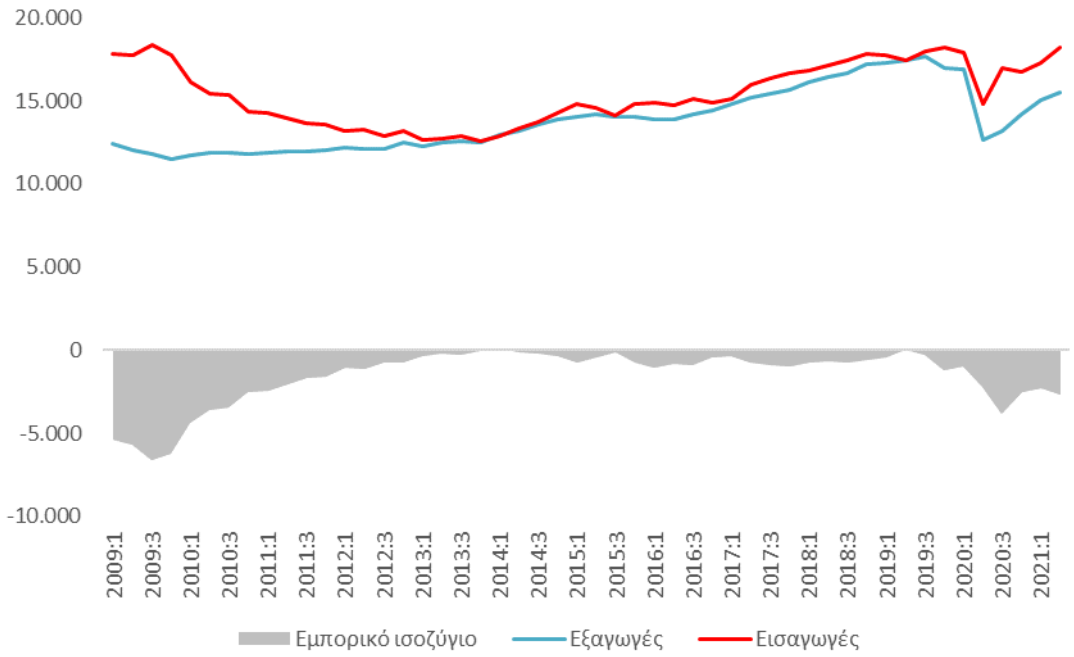

***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση: 8.10.2021)

Σημείωση: Ημερολογιακά και εποχικά διορθωμένα στοιχεία.

Η πανδημική κρίση οδήγησε αυτομάτως το εμπορικό ισοζύγιο σε έλλειμμα, με τις εισαγωγές να έχουν ανακάμψει στο επίπεδο του 2019. Δεν συνέβη όμως το ίδιο και με τις εξαγωγές, οι οποίες το β' τρίμηνο του 2021 ήταν χαμηλότερες από το β' τρίμηνο του 2019 κατά περίπου 2 δισ. ευρώ. Όπως έχουμε τονίσει πολλές φορές στις Εκθέσεις του ΙΝΕ ΓΣΕΕ, η παραγωγική διάρθρωση της οικονομίας έχει υψηλή εξάρτηση από εισαγόμενα κεφαλαιουχικά και ενδιάμεσα προϊόντα. Το διαρθρωτικό αυτό χαρακτηριστικό της οικονομίας όχι μόνο δεν επιτρέπει την επίτευξη εμπορικού πλεονάσματος αλλά καθιστά την ελληνική οικονομία ιδιαίτερα ευάλωτη σε περίπτωση εμφάνισης εξωτερικών διαταραχών, όπως αυτή της πανδημίας COVID-19. Παράλληλα, οι άλλες εισοδηματικές εισροές από το εξωτερικό, π.χ. κέρδη, μισθοί και τόκοι, είναι ισοσκελισμένες με τις αντίστοιχες εκροές, με αποτέλεσμα το καθαρό εισόδημα από την αλλοδαπή να είναι μηδενικό (βλ. Διάγραμμα 2.8). Επομένως, το εμπορικό έλλειμμα καθορίζει και το έλλειμμα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών, ενώ το έλλειμμα στο ισοζύγιο πληρωμών περιορίζεται μόνο από τις κεφαλαιακές μεταβιβάσεις,

κυρίως των κοινοτικών πόρων. Το α' τρίμηνο του 2021, το έλλειμμα στο ισοζύγιο πληρωμών ήταν σχεδόν 5 δισ. ευρώ, αντιστοιχώντας στο 11% του ΑΕΠ του α' τριμήνου.[4]

Διάγραμμα 2.8: Ισοζύγιο πληρωμών και οι βασικές συνιστώσες του ως ποσοστό (%) του ΑΕΠ (Ελλάδα, 2009:1-2021:1)

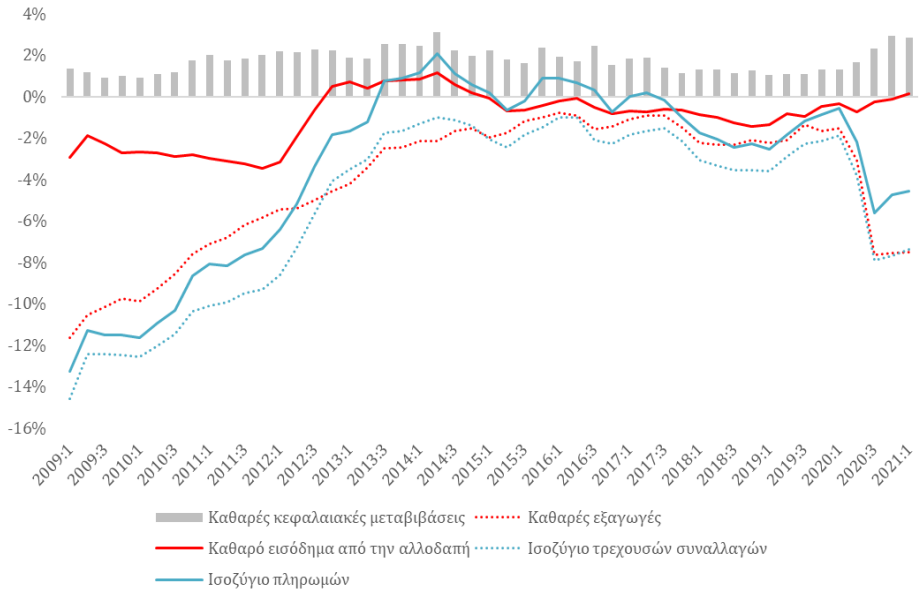

***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση: 15.10.2021) (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Σημείωση: Κυλιόμενοι μέσοι όροι τεσσάρων περιόδων.

Η συμπεριφορά του μακροοικονομικού συστήματος εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό και από τη χρηματοοικονομική ευθραυστότητα των θεσμικών τομέων της οικονομίας. Το Διάγραμμα 2.9 παρουσιάζει την εξέλιξη του χρέους προς το ακαθάριστο διαθέσιμο εισόδημα των νοικοκυριών και του χρέους προς τα ακαθάριστα κέρδη των επιχειρήσεων. Τα μέτρα στήριξης του εισοδήματος των νοικοκυριών στη διάρκεια της πανδημικής κρίσης σε συνδυασμό με την απομόχλευση που σημειώνει ο τομέας διατήρησαν την πτωτική πορεία του δείκτη ακόμα και εν μέσω πανδημίας. Το α' τρίμηνο του 2021 ο δείκτης ήταν βελτιωμένος κατά 4,5% έναντι του ίδιου τριμήνου του 2020 και κατά 9,1% αντίστοιχα για το 2019. Αντιθέτως, ο δείκτης για τις επιχειρήσεις παρουσίασε αύξηση 8,7% το α' τρίμηνο του 2021 έναντι του α' τριμήνου του 2020, επειδή ο

[4] Το ύψος του ελλείμματος διαφέρει από αυτό που απεικονίζεται στο διάγραμμα, λόγω της χρήσης κυλιόμενων μέσων όρων.

δανεισμός των επιχειρήσεων αυξήθηκε με ρυθμό μεγαλύτερο από αυτόν των κερδών. Σύμφωνα με τα στοιχεία της Τράπεζας της Ελλάδος και της Eurostat, μεταξύ Ιανουαρίου 2020 και Αυγούστου 2021 οι καθαρές ροές χρηματοδότησης των μη χρηματοοικονομικών επιχειρήσεων αυξήθηκαν κατά περίπου 8 δισ. ευρώ, εκ των οποίων τα 7,25 δισ. ευρώ ήταν δάνεια, ενώ η υπόλοιπη άντληση ρευστότητας (767 εκατ. ευρώ) έγινε μέσω της έκδοσης χρεογράφων. Παράλληλα, το α' τρίμηνο του 2021 τα κέρδη των επιχειρήσεων ήταν αυξημένα κατά 7,8% σε ετήσια βάση. Οι κλάδοι με τον υψηλότερο δανεισμό ήταν του εμπορίου (1,72 δισ. ευρώ), του τουρισμού (1,34 δισ. ευρώ) και της μεταποίησης (1,27 δισ. ευρώ).

Διάγραμμα 2.9: Δείκτης εξέλιξης χρέους προς έσοδα μη χρηματοοικονομικών επιχειρήσεων και νοικοκυριών (Ελλάδα, 2018:1-2021:1, 2017:1=100)

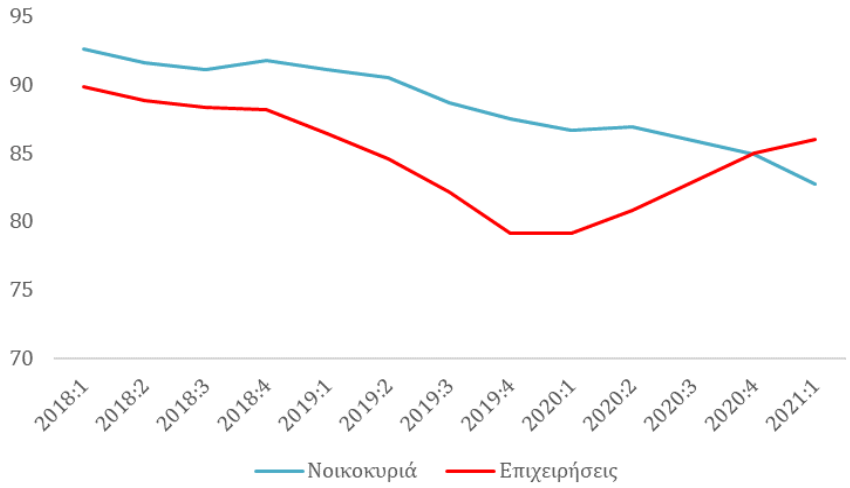

***Πηγή*:** Τράπεζα της Ελλάδος και Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Σημείωση: Κυλιόμενοι μέσοι όροι τεσσάρων περιόδων. Το χρέος υπολογίστηκε με βάση το άθροισμα των μακροπρόθεσμων χρεογράφων (μόνο για τις επιχειρήσεις) και των βραχυπρόθεσμων και μακροπρόθεσμων δανείων. Για τις επιχειρήσεις χρησιμοποιήθηκαν ως έσοδα τα κέρδη προ φόρων και τόκων, ενώ για τα νοικοκυριά το ακαθάριστο διαθέσιμο εισόδημα.

Η αύξηση του δανεισμού των επιχειρήσεων θα μπορούσε να δημιουργήσει προσδοκίες ενεργοποίησης της επενδυτικής δραστηριότητάς τους. Από την ανάλυση όμως των δεδομένων προκύπτει ότι το μεγαλύτερο μέρος του νέου δανεισμού διακρατήθηκε σε μορφή καταθέσεων (σωρευτική αύξηση 8 δισ. ευρώ μεταξύ του α' τριμήνου του 2020 και του α' τριμήνου του 2021), προφανώς για την εξασφάλιση ρευστότητας εν μέσω πανδημικής κρίσης. Η παρατεταμένη

αβεβαιότητα λόγω της κρίσης στην παγκόσμια εφοδιαστική αλυσίδα και της αύξησης των τιμών ενέργειας αυξάνουν την πιθανότητα οι επιχειρήσεις να διατηρήσουν για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα το απόθεμα ρευστότητάς τους με τη μορφή καταθέσεων, αντί να το διοχετεύσουν στην επέκταση της παραγωγικής δραστηριότητάς τους.

Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 2.10, το 2020 και το α' τρίμηνο του 2021 οι αποταμιεύσεις των νοικοκυριών ήταν για πρώτη φορά θετικές μετά το 2012, κυρίως για τρεις λόγους: α) την αύξηση αποταμίευσης λόγω αβεβαιότητας, β) τις περιορισμένες δυνατότητες κατανάλωσης λόγω lockdown και γ) την ενίσχυση του διαθέσιμου εισοδήματος μέσω επιδομάτων.

Διάγραμμα 2.10: Αποταμιεύσεις και μεταβολή καταθέσεων και νομίσματος νοικοκυριών σε εκατ. ευρώ (Ελλάδα, 2017:1-2021:1)

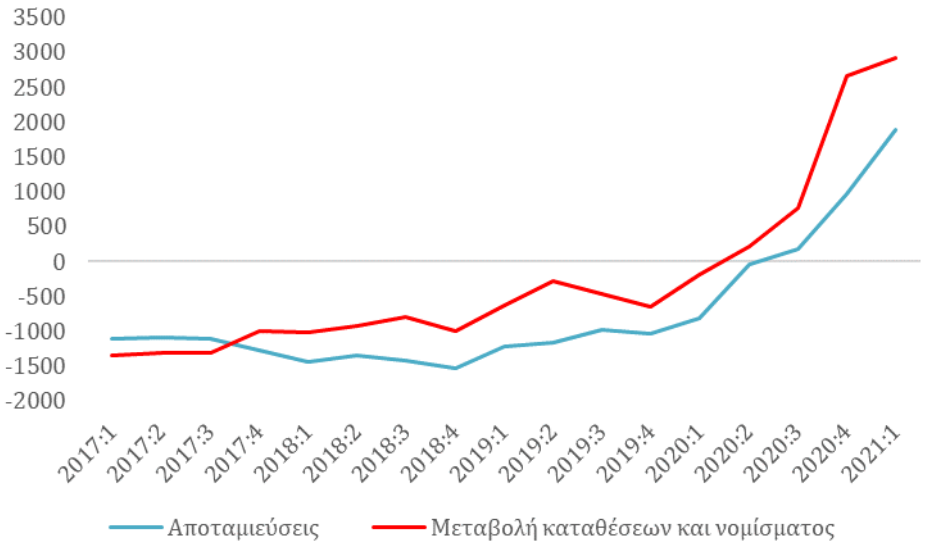

***Πηγή*:** Eurostat και Τράπεζα της Ελλάδος (πρόσβαση: 15.10.2021) (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Σημείωση: Κυλιόμενοι μέσοι όροι τεσσάρων περιόδων.

Πρέπει να υπογραμμιστεί ότι τα παραπάνω στοιχεία αφορούν το σύνολο των νοικοκυριών και σε καμία περίπτωση δεν αντανακλούν τις δυνατότητες αποταμίευσης των νοικοκυριών συγκεκριμένων εισοδηματικών κλιμακίων. Οι διαφορές στη χρηματοοικονομική κατάσταση και στις καταναλωτικές δυνατότητες ανάμεσα στα νοικοκυριά είναι πολύ μεγάλες. Συγκεκριμένα, το 2020 το 17% των νοικοκυριών έπρεπε να δανειστεί για να συντηρήσει το βιοτικό του επίπεδο, το 27% ξόδευε από τις καταθέσεις του, ενώ το 19% ούτε

αποταμίευσε ούτε δανείστηκε ή εκταμίευσε καταθέσεις.[5] Αντίστοιχα, σε σχέση με το 2019 η πτώση της κατανάλωσης ήταν μεγαλύτερη για τα υψηλότερα εισοδηματικά κλιμάκια, παρά για τα χαμηλότερα. Για παράδειγμα, η μέση μηνιαία δαπάνη του πλουσιότερου 20% των νοικοκυριών μειώθηκε 13% (περίπου 2,9 χιλ. ευρώ), ενώ του φτωχότερου 20% των νοικοκυριών μειώθηκε κατά 2,5% (8 ευρώ).[6] Συνεπώς, η προοπτική αξιοποίησης των υψηλότερων αποταμιεύσεων στην κατανάλωση αφορά κυρίως τα υψηλότερα εισοδηματικά κλιμάκια, που έχουν όμως χαμηλότερη ροπή προς κατανάλωση. Για τα φτωχά νοικοκυριά η καταναλωτική δαπάνη είναι ανελαστική, ενώ δεν διαθέτουν αποταμιεύσεις ώστε να τις χρησιμοποιήσουν για την περαιτέρω αύξησή της. Η δυναμική της κατανάλωσης θα εξαρτηθεί από: α) την εξέλιξη της απασχόλησης και των αμοιβών, β) το εάν οι αυξημένες αποταμιεύσεις γίνουν προληπτική προτίμηση ρευστότητας για την αποπληρωμή χρηματοπιστωτικών και άλλων υποχρεώσεων των νοικοκυριών λόγω της υψηλής αβεβαιότητας, γ) το μέγεθος της διάβρωσης της αγοραστικής δύναμης των νοικοκυριών λόγω της ακρίβειας.

Εκτός όσων πραναφέρθηκαν, ένας ακόμα παράγοντας που περιορίζει τη δαπάνη των νοικοκυριών και των επιχειρήσεων και επιδεινώνει τη χρηματοοικονομική τους ευθραυστότητα είναι η μεγάλη έκθεσή τους σε μη εξυπηρετούμενα δάνεια. Σύμφωνα με το Διάγραμμα 2.11, το 2020 τα μη εξυπηρετούμενα δάνεια ως ποσοστό του συνόλου των δανείων στην Ελλάδα, όχι μόνο ήταν τα υψηλότερα στην ΕΕ, αλλά η διαφορά τους από τον μέσο όρο της ΕΕ ήταν εξαιρετικά μεγάλη (26% στην Ελλάδα έναντι 4% στον μέσο όρο της ΕΕ). Παρά τη σταθερή βελτίωση σε σχέση με προηγούμενα έτη, το ύψος των μη εξυπηρετούμενων δανείων παραμένει ανησυχητικά μεγάλο, ενώ η μείωσή τους οφείλεται πρωτίστως σε πώλησή τους σε εταιρείες διαχείρισης απαιτήσεων από δάνεια και πιστώσεις (ΕΔΑΔΠ) και σε διαγραφές και λιγότερο σε αποπληρωμή τους.[7]

[5] Βλ. ΕΛΣΤΑΤ (2021α).
[6] Βλ. ΕΛΣΤΑΤ (2021β).
[7] Βλ. Τράπεζα της Ελλάδος (2020, 2021).

Διάγραμμα 2.11: Μη εξυπηρετούμενα δάνεια ως ποσοστό (%) του συνόλου των δανείων (2020)

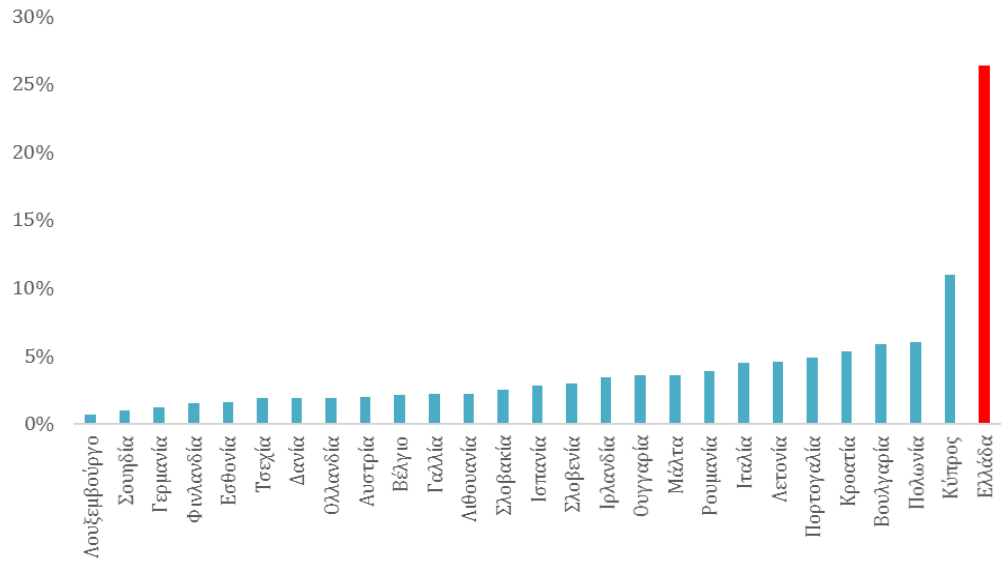

***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση: 13.10.2021)

Κατά τη διάρκεια της πανδημικής κρίσης, συνεχίστηκε η αποκλιμάκωση των μη εξυπηρετούμενων δανείων που καταγράφονται στο εγχώριο τραπεζικό σύστημα, μέσω μεταβιβάσεων ή διαγραφής τους (βλ. Διάγραμμα 2.12). Ωστόσο, το α' τρίμηνο του 2021 υπήρξε μια οριακή αύξηση, κυρίως των επιχειρηματικών μη εξυπηρετούμενων δανείων, γεγονός που αντανακλά την επίπτωση της ύφεσης στη χρηματοοικονομική κατάσταση των επιχειρήσεων. Επιπλέον, αξίζει να σημειωθεί ότι το κύριο πρόβλημα εντοπίζεται στα επιχειρηματικά μη εξυπηρετούμενα δάνεια, που αποτελούν ένα ολοένα μεγαλύτερο ποσοστό επί του συνόλου. Επιπλέον, σε πιο δεινή χρηματοοικονομική θέση βρίσκονται οι μεσαίες και μικρές επιχειρήσεις καθώς και οι ατομικές και πολύ μικρές επιχειρήσεις, των οποίων τα μη εξυπηρετούμενα δάνεια αυξήθηκαν μεταξύ δ' τριμήνου του 2020 και α' τριμήνου του 2021 κατά περίπου 500 εκατ. ευρώ και 200 εκατ. ευρώ αντίστοιχα (βλ. Διάγραμμα 2.13). Αντιθέτως, τα μη εξυπηρετούμενα δάνεια των μεγάλων επιχειρήσεων συνέχισαν να μειώνονται.

Διάγραμμα 2.12: Ποσοστιαία (%) κατανομή των μη εξυπηρετούμενων δανείων προς το εγχώριο τραπεζικό σύστημα ανά κύρια κατηγορία δανείων (Ελλάδα, Σεπτέμβριος 2020-Μάρτιος 2021)

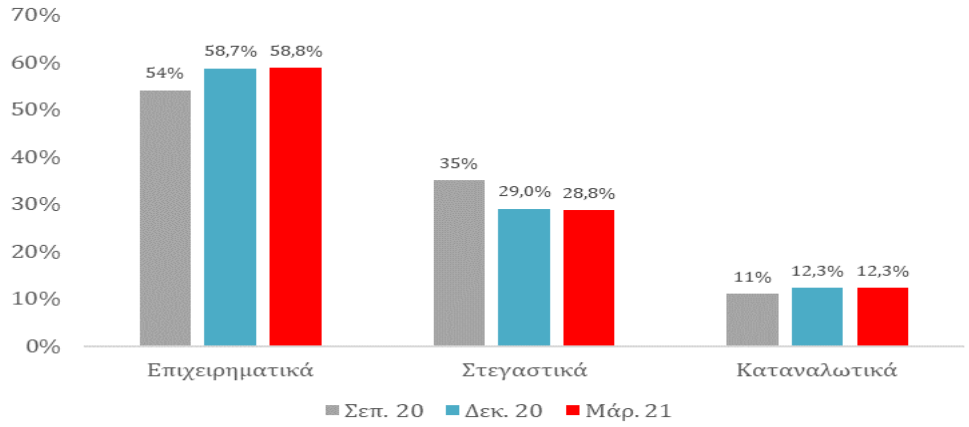

***Πηγή*:** Τράπεζα της Ελλάδος (2020, 2021) (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Διάγραμμα 2.13: Μεταβολή των μη εξυπηρετούμενων επιχειρηματικών δανείων προς το εγχώριο τραπεζικό σύστημα ανά μέγεθος επιχείρησης σε δισ. ευρώ (Ελλάδα, Δεκέμβριος 2020-Μάρτιος 2021)

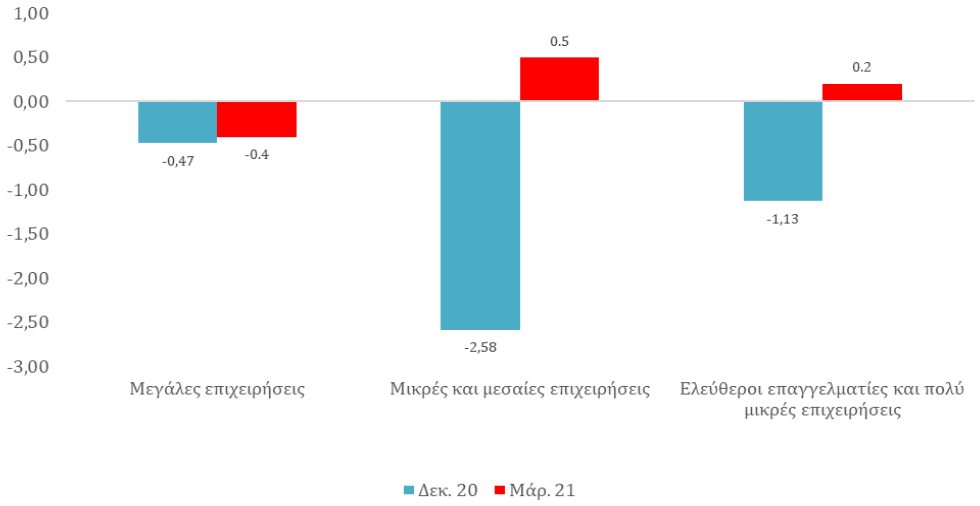

***Πηγή*:** Τράπεζα της Ελλάδος (2020, 2021) (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Δεδομένου ότι η αδυναμία αποπληρωμής δανείων των μεσαίων, μικρών, ατομικών και πολύ μικρών επιχειρήσεων είναι άμεσα σχετιζόμενη με το επίπεδο της εγχώριας ζήτησης, η ανάκαμψη των κύριων μακροοικονομικών μεταβλητών είναι αυτή που θα βελτιώσει τη χρηματοοικονομική κατάσταση αυτών των

επιχειρήσεων. Ταυτόχρονα, όμως, η επιδείνωση της χρηματοοικονομικής κατάστασής τους στέκεται εμπόδιο στη χρηματοδότηση της οικονομικής τους δραστηριότητας. Συνεπώς, ένα μέρος του επιχειρηματικού τομέα βρίσκεται εγκλωβισμένο σε παγίδα αφερεγγυότητας, ρευστότητας και χαμηλής ζήτησης για τα προϊόντα και τις υπηρεσίες του. Το διαρθρωτικό αυτό δεδομένο της οικονομίας πρέπει να ληφθεί πολύ σοβαρά υπόψη στην άσκηση της οικονομικής πολιτικής. Η σταθερότητα της οικονομίας θα εξαρτηθεί από δημοσιονομικές παρεμβάσεις που θα ενισχύσουν τη ζήτηση και τις ροές ρευστότητας προς τις επιχειρήσεις που αντιμετωπίζουν χρηματοπιστωτική ευθραυστότητα.

Η εικόνα σχετικά με την εξωτερική χρηματοοικονομική ευθραυστότητα της οικονομίας είναι εξίσου ανησυχητική. Η αδυναμία του εγχώριου παραγωγικού συστήματος να εξασφαλίσει εισροές, μέσω μη χρηματοοικονομικών συναλλαγών με τον εξωτερικό τομέα, για τη χρηματοδότηση των εισαγωγών και των καταβλητέων τόκων στην αλλοδαπή γίνεται εμφανής στο Διάγραμμα 2.14. Ο δείκτης φερεγγυότητας της οικονομίας σε σχέση με τον εξωτερικό τομέα, εκφράζει αυτήν ακριβώς τη δυνατότητα. Αποτελέσματα μεγαλύτερα της μονάδας σημαίνουν ότι οι εισοδηματικές εισροές από το εξωτερικό είναι υψηλότερες από τις αντίστοιχες εκροές προς το εξωτερικό και αντιστρόφως. Παρά τη μεγάλη προσαρμογή της περιόδου 2008-2015, ο δείκτης παρουσιάζει μια σχετική σταθεροποίηση κάτω από την μονάδα την περίοδο 2016-2019, αποτυπώνοντας τα όρια της συμβολής του επιχειρηματικού τομέα στη δημιουργία ενός εξωστρεφούς αναπτυξιακού υποδείγματος. Κατά τη διάρκεια της πανδημικής κρίσης ο δείκτης υποχωρεί σημαντικά.

Διάγραμμα 2.14: Δείκτης φερεγγυότητας σε σχέση με τον εξωτερικό τομέα (Ελλάδα, 2008:1-2021:1)

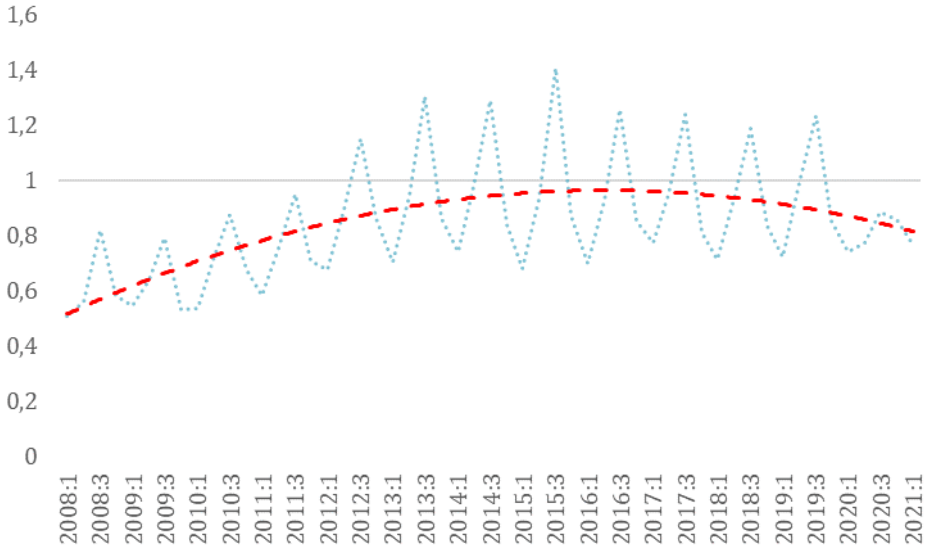

***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση: 15.10.2021) (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Σημείωση: Μη εποχικά διορθωμένα στοιχεία. Η ενιαία γραμμή αποτυπώνει τη μη γραμμική τάση του δείκτη. Ο δείκτης υπολογίζεται ως Εξαγωγές + Καθαρό εισόδημα από την αλλοδαπή – Τόκοι καταβλητέοι / Εισαγωγές + Τόκοι καταβλητέοι. Τιμές μεγαλύτερες της μονάδας επισημαίνουν ότι οι χρηματικές εισροές της εγχώριας οικονομίας από το διεθνές εμπόριο και τις μη χρηματοοικονομικές συναλλαγές επαρκούν για τη χρηματοδότηση των αντίστοιχων εκροών (εν προκειμένω εισαγωγών και τόκων) και αντιστρόφως.

Συνέπεια της αδυναμίας καθαρής εισροής χρήματος από το εξωτερικό είναι η αυξημένη εξωτερική ευθραυστότητα της οικονομίας. Η διεθνής επενδυτική θέση της Ελλάδας εκτιμάται ότι θα επιδεινωθεί παραπάνω το 2021, ξεπερνώντας το -180% του ΑΕΠ (βλ. Διάγραμμα 2.15). Σημειώνεται ότι αυτό το μέγεθος επηρεάζεται σε μεγάλο βαθμό και από την αύξηση του δημόσιου χρέους, η οποία αναμένεται να αυξήσει με τη σειρά της την καταβολή τόκων στο εξωτερικό, υποβαθμίζοντας ακόμα περισσότερο τον δείκτη εξωτερικής φερεγγυότητας.

Διάγραμμα 2.15: Διεθνής επενδυτική θέση ως ποσοστό (%) του ΑΕΠ (2014-2021)

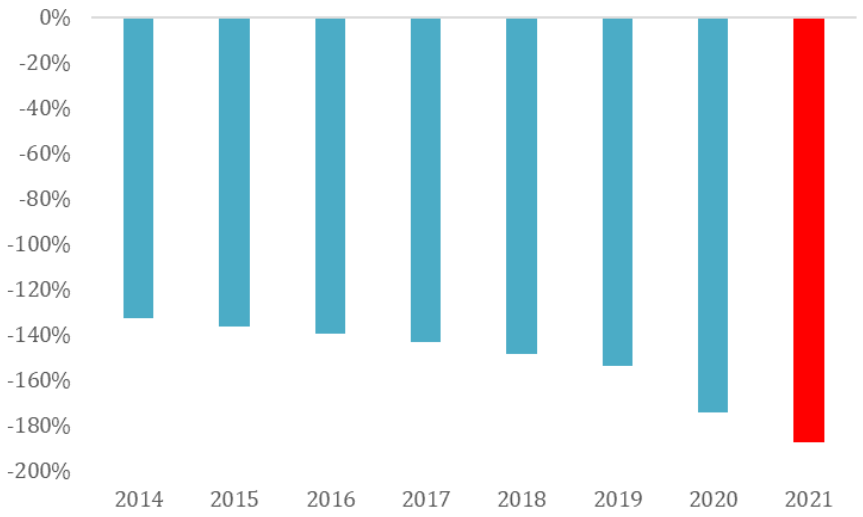

***Πηγή*:** Τράπεζα της Ελλάδος (πρόσβαση 15.10.2021) (εκτιμήσεις ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Σημείωση: Το αποτέλεσμα του 2021 είναι εκτίμηση βάσει των προβλέψεων του Υπουργείου Οικονομικών για την πορεία του ΑΕΠ και της τάσης αύξησης της διεθνούς επενδυτικής θέσης το τελευταίο εξάμηνο.

Όμως, και η θέση του ιδιωτικού τομέα γίνεται επίσης ολοένα και πιο εύθραυστη, καθώς το εξωτερικό του χρέος αυξάνεται διαρκώς. Το Διάγραμμα 2.16 παρουσιάζει το εξωτερικό χρέος επιχειρήσεων και νοικοκυριών ως ποσοστό (%) του συνολικού χρέους του κάθε τομέα. Παρατηρούμε ότι το α' τρίμηνο του 2021 περίπου το ένα τρίτο των δανειακών υποχρεώσεων των επιχειρήσεων ήταν προς την αλλοδαπή, ενώ το ποσοστό εξωτερικού χρέους των νοικοκυριών ως προς το συνολικό τους χρέος αυξήθηκε από 0% το α' τρίμηνο του 2017 σε περίπου 25% το α' τρίμηνο του 2021. Πρέπει να σημειωθεί ότι η αύξηση του εξωτερικού ιδιωτικού χρέους επιχειρήσεων και νοικοκυριών δεν οφείλεται σε νέο δανεισμό αλλά κυρίως στη μεταβίβαση μη εξυπηρετούμενων δανείων σε εταιρείες διαχείρισής τους που εδρεύουν στο εξωτερικό.

Διάγραμμα 2.16: Εξωτερικό χρέος επιχειρήσεων και νοικοκυριών ως ποσοστό (%) του συνολικού χρέους του κάθε τομέα (Ελλάδα, 2017:1-2021:1)

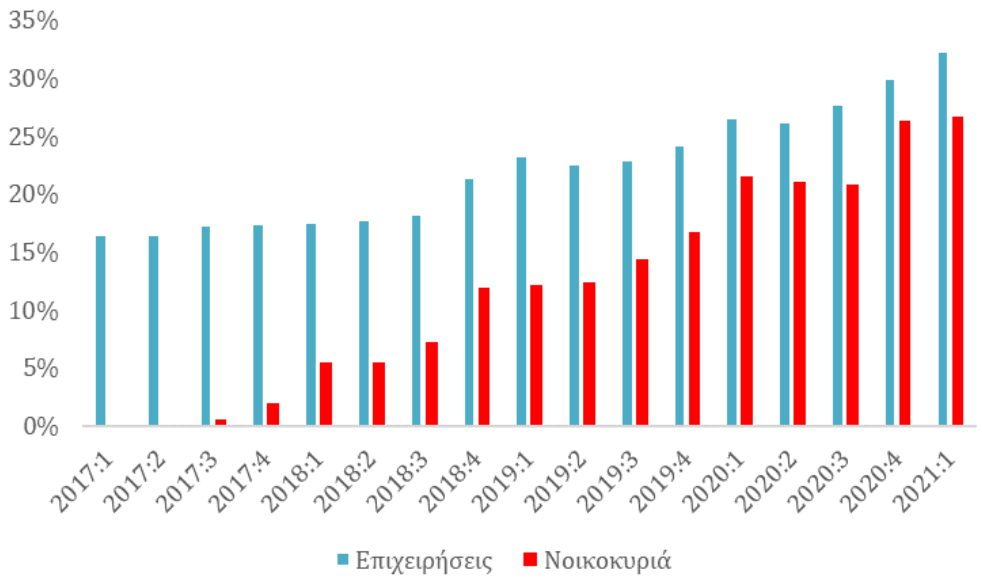

***Πηγή*:** Τράπεζα της Ελλάδος (πρόσβαση 14.10.2021) (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Ολοκληρώνοντας, η μακροοικονομική και η χρηματοοικονομική κατάσταση της οικονομίας δεν δημιουργεί δεδομένη αισιοδοξία για τη διατηρησιμότητα της ανάκαμψης. Από την παραπάνω ανάλυση συμπεραίνεται ότι δεν έχουν υπάρξει έως τώρα οι συνθήκες που θα ενεργοποιήσουν με βιώσιμο τρόπο τις απαραίτητες ροές δαπάνης για τη διασφάλιση μιας βιώσιμης οικονομικής μεγέθυνσης. Αντίθετα, υπάρχουν κίνδυνοι αστάθειας, ειδικά αν συμπεριλάβουμε στην εκτίμησή μας τη δημοσιονομική κατάσταση της χώρας (βλ. Κεφάλαιο 3). Η επιλογή της κυβέρνησης να μην αυξήσει των κατώτατο μισθό το 2021 σε συνδυασμό με την αύξηση του κόστους διαβίωσης δημιουργούν νέες εστίες ανισότητας και φτωχοποίησης. Το έλλειμμα του εμπορικού ισοζυγίου είναι ένας διαχρονικός συσταλτικός παράγοντας της μεγέθυνσης της οικονομίας, ενώ οι ιδιωτικές επενδύσεις παραμένουν σε εντυπωσιακά χαμηλό μέγεθος. Παράλληλα, η μεγάλη έκθεση μικρομεσαίων επιχειρήσεων σε μη εξυπηρετούμενα δάνεια και το υψηλό εξωτερικό χρέος του ιδιωτικού τομέα τροφοδοτούν τα ρίσκα φερεγγυότητας και ρευστότητάς τους. Η μόνη εξέλιξη που δημιουργεί θετικές προσδοκίες για την προοπτική σταθερότητας και ανάκαμψης είναι οι πόροι του Ταμείου Ανάκαμψης. Ωστόσο, οι προσδοκίες αυτές πρέπει να επανεκτιμηθούν

όταν γίνουν γνωστά τα δεδομένα της αναθεώρησης του Συμφώνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης και το νέο πλαίσιο δημοσιονομικής διαχείρισης της χώρας μας.

3. Δημοσιονομικές εξελίξεις

Το δεκάμηνο Ιανουαρίου-Οκτωβρίου του 2021 η δημοσιονομική πολιτική ασκήθηκε σε κλίμα έντονης αβεβαιότητας που συνθέτουν, μεταξύ άλλων, η συνέχιση της πανδημικής κρίσης, η άνοδος του πληθωρισμού και η ανησυχία για τις επιπτώσεις τους στη χρηματοπιστωτική δομή των θεσμικών τομέων της οικονομίας, στη συμπεριφορά των αγορών και στο πλαίσιο χρηματοδότησης της χώρας. Παρά τη δυναμική ανάκαμψη του ΑΕΠ τους πρώτους έξι μήνες του έτους, το εύθραυστο οικονομικό περιβάλλον και οι μεγάλες ανισορροπίες βασικών ισοζυγίων της Γενικής Κυβέρνησης έχουν αυξήσει το ρίσκο φερεγγυότητας του ελληνικού Δημοσίου, δημιουργώντας προβληματισμό για τις προοπτικές βιώσιμης σταθεροποίησης του μακρο-χρηματοπιστωτικού συστήματος της οικονομίας, δεδομένης μάλιστα και της υψηλής εξάρτησής της από τις έκτακτες χρηματοδοτικές παρεμβάσεις της ΕΕ και της ΕΚΤ.

Ειδικότερα, σύμφωνα με την Εισηγητική Έκθεση του Προϋπολογισμού του 2022, το συνολικό ισοζύγιο της Γενικής Κυβέρνησης εκτιμάται ότι θα διαμορφωθεί φέτος σε έλλειμμα 17.073 εκατ. ευρώ (ή 9,6% του ΑΕΠ), έναντι ελλείμματος 16.674 εκατ. ευρώ (ή 10,1% του ΑΕΠ) το 2020 (Πίνακας 3.1). Με δεδομένες τις πληρωμές για τόκους ύψους 4.728 εκατ. ευρώ, το πρωτογενές έλλειμμα σε όρους ESA θα ανέλθει φέτος στα 12.345 εκατ. ευρώ, 619 εκατ. ευρώ υψηλότερα συγκριτικά με πέρυσι.

Πίνακας 3.1: Βασικά μεγέθη Γενικής Κυβέρνησης
(σε εκατ. ευρώ και ποσοστό [%] του ΑΕΠ)

	2020	Εκτίμηση 2021	Πρόβλεψη 2022
1. Ισοζύγιο Γενικής Κυβέρνησης κατά ESA	**-16.674**	**-17.073**	**-7.416**
Ως ποσοστό (%) του ΑΕΠ	*-10,1*	*-9,6*	*-4,0*
2. Ενοποιημένοι τόκοι Γενικής Κυβέρνησης	4.948	4.728	4.736
Ως ποσοστό (%) του ΑΕΠ	*3,0*	*2,7*	*2,5*
3. Πρωτογενές αποτέλεσμα Γενικής Κυβέρνησης κατά ESA	**-11.726**	**-12.345**	**-2.680**
Ως ποσοστό (%) του ΑΕΠ	*-7,1*	*-7,0*	*-1,4*
4. Πρωτογενές αποτέλεσμα Γενικής Κυβέρνησης (Ενισχυμένη Εποπτεία)	-13.036	-12.882	-2.296
Ως ποσοστό (%) του ΑΕΠ	*-7,9*	*-7,3*	*-1,2*
5. Χρέος Γενικής Κυβέρνησης	**341.086**	**350.000**	**355.000**
Ως ποσοστό (%) του ΑΕΠ	*206,3*	*197,1*	*189,6*
6. ΑΕΠ (τρέχουσες τιμές)	165.326	177.608	187.278

***Πηγή*:** Υπουργείο Οικονομικών (ΥΠΟΙΚ, 2021α)

Το μέγεθος του δημοσιονομικού σοκ που έχει προκαλέσει η πανδημία στη χώρα μας αποτυπώνεται στο Διάγραμμα 3.1, το οποίο που απεικονίζει το συνολικό ισοζύγιο της Γενικής Κυβέρνησης στα κράτη-μέλη της Ευρωζώνης το 2020 και το 2021. Παρατηρούμε ότι η Ελλάδα, έχοντας εμφανίσει πέρυσι το δεύτερο υψηλότερο έλλειμμα στη ζώνη του ευρώ σε όρους ΑΕΠ, αναμένεται και φέτος να καταγράψει ένα από τα υψηλότερα ελλείμματα· συγκεκριμένα, το δεύτερο υψηλότερο μετά τη Μάλτα. Αξιοσημείωτο και ενδεικτικό της δημοσιονομικής επίπτωσης της πανδημίας είναι επίσης ότι, παρά την ανάκαμψη της οικονομικής δραστηριότητας στην Ευρωζώνη, σε πέντε από τα δεκαεννέα κράτη-μέλη το εκτιμώμενο για φέτος δημοσιονομικό έλλειμμα ως ποσοστό του ΑΕΠ θα είναι υψηλότερο του αντίστοιχου περσινού.

Διάγραμμα 3.1: Συνολικό ισοζύγιο Γενικής Κυβέρνησης στα κράτη-μέλη της Ευρωζώνης (2020 και 2021)

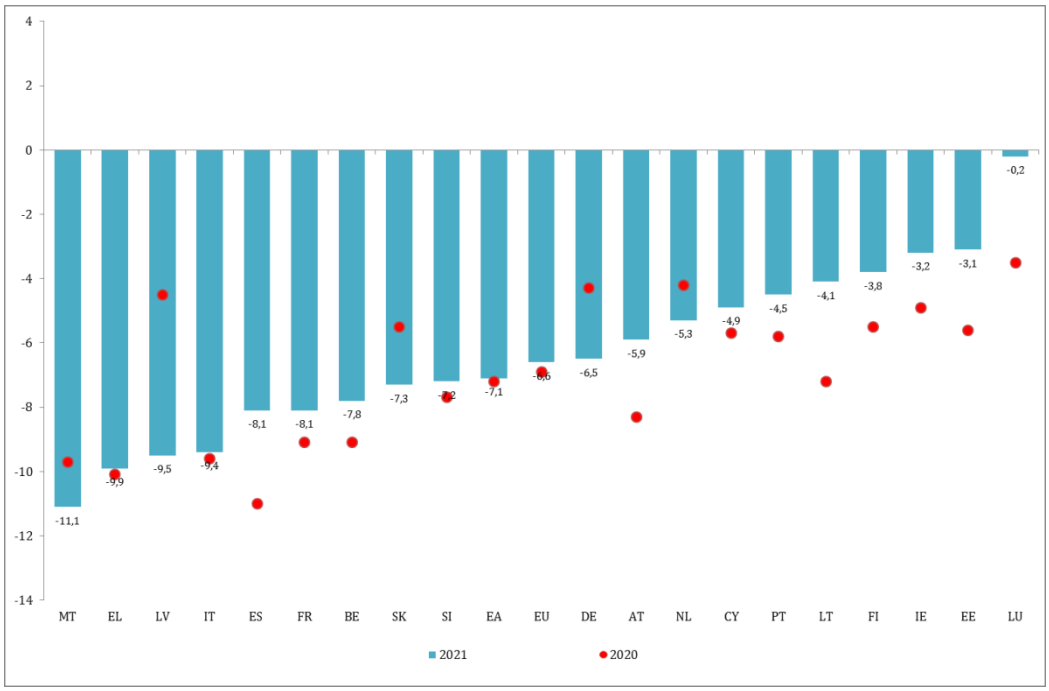

***Πηγή*:** AMECO (Νοέμβριος 2021)

Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 3.2, από την αρχή της πανδημίας το συνολικό ύψος των δημοσιονομικών παρεμβάσεων για τη στήριξη της οικονομίας έχει ανέλθει στη χώρα μας στο 21,2% του ΑΕΠ, που αποτελεί την πέμπτη υψηλότερη επίδοση μεταξύ των κρατών-μελών της Ευρωζώνης, μετά από την Ιταλία, τη Γερμανία, τη Γαλλία και την Ισπανία. Από το συνολικό αυτό μέγεθος, το 3,7%

του ΑΕΠ αφορά μέτρα άμεσης ενίσχυσης της ρευστότητας (π.χ. κεφαλαιακές ενισχύσεις, παροχή δανείων κ.ά.), ενώ το υπόλοιπο 17,5% καθαρά δημοσιονομικά μέτρα (αύξηση δαπανών ή/και διαφυγόντα έσοδα). Ενδεικτικό της έντασης και του πλαισίου αντιμετώπισης της πανδημικής κρίσης στη χώρα μας είναι το γεγονός ότι το μέγεθος αυτό της δημοσιονομικής επέκτασης είναι ως ποσοστό του ΑΕΠ το υψηλότερο στην Ευρωζώνη, ενώ αξιοσημείωτο είναι ότι μόλις το 0,8% του ΑΕΠ αυτής της επέκτασης αφορούσε μέτρα στήριξης του συστήματος υγείας (η δεύτερη χαμηλότερη επίδοση μετά το Λουξεμβούργο).[8]

Διάγραμμα 3.2: Δημοσιονομικές παρεμβάσεις για την αντιμετώπιση της πανδημικής κρίσης (Ιανουάριος 2020-Σεπτέμβριος 2021)

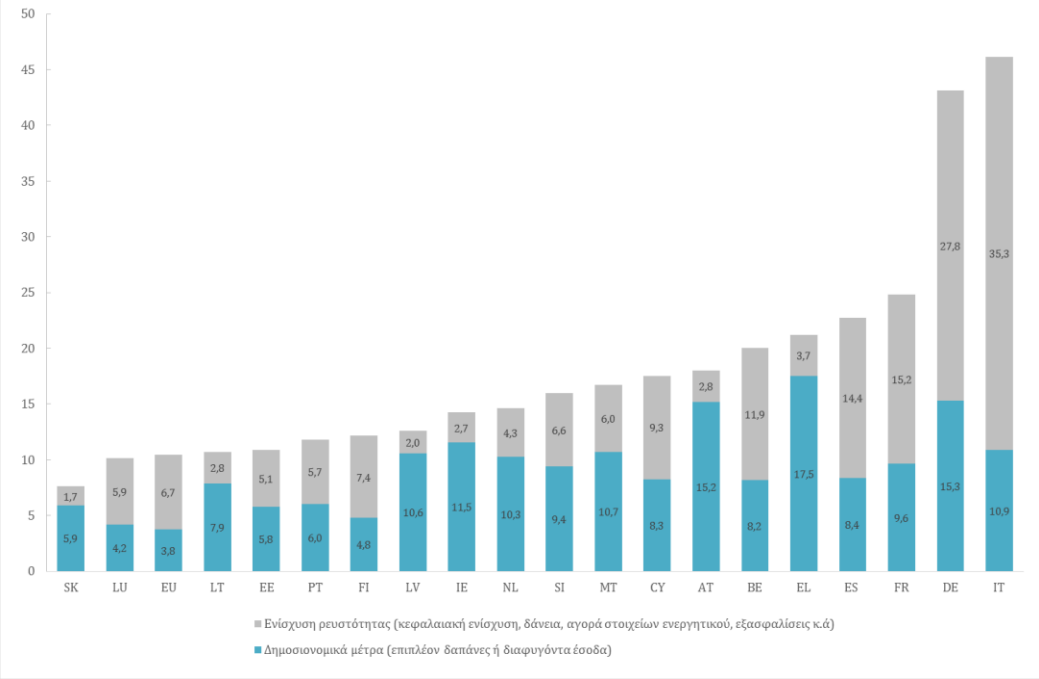

***Πηγή*:** https://www.imf.org/en/Topics/imf-and-covid19/Fiscal-Policies-Database-in-Response-to-COVID-19

Σημείωση: Στα ποσά δεν περιλαμβάνονται παρεμβάσεις που αφορούν την επίσπευση δαπανών ή την αναστολή είσπραξης εσόδων. Τα ποσά αφορούν μέτρα που λήφθηκαν από τον Ιανουάριο του 2020 έως τις 27 Σεπτεμβρίου 2021 με εφαρμογή το 2020-2021 και ύστερα.

Η ισχυρή πιθανότητα για συνέχιση της πανδημίας τους προσεχείς μήνες σε συνδυασμό με τις συσσωρευμένες εμπλοκές που έχει ήδη δημιουργήσει στα βασικά υποσυστήματα της οικονομίας αναμένεται να επηρεάσουν την εξέλιξη

[8] Αντίστοιχες με την Ελλάδα δαπάνες για την υγεία (ως ποσοστό του ΑΕΠ) καταγράφουν και η Κύπρος και η Σλοβενία.

των βασικών δημοσιονομικών μεγεθών της χώρας και το 2022. Σε αυτό πρέπει να προστεθούν και τα μέτρα αντιμετώπισης της ενεργειακής κρίσης και των επιπτώσεών της στο διαθέσιμο εισόδημα επιχειρήσεων και νοικοκυριών.[9] Με βάση τις παραπάνω παρεμβάσεις, το συνολικό δημοσιονομικό αποτέλεσμα, σύμφωνα με τις προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, θα διαμορφωθεί το 2022 στο -3,9% του ΑΕΠ, ενώ το πρωτογενές αποτέλεσμα σε -1,4% του ΑΕΠ.[10]

Διάγραμμα 3.3: Έσοδα, πρωτογενείς δαπάνες και πρωτογενές ισοζύγιο της Γενικής Κυβέρνησης (2018:1-2021:2, εκατ. ευρώ)

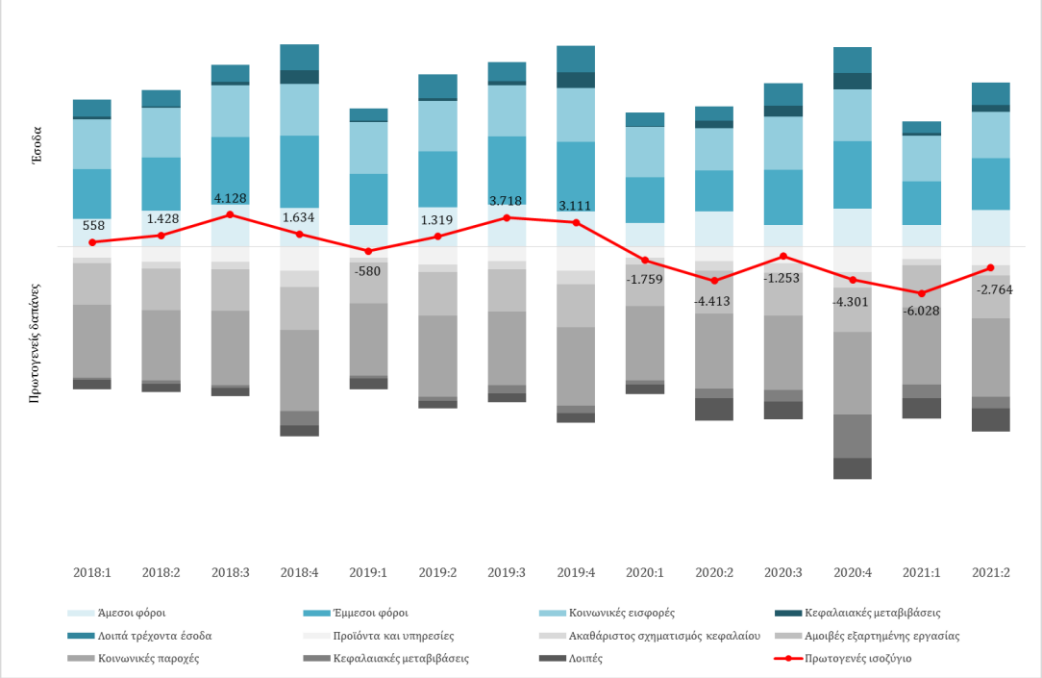

***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση: 22.10.2021) (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Τα μέτρα ανάσχεσης της πανδημικής κρίσης αποτυπώθηκαν, όπως είναι φυσικό, στην πορεία των πρωτογενών δαπανών της Γενικής Κυβέρνησης κατά το α΄ εξάμηνο του 2021, το ύψος των οποίων αυξήθηκε κατά 4.595 εκατ. ευρώ σε σχέση με το αντίστοιχο περσινό διάστημα (Διάγραμμα 3.3). Η αύξηση αυτή, που

[9] Σημειώνεται, ότι σύμφωνα με τον Προϋπολογισμού του 2022, για την αντιμετώπιση της πανδημίας το 2022 έχουν δρομολογηθεί μέτρα ύψους 3.297 εκατ. ευρώ, ενώ για τη στήριξη των νοικοκυριών, των νέων και της επιχειρηματικότητας προγραμματίζονται για το 2022 παρεμβάσεις 433 εκατ. ευρώ (ΥΠΟΙΚ, 2021α).

[10] Σύμφωνα με την Εισηγητική Έκθεση του Προϋπολογισμού (βλ. ΥΠΟΙΚ, 2021α), το έλλειμμα της Γενικής Κυβέρνησης το 2022 προβλέπεται οριακά υψηλότερα, στο 4% του ΑΕΠ, ενώ ίδια με εκείνη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής είναι η πρόβλεψη της κυβέρνησης σχετικά με το ύψος του πρωτογενούς δημοσιονομικού ισοζυγίου (-1,4% του ΑΕΠ).

σε όρους ΑΕΠ είναι της τάξης των 2,3 ποσοστιαίων μονάδων (η δεύτερη μεγαλύτερη μεταξύ των κρατών-μελών της Ευρωζώνης μετά τη Λετονία),[11] τροφοδοτήθηκε, μεταξύ άλλων, από την ενίσχυση των λοιπών πρωτογενών δαπανών κατά 1.599 εκατ. ευρώ (λόγω κυρίως των αυξημένων επιδοτήσεων) και των κεφαλαιακών μεταβιβάσεων (+1.376 εκατ. ευρώ) και των κοινωνικών παροχών (+824 εκατ. ευρώ).

Αντίθετα, αύξηση λίγο κάτω από 2 δισ. ευρώ έναντι της αντίστοιχης περσινής περιόδου κατέγραψαν τα δημόσια έσοδα το α΄ εξάμηνο του 2021, με τη βελτίωση των εισπράξεων από έμμεσους φόρους να ανέρχεται στα 1.134 εκατ. ευρώ, από λοιπά τρέχοντα έσοδα στα 800 εκατ. ευρώ και από κεφαλαιακές μεταβιβάσεις στα 193 εκατ. ευρώ. Πτώση, από την άλλη, σημειώνουν τα έσοδα από άμεσους φόρους (-101 εκατ. ευρώ) και κοινωνικές εισφορές (-51 εκατ. ευρώ). Με βάση τις παραπάνω μεταβολές το α΄ εξάμηνο του 2021 το πρωτογενές αποτέλεσμα της Γενικής Κυβέρνησης διαμορφώθηκε το ίδιο διάστημα σε έλλειμμα 8.792 εκατ. ευρώ, διογκωμένο κατά 2.620 εκατ. ευρώ συγκριτικά με το αντίστοιχο εξάμηνο του 2020.

Διάγραμμα 3.4: Μεταβολή εσόδων και πρωτογενών δαπανών της Γενικής Κυβέρνησης στα κράτη-μέλη της Ευρωζώνης (ως ποσοστό [%] του ΑΕΠ, 2019-2020)

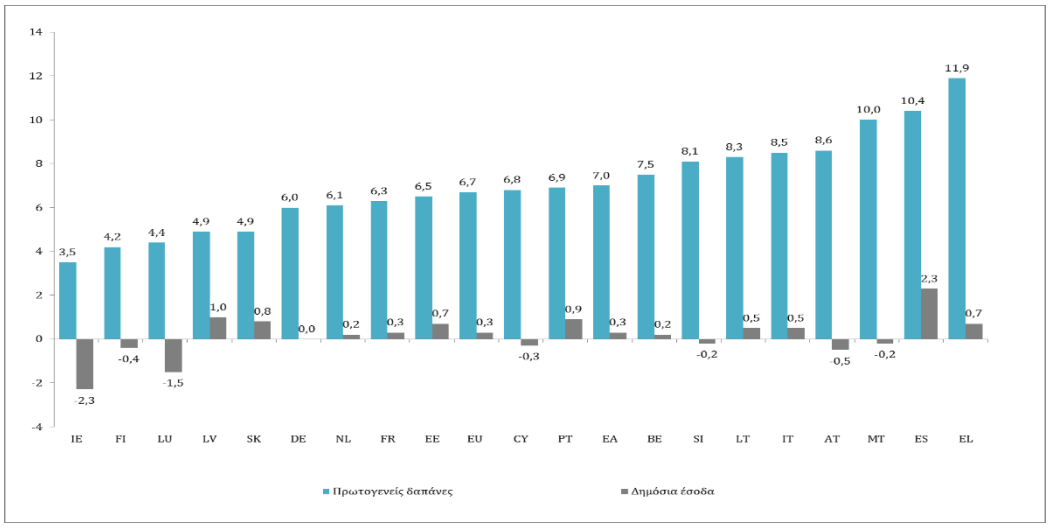

***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση: 25.10.2021) (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

[11] Ειδικότερα, οι πρωτογενείς δαπάνες αυξήθηκαν από 52,8% του ΑΕΠ το α΄ εξάμηνο του 2020 σε 55,1% το α΄ εξάμηνο του 2021. Αύξηση 2,3 ποσοστιαίων μονάδων του ΑΕΠ καταγράφει το ίδιο διάστημα και η Κύπρος.

Υπενθυμίζεται ότι σε όρους ΑΕΠ η Ελλάδα το 2020 κατέγραψε τη μεγαλύτερη αύξηση πρωτογενών δαπανών μεταξύ των κρατών-μελών της Ευρωζώνης (+11,9 ποσοστιαίες μονάδες)[12] με την Ισπανία να ακολουθεί με 10,4 ποσοστιαίες μονάδες του ΑΕΠ (Διάγραμμα 3.4). Ως συνέπεια, και παρά τη συγκρατημένη ενίσχυση των δημόσιων εσόδων κατά 0,7 ποσοστιαίες μονάδες[13] το 2020, η χώρα μας σημείωσε τη μεγαλύτερη επιδείνωση του πρωτογενούς ισοζυγίου της Γενικής Κυβέρνησης (+11,2 ποσοστιαίες μονάδες του ΑΕΠ), ακολουθούμενη από τη Μάλτα και την Αυστρία. Η μικρότερη επιδείνωση του πρωτογενούς ισοζυγίου εντοπίζεται αντίθετα στη Λετονία, τη Σλοβακία και τη Φινλανδία.

Η δημοσιονομική επίπτωση της πανδημίας φαίνεται και από την έως τώρα εκτέλεση του Κρατικού Προϋπολογισμού,[14] ο οποίος το δεκάμηνο Ιανουαρίου-Οκτωβρίου σημείωσε σε ταμειακή βάση έλλειμμα λίγο πάνω από 11,5 δισ. ευρώ, μέγεθος που, ωστόσο, είναι χαμηλότερο κατά 54 εκατ. ευρώ έναντι της πρόβλεψης του ΜΠΔΣ 2022-2025 και 1.929 εκατ. ευρώ έναντι του αντίστοιχου περσινού ελλείμματος το ίδιο διάστημα. Τα καθαρά έσοδα του Κρατικού Προϋπολογισμού διαμορφώθηκαν 44.131 εκατ. ευρώ (338 εκατ. ευρώ χαμηλότερα από τον στόχο), ενώ οι δαπάνες στα 55.653 εκατ. ευρώ (έναντι στόχου 56.045 εκατ. ευρώ). Αν και το έλλειμμα του Κρατικού Προϋπολογισμού στηρίζει τα επίπεδα ρευστότητας του ιδιωτικού τομέα, σημαντική αύξηση σημείωσαν σύμφωνα με τα στοιχεία της ΑΑΔΕ[15] οι συνολικές ληξιπρόθεσμες οφειλές των ιδιωτών (φυσικών και νομικών προσώπων) προς τον δημόσιο

[12] Σε απόλυτα μεγέθη, οι πρωτογενείς δαπάνες το 2020 ήταν αυξημένες κατά 11.688 εκατ. ευρώ πρωτίστως λόγω της ενίσχυσης των κεφαλαιακών μεταβιβάσεων (+6.189 εκατ. ευρώ) και των επιδοτήσεων (+3.966 εκατ. ευρώ) και δευτερευόντως των αυξήσεων άλλων κατηγοριών δαπανών, όπως, μεταξύ άλλων, ο ακαθάριστος σχηματισμός κεφαλαίου (+783 εκατ. ευρώ), οι μισθοί (+361 εκατ. ευρώ) και οι λοιπές τρέχουσες μεταβιβάσεις (+323 εκατ. ευρώ).

[13] Δεδομένης της υποχώρησης του ονομαστικού ΑΕΠ το 2020 κατά 9,8%, η μεταβολή αυτή των δημόσιων εσόδων ισοδυναμεί σε απόλυτα μεγέθη με μείωση 7.626 εκατ. ευρώ σε σχέση με το 2019. Στην εξέλιξη αυτή συνέβαλε κατά κύριο λόγο η μείωση των έμμεσων και των άμεσων φόρων (4.485 εκατ. ευρώ και 2.626 εκατ. ευρώ αντίστοιχα) και των κοινωνικών εισφορών (1.216 εκατ. ευρώ), που τροφοδοτήθηκε από την κάμψη της οικονομικής δραστηριότητας λόγω lockdown και από τα μέτρα στήριξης της ρευστότητας επιχειρήσεων και νοικοκυριών. Ως αντιστάθμισμα στην πτώση των δημόσιων εσόδων λειτούργησαν οι εισπράξεις από κεφαλαιακές μεταβιβάσεις, οι οποίες ανήλθαν στα 4.550 εκατ. ευρώ, αυξημένες κατά 1.477 εκατ. ευρώ συγκριτικά με το 2021.

[14] Προσωρινά στοιχεία, βλ. https://www.minfin.gr/documents/20182/15410501/2.Deltio.10.2021.prosorino.GR.PDF/94f475fb-6721-4515-a581-5a263fa533ff

[15] Βλ. https://www.aade.gr/open-data/KPIs

τομέα, οι οποίες τον Σεπτέμβριο ανήλθαν στα 109,416 δισ. ευρώ, αυξημένες κατά 1,309 δισ. ευρώ σε σχέση με το τέλος του 2020.

Διάγραμμα 3.5: Ληξιπρόθεσμες υποχρεώσεις και εκκρεμείς επιστροφές φόρων Γενικής Κυβέρνησης (Δεκέμβριος 2020-Σεπτέμβριος 2021, εκατ. ευρώ)

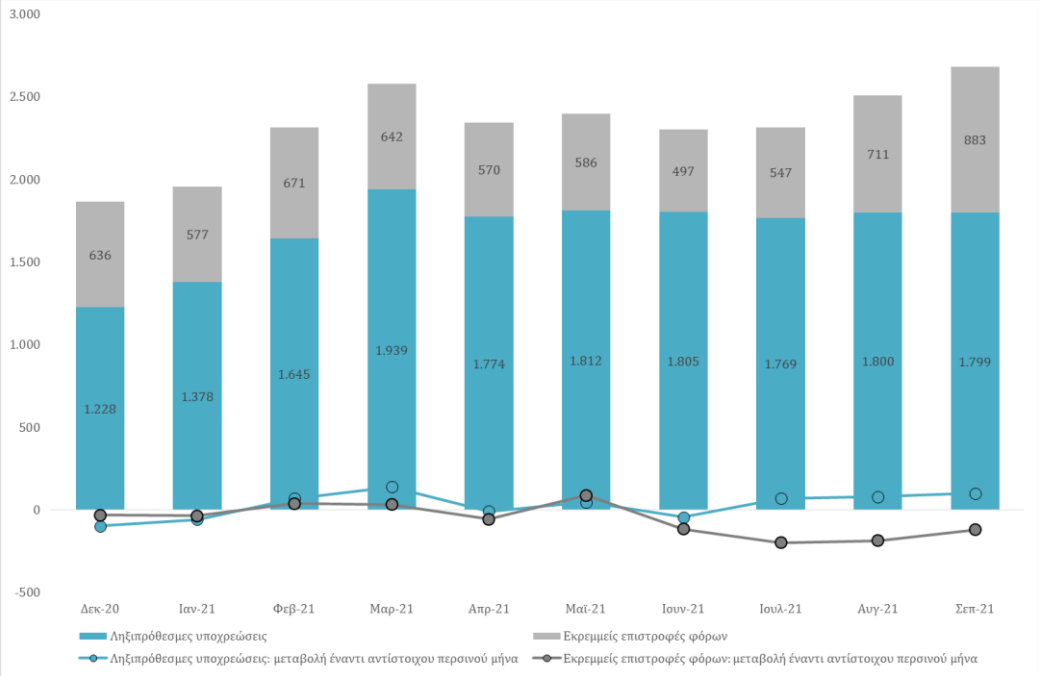

***Πηγή*:** Υπουργείο Οικονομικών (Δελτίο Μηνιαίων Στοιχείων Γενικής Κυβέρνησης – Σεπτέμβριος 2021 και Σεπτέμβριος 2020) (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Την ίδια στιγμή, η ρευστότητα του ιδιωτικού τομέα επηρεάστηκε αρνητικά από την αύξηση των συνολικών ληξιπρόθεσμων οφειλών του Δημοσίου, το ύψος των οποίων ανήλθε τον Σεπτέμβριο στα 2.682 εκατ. ευρώ, αυξημένο κατά 818 εκατ. ευρώ σε σχέση με το τέλος του 2020 (Διάγραμμα 3.5). Από αυτά τα 1.799 εκατ. ευρώ αφορούσαν ληξιπρόθεσμες υποχρεώσεις (έναντι 1.228 εκατ. ευρώ τον Δεκέμβριο του 2020 και 1.699 εκατ. ευρώ τον Σεπτέμβριο του 2020), ενώ τα υπόλοιπα 883 εκατ. ευρώ εκκρεμείς επιστροφές φόρων (έναντι 636 εκατ. ευρώ στο τέλος του 2020 και 1.002 εκατ. ευρώ τον Σεπτέμβριο του 2020).

Όσον αφορά την εξέλιξη του δημόσιου χρέους, αυτό το β' τρίμηνο του 2021 διαμορφώθηκε στα 354.010 εκατ. ευρώ, καταγράφοντας αύξηση 20.168 εκατ. ευρώ έναντι του αντίστοιχου περσινού διαστήματος. Συγκριτικά με το τέλος του 2020, το χρέος της Γενικής Κυβέρνησης αυξήθηκε κατά 12.924 εκατ. ευρώ,

αποτυπώνοντας την πίεση που προκάλεσαν στις χρηματοδοτικές ανάγκες του Δημοσίου η ύφεση και τα μέτρα αντιμετώπισης της πανδημικής κρίσης το α΄ εξάμηνο του 2021. Σε όρους ΑΕΠ το χρέος της Γενικής Κυβέρνησης ανήλθε το β΄ τρίμηνο του 2021 στο 207,2%, έναντι 205,7% το δ΄ τρίμηνο του 2020. Αξίζει να σημειωθεί ότι μέχρι στιγμής, η συνολική επιβάρυνση του δημόσιου χρέους την περίοδο της πανδημικής κρίσης είναι της τάξης των 24,4 δισ. ευρώ ή 26,5 ποσοστιαίων μονάδων του ΑΕΠ.[16]

Στο Διάγραμμα 3.6 αποτυπώνεται η μεταβολή του ποσοστού του δημόσιου χρέους στα κράτη-μέλη της Ευρωζώνης τις περιόδους 2019-2020 και 2020-2021. Όπως διακρίνεται, η Ελλάδα, η οποία καταγράφει με διαφορά το υψηλότερο ποσοστό δημόσιου χρέους ως ποσοστό στο ΑΕΠ στη ζώνη του ευρώ,[17] είναι και η χώρα που σημείωσε τη μεγαλύτερη άνοδο του ποσοστού του δημόσιου χρέους το 2020 (+25,6 ποσοστιαίες μονάδες έναντι του 2019). Σημαντική αύξηση καταγράφηκε και σε άλλες οικονομίες που επλήγησαν από την κρίση δημόσιου χρέους ή/και εφάρμοσαν αυστηρά σταθεροποιητικά προγράμματα την προηγούμενη δεκαετία, όπως η Ισπανία (+24,5 μονάδες του ΑΕΠ), η Κύπρος (+24,2 μονάδες του ΑΕΠ), η Ιταλία (+21,3 μονάδες του ΑΕΠ) και η Πορτογαλία (+18,6 μονάδες του ΑΕΠ). Στον αντίποδα, κράτη-μέλη με σχετικά πιο υγιείς δημοσιονομικές θέσεις (π.χ. Ιρλανδία, Λουξεμβούργο, Ολλανδία κ.ά.) κατέγραψαν σαφώς μικρότερη επιβάρυνση στο ποσοστό του δημόσιου χρέους.

[16] Οι συγκεκριμένες μεταβολές αναφέρονται στο διάστημα α΄ τρίμηνο του 2020-β΄ τρίμηνο του 2021.

[17] Ενδεικτικά, στην Ελλάδα το 2019 το ποσοστό του δημόσιου χρέους στο ΑΕΠ ήταν 180,7%, όταν στην Ιταλία, η οποία εμφανίζει το δεύτερο υψηλότερο ποσοστό δημόσιου χρέους στην Ευρωζώνη, ήταν 134,3%.

Διάγραμμα 3.6: Μεταβολή ποσοστού δημόσιου χρέους στα κράτη-μέλη της Ευρωζώνης (2019-2020 και 2020-2021)

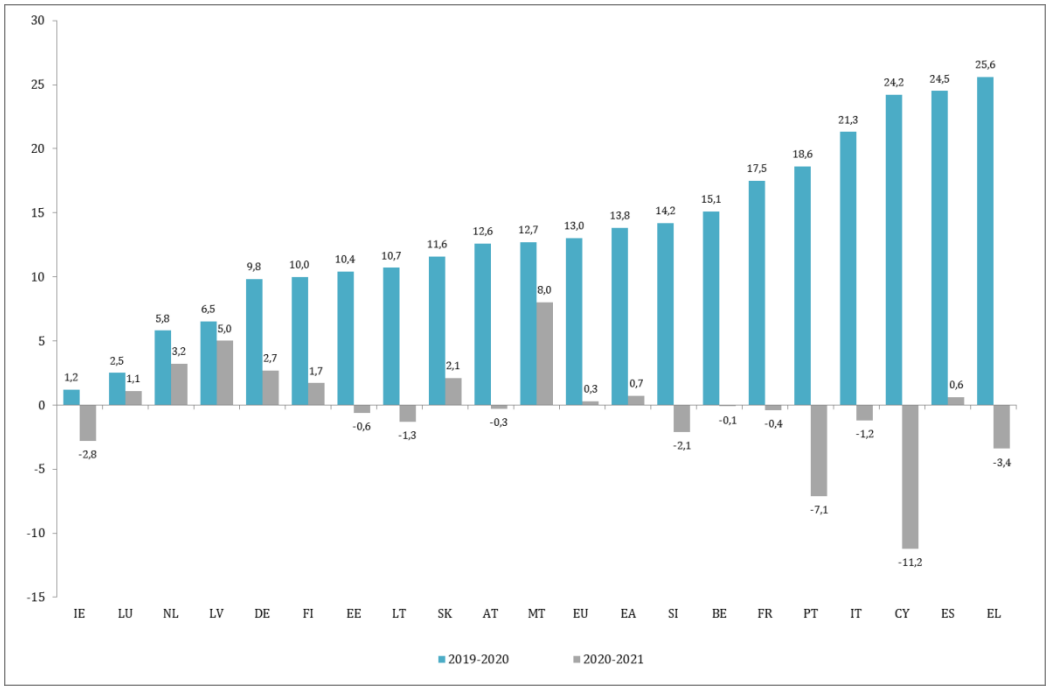

***Πηγή*:** AMECO (Νοέμβριος 2021) (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στο τέλος του έτους το δημόσιο χρέος θα ανέλθει στα 358,9 δισ. ευρώ (Διάγραμμα 3.7). Δεδομένης της πρόβλεψης της Επιτροπής για αύξηση του ονομαστικού ΑΕΠ κατά 7% φέτος και 6,1% του χρόνου, το χρέος της Γενικής Κυβέρνησης ως ποσοστό στο ΑΕΠ εκτιμάται ότι θα μειωθεί το 2021 στο 202,9% –η τρίτη μεγαλύτερη προσαρμογή μεταξύ των κρατών-μελών της Ευρωζώνης (Διάγραμμα 3.6)– και το 2022 στο 196,9%. Πιο αισιόδοξες είναι οι εκτιμήσεις της κυβέρνησης,[18] ενώ, αντίθετα, το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ) προβλέπει πρακτικά μια χαμένη εξαετία όσον αφορά την πορεία αποκλιμάκωσης του ποσοστού χρέους με το ύψος του να κυμαίνεται το 2025 σε επίπεδα περίπου αντίστοιχα εκείνων του 2019.[19]

[18] Σύμφωνα με την Εισηγητική Έκθεση του Προϋπολογισμού 2022, το δημόσιο χρέος θα ανέλθει το 2021 στο 197,1% του ΑΕΠ, ενώ το 2022 θα διαμορφωθεί στο 189,6% του ΑΕΠ.
[19] World Economic Outlook database (Οκτώβριος 2021), https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2021/October

Διάγραμμα 3.7: Η εξέλιξη του χρέους της Γενικής Κυβέρνησης (2005-2023)

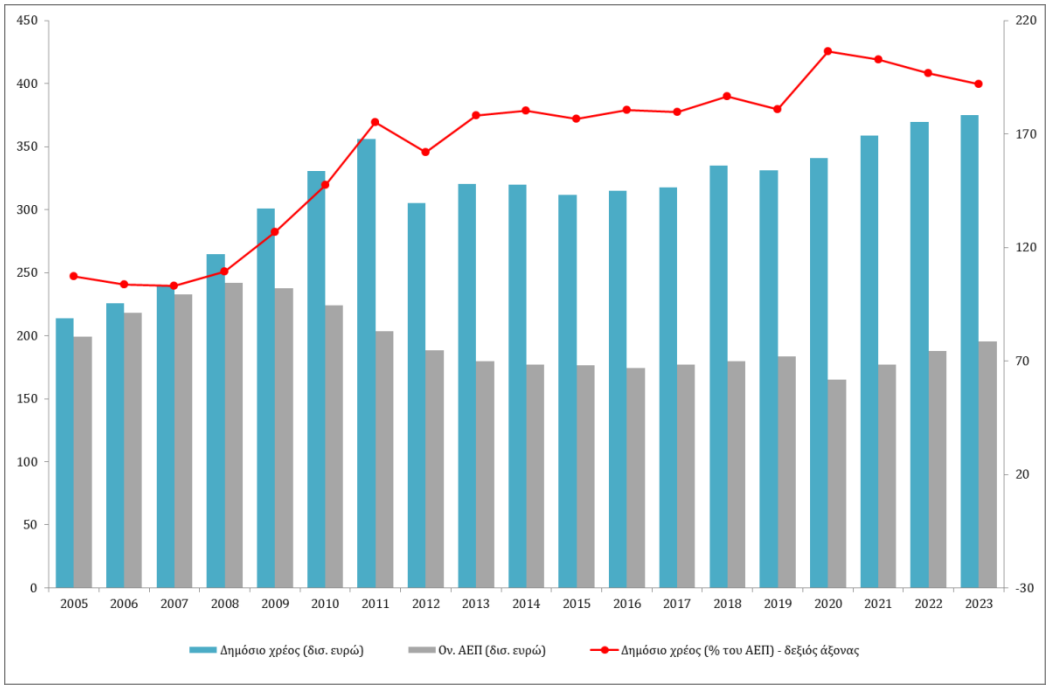

***Πηγή*:** AMECO (Νοέμβριος 2021)

Το δημοσιονομικό σοκ της πανδημικής κρίσης επηρέασε και τον βαθμό φερεγγυότητας του ελληνικού Δημοσίου. Ειδικότερα, έχοντας βρεθεί για τέσσερα συναπτά έτη σε καθεστώς κερδοσκόπου ως αποτέλεσμα των πρωτογενών υπερπλεονασμάτων της περιόδου 2016-2019, το 2020 ο βαθμός φερεγγυότητας του Δημοσίου υποβαθμίστηκε απότομα στο μη αξιόπιστο χρηματοπιστωτικό καθεστώς ultra-Ponzi, θέση στην οποία αναμένεται να διατηρηθεί και φέτος, δεδομένης της εκτίμησης για πρωτογενές έλλειμμα ύψους 12,9 δισ. ευρώ.[20] Υπενθυμίζουμε ότι το συγκεκριμένο χρηματοοικονομικό καθεστώς συνεπάγεται πιέσεις στις χρηματοδοτικές ανάγκες του δημόσιου τομέα, καθώς υποδηλώνει αδυναμία –έστω μερικής– κάλυψης των υποχρεώσεων για τόκους επί του συσσωρευμένου του χρέους μέσω των ροών ρευστότητας που διασφαλίζει το πρωτογενές ισοζύγιο.

[20] Εκτίμηση Ευρωπαϊκής Επιτροπής.

Διάγραμμα 3.8: Δείκτης φερεγγυότητας του ελληνικού δημόσιου τομέα (2005-2022)

***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση: 20.11.2021), AMECO (Νοέμβριος 2021) (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Σημείωση: Η εκτίμηση για το 2021 και η πρόβλεψη για το 2022 στηρίζονται στα στοιχεία της AMECO (Νοέμβριος 2021).

Αν και το 2022 ο δείκτης φερεγγυότητας του Δημοσίου προβλέπεται ότι θα ανακάμψει, θα παραμείνει εντός του ασταθούς χρηματοοικονομικού καθεστώτος ultra-Ponzi.[21] Πρέπει να τονιστεί ότι με βάση τις εκτιμήσεις για την εξέλιξη της σχέσης πρωτογενούς αποτελέσματος και δαπανών για τόκους η μετάβαση του δημόσιου τομέα στο αξιόπιστο χρηματοπιστωτικό καθεστώς του κερδοσκόπου τοποθετείται σύμφωνα με τα στοιχεία του ΜΠΔΣ 2022-2025 το 2024, ενώ σύμφωνα με το ΔΝΤ μετά το 2026 (Διάγραμμα 3.9). Αυτό σημαίνει ότι τουλάχιστον την τριετία 2021-2023 το ελληνικό Δημόσιο θα δημιουργεί αρνητικές προσδοκίες ως προς την ικανοποίηση των υποχρεώσεών του για πληρωμές τόκων, προκαλώντας έτσι αυξητικές πιέσεις στις δανειακές του ανάγκες και πιθανά στον όγκο του χρέους του. Αν και το αποθεματικό ρευστότητας του ελληνικού Δημοσίου αποκλιμακώνει τις πιθανές αρνητικές

[21] Η ίδια εκτίμηση ισχύει και με βάσει τα στοιχεία του Προϋπολογισμού του 2022, με τον δείκτη φερεγγυότητας να λαμβάνει τιμή -0,6 (έναντι -0,5 βάσει των στοιχείων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής).

προσδοκίες, η εξέλιξη του πιστωτικού ρίσκου της χώρας θα εξαρτηθεί από μια διάφορους παράγοντες, όπως:

Διάγραμμα 3.9: Εκτίμηση πρωτογενούς αποτελέσματος και πληρωμών για τόκους Γενικής Κυβέρνησης (ως ποσοστό [%] του ΑΕΠ, 2023-2026)

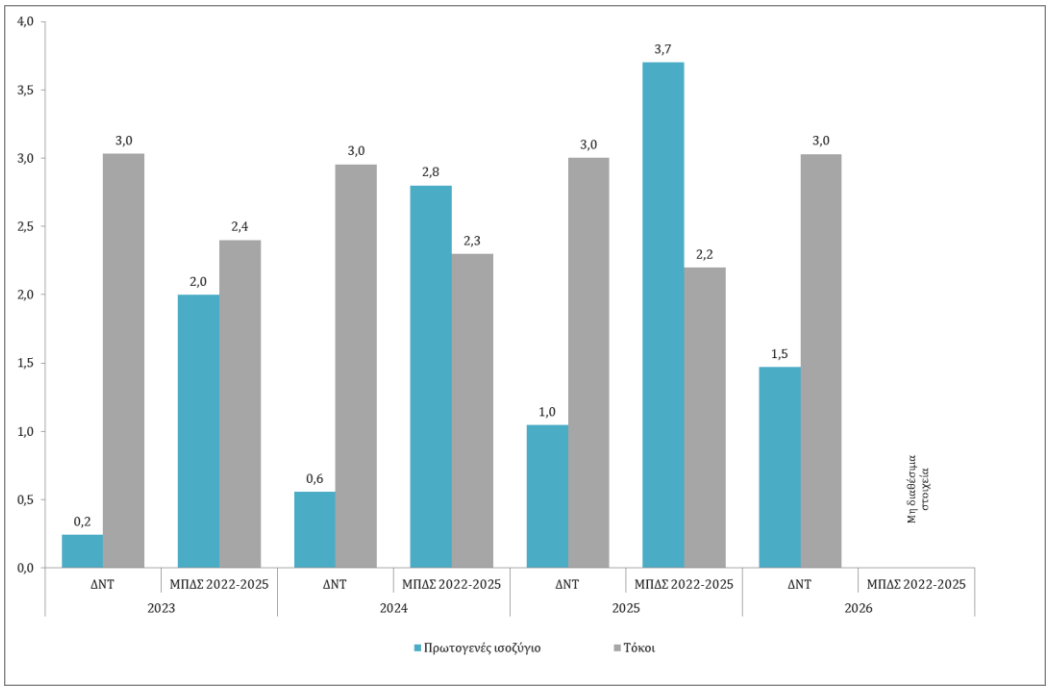

***Πηγή*:** International Monetary Fund (IMF Fiscal Monitor, Οκτώβριος 2021, στοιχεία διαθέσιμα στο: https://www.imf.org/en/Publications/FM/Issues/2021/10/13/fiscal-monitor-october-2021), ΥΠΟΙΚ (2021β)

Σημείωση: Τα στοιχεία του ΔΝΤ στηρίζονται στη μεθοδολογία της ενισχυμένης εποπτείας, ενώ εκείνα του ΜΠΔΣ 2022-2025 είναι σε όρους ESA.

Πρώτον, βραχυ-μεσοπρόθεσμα, από την αύξηση του ΑΕΠ και της απασχόλησης, που θα ευνοήσει την ενεργοποίηση νέων ροών ρευστότητας στην οικονομία, τη χρηματοοικονομική σταθεροποίηση του ιδιωτικού τομέα και την καταγραφή βιώσιμων πρωτογενών πλεονασμάτων στο μέλλον. Αν και οι πόροι του Ταμείου Ανάκαμψης και του νέου πολυετούς δημοσιονομικού πλαισίου 2021-2027,[22] η εκτεταμένη στήριξη της ρευστότητας του ιδιωτικού τομέα στη διάρκεια της πανδημίας και οι αισιόδοξες προβλέψεις για την πορεία βασικών μεγεθών της

[22] Οι πόροι του νέου ΕΣΠΑ 2021-2027 αναμένεται να ανέλθουν στα 26,2 δισ. ευρώ, εκ των οποίων τα 20,9 δισ. ευρώ θα αφορούν την ευρωπαϊκή συμμετοχή. Βλ. https://www.espa.gr/el/Documents/2127/Parousiasi_neou_ESPA_21-27.pdf

οικονομίας (π.χ. του τουρισμού)[23] δημιουργούν θετικές προσδοκίες για την εξέλιξη του ΑΕΠ το προσεχές διάστημα, η αναζωπύρωση της πανδημίας, ο κίνδυνος λήψης νέων περιοριστικών μέτρων για την αντιμετώπισή της και ο δημοσιονομικός-χρηματοπιστωτικός αντίκτυπός τους πιθανά να επηρεάσουν τη δυναμική ανάκαμψης και το πιστωτικό προφίλ της οικονομίας. Ο κίνδυνος αυτός θα ενισχυθεί εφόσον η επιδημιολογική εικόνα στην Ελλάδα επιδεινωθεί συγκριτικά με τις υπόλοιπες οικονομίες της Ευρωζώνης, εντείνοντας έτσι τις ανισορροπίες της ελληνικής οικονομίας, σε μια περίοδο μάλιστα αυξημένης αβεβαιότητας στις αγορές και επικείμενων αποφάσεων σε επίπεδο ΕΕ που θα επηρεάσουν το πλαίσιο χρηματοδότησης της χώρας.

Δεύτερον από την επίπτωση που θα έχει ο πληθωρισμός στο δημοσιονομικό και μακρο-χρηματοπιστωτικό σύστημα της οικονομίας. Ειδικότερα, ενώ η άνοδος του πληθωρισμού συνήθως τείνει να ενισχύει τα δημόσια έσοδα, αυξάνοντας μεταξύ άλλων την ονομαστική αξία των συναλλαγών, ταυτόχρονα μπορεί να δημιουργήσει δημοσιονομικές εμπλοκές εξαιτίας της επίπτωσής του στο πραγματικό διαθέσιμο εισόδημα των εργαζομένων, στην ιδιωτική κατανάλωση και στις ροές ρευστότητας και απασχόλησης στον ευρύτερο ιδιωτικό τομέα.

Παρά τις πρόσφατες παρεμβάσεις στήριξης του διαθέσιμου εισοδήματος, το νέο πανδημικό κύμα, η αυξημένη αβεβαιότητα για το εάν το κύμα ανατιμήσεων θα είναι παροδικό ή όχι, καθώς και για τις επιπτώσεις του, σε συνδυασμό με τις ευνοϊκές έως τώρα συνθήκες χρηματοδότησης της οικονομίας,[24] καθιστούν, κατά την άποψή μας, επιτακτική τη λήψη πρόσθετων μέτρων στήριξης του διαθέσιμου εισοδήματος των νοικοκυριών. Ιδιαίτερη συμβολή στη μακρο-χρηματοπιστωτική σταθερότητα της οικονομίας θα είχε επίσης και η άμεση αναπροσαρμογή βασικών όρων των συλλογικών διαπραγματεύσεων που ρυθμίζουν το εισόδημα των εργαζομένων, ειδικά σε κλάδους που εμφανίζουν αύξηση αποταμίευσης ή/και αναμένεται να αποκομίσουν οφέλη από την αύξηση

[23] Ενδεικτικά., σύμφωνα με την κυβέρνηση, η κινητοποίηση των πόρων του Ταμείου Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας αναμένεται να συμβάλει στην αύξηση του ΑΕΠ το 2022 κατά 2,9 ποσοστιαίες μονάδες. Επιπλέον, οι τουριστικές εισπράξεις το 2022 αναμένεται να αυξηθούν κατά 60% σε σχέση με το 2021 (ΥΠΟΙΚ, 2021α).

[24] Η απόδοση του 10ετούς ομολόγου του Δημοσίου στις διεθνείς αγορές, αν και κινείται ανοδικά από τα μέσα Αυγούστου και ύστερα, εξακολουθεί να κυμαίνεται στα χαμηλότερα επίπεδα τουλάχιστον από τον Μάρτιο του 1998 και μετά, βλ. https://tradingeconomics.com/greece/government-bond-yield

της τιμής των προσφερόμενων αγαθών και υπηρεσιών τους (π.χ. κλάδος ενέργειας). Τέλος, στήριξη στη ρευστότητα της οικονομίας θα προσέφερε και η άμεση αποπληρωμή των ληξιπρόθεσμων οφειλών του Δημοσίου, σε συνδυασμό με συντονισμένες παρεμβάσεις για την πάταξη αθέμιτων πρακτικών αισχροκέρδειας στην αγορά, ώστε να αποτραπεί η ανεξέλεγκτη διάχυση των πληθωριστικών πιέσεων σε ευρύ φάσμα κλάδων της οικονομίας.

Επιπλέον, αν και το αποθεματικό ασφαλείας βελτιώνει το προφίλ φερεγγυότητας του Δημοσίου, διασφαλίζοντας την ομαλή εξυπηρέτηση των δανειακών του υποχρεώσεων σε βραχυχρόνιο ορίζοντα, η άνοδος του πληθωρισμού ενδέχεται να επηρεάσει μηχανισμούς που προσδιορίζουν τη ρευστότητα της οικονομίας και το κόστος δανεισμού της. Ο πρώτος αφορά τη διευκολυντική νομισματική πολιτική της ΕΚΤ και ο κίνδυνος σχετίζεται με το εάν οι τρέχουσες πληθωριστικές πιέσεις γίνουν αφορμή για επίσπευση της άρσης ή αναπροσαρμογή της, ειδικά όσον αφορά το πρόγραμμα ποσοτικής χαλάρωσης PEPP (Pandemic Emergency Purchase Programme) και το μέτρο της κατ' εξαίρεσης αποδοχής των κρατικών ομολόγων στις πράξεις αναχρηματοδότησης των τραπεζών, που μέχρι στιγμής διατηρούν το κόστος αναχρηματοδότησης του Δημοσίου σε χαμηλά επίπεδα.

Ο δεύτερος μηχανισμός σχετίζεται με τους δημοσιονομικούς περιορισμούς του Σύμφωνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης (ΣΣΑ) και το ενδεχόμενο οι πληθωριστικές πιέσεις να επηρεάσουν αρνητικά τις υπό εξέλιξη διαπραγματεύσεις για την αναθεώρησή τους, δεδομένης μάλιστα της κυρίαρχης στους κύκλους λήψης αποφάσεων υπόθεσης σχετικά με τη συσχέτιση δημοσιονομικών ελλειμμάτων, σταθερότητας των τιμών και αξιοπιστίας της αντι-πληθωριστικής στρατηγικής της ΕΚΤ, καθώς και της άτεγκτης στάσης ορισμένων κρατών-μελών υπέρ της δημοσιονομικής πειθαρχίας. Μια τέτοια προοπτική, στον βαθμό που θα προσδιορίσει το πλαίσιο και την ένταση της δημοσιονομικής προσαρμογής και την πορεία της οικονομίας κατά τη μετα-πανδημική περίοδο μέσω των ροών εισοδήματος και δαπάνης σε αυτή, θα επηρεάσει μεσο-μακροπρόθεσμα και τα περιθώρια ασφάλειας νέου δανεισμού του κράτους από τις αγορές και συνεπώς το κόστος αναχρηματοδότησής του. Ήδη η πρόταση του ESM για τη «νέα» δημοσιονομική αρχιτεκτονική της ΕΕ δεν φαίνεται να δημιουργεί ιδιαίτερη αισιοδοξία, κινούμενη εντός του περιοριστικού

κανονιστικού πλαισίου που ορίζει η συμβατική αρχή των υγιών δημόσιων οικονομικών.[25]

Τρίτον, από απρόβλεπτους εξωγενείς παράγοντες που αναμένεται να επηρεάσουν τις χρηματοδοτικές ανάγκες της χώρας και το πιστωτικό της ρίσκο. Σε βραχυ-μεσοπρόθεσμο ορίζοντα, ιδιαίτερο ρόλο σε αυτό αναμένεται να διαδραματίσουν οι εξελίξεις στο ευρύτερο γεωπολιτικό περιβάλλον, στον βαθμό που αυτές θα προσδιορίσουν μια σειρά από ανελαστικές δαπάνες, π.χ. για την αμυντική ενίσχυση της χώρας, τη διαχείριση της προσφυγικής κρίσης κ.ά.[26] Αντίκτυπο στις μελλοντικές χρηματοδοτικές ανάγκες του δημόσιου τομέα αναμένεται να έχει επίσης η συμπεριφορά των αγορών, ειδικά σε ένα περιβάλλον υψηλού πληθωρισμού και ανησυχίας για τις οικονομικές επιπτώσεις της πανδημίας, καθώς και οι αντιδράσεις των νομισματικών αρχών διεθνώς σε αυτή. Σε πιο μεσο-μακροπρόθεσμο ορίζοντα σοβαρές προκλήσεις στη φερεγγυότητα της οικονομίας αποτελούν το κόστος της κλιματικής κρίσης,[27] αλλά και η αβεβαιότητα σχετικά με τη δυνατότητα προσαρμογής της χώρας σε ένα νέο οικο-τεχνολογικό πρότυπο παραγωγής και οι επιπτώσεις αυτού στη βιωσιμότητα και την ανθεκτικότητα της ελληνικής οικονομίας.

[25] Βλ. https://www.esm.europa.eu/sites/default/files/document/2021-10/DP17.pdf

[26] Βλ. ΙΝΕ ΓΣΕΕ (2021).

[27] Βλ. ΥΠΟΙΚ (2021γ).

4. Η επίπτωση της ακρίβειας στο βιοτικό επίπεδο των νοικοκυριών

Στην τρέχουσα περίοδο οι πληθωριστικές πιέσεις, προερχόμενες κυρίως από τον τομέα της ενέργειας, έχουν προκαλέσει αναταράξεις στην παγκόσμια παραγωγή και δημιουργούν ανησυχία σχετικά με τις επιπτώσεις που θα έχουν στο επίπεδο διαβίωσης των νοικοκυριών. Το τρέχον πληθωριστικό επεισόδιο αποτελεί μια ιδιάζουσα περίπτωση, καθώς συνιστά απότοκο της πανδημικής κρίσης στη λειτουργία της παγκόσμιας οικονομίας. Οι διαταραχές στην παγκόσμια εφοδιαστική αλυσίδα, η κερδοσκοπία στις αγορές κεφαλαίου και οι γεωπολιτικές συνθήκες των πολιτικών προσφοράς ενέργειας έχουν ανεβάσει το ενεργειακό κόστος και το κόστος πολλών προϊόντων σε επίπεδο υψηλότερο του 2019.

Οι επίσημες προβλέψεις αναφορικά με την εξέλιξη του πληθωρισμού αναφέρουν ότι το κύμα ακρίβειας είναι πρόσκαιρο και ότι θα υποχωρήσει το 2022 καθώς η παγκόσμια παραγωγική διαδικασία και η προσφορά θα εξομαλύνεται σταδιακά.[28] Ωστόσο, στην τρέχουσα περίοδο η αύξηση των τιμών βασικών προϊόντων, και κυρίως της ενέργειας, θα υποβαθμίσει το βιοτικό επίπεδο των νοικοκυριών, ειδικά των φτωχότερων. Είναι κρίσιμο να τονιστεί ότι η αύξηση των τιμών δεν προέρχεται από μισθολογικές αυξήσεις. Αντιθέτως, κρίσιμης σημασίας είναι η αύξηση των αποδοχών των μισθωτών, που θα προστατέψει την αγοραστική τους δύναμη και το βιοτικό τους επίπεδο με θετικά σταθεροποιητικά αποτελέσματα στο μακροοικονομικό σύστημα.

Σχετικά με την εξέλιξη της τιμής της ενέργειας, η αύξησή της είναι καθολική στην ΕΕ, εξαιρουμένης της Μάλτας, ενώ είναι και υψηλή, σε βαθμό που αυξάνει σημαντικά τις πληθωριστικές προσδοκίες και το κόστος διαβίωσης. Στην πλειονότητα των περιπτώσεων η επιπλέον επιβάρυνση στον κατώτατο μισθό από την αύξηση της τιμής της αμόλυβδης, του πετρελαίου κίνησης και του πετρελαίου θέρμανσης υπερβαίνει το 10% και σε κάποιες περιπτώσεις ξεπερνά το 25% (βλ. Διάγραμμα 4.1).

[28] Βλ. European Central Bank (ECB, 2021).

Διάγραμμα 4.1: Επιβάρυνση κατώτατου μισθού από τη μεταβολή της λιανικής τιμής ανά λίτρο (ΕΕ, Οκτώβριος 2021 και ποσοστιαία [%] μεταβολή με Οκτώβριο 2019, μονάδες pps)

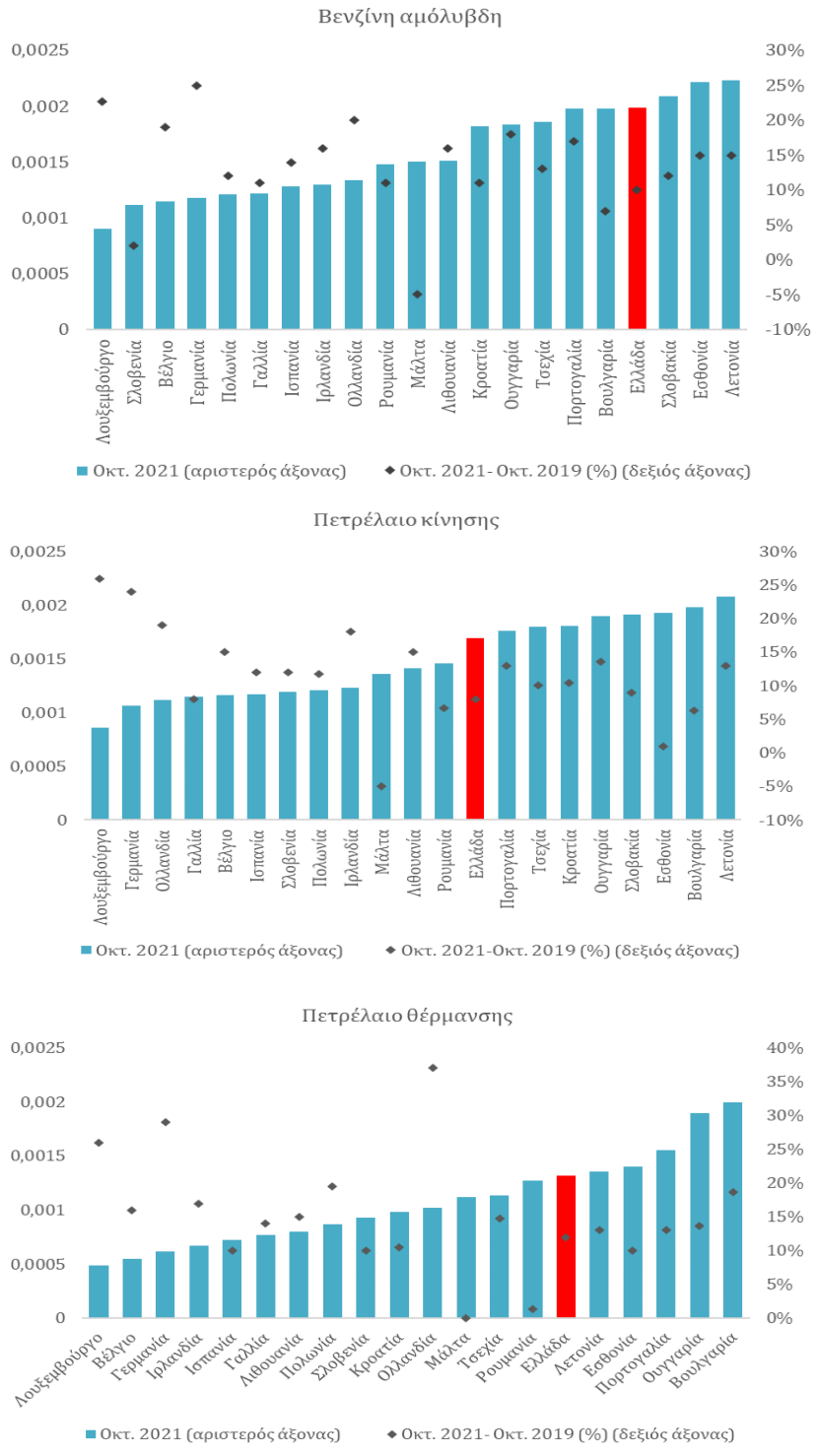

***Πηγή*:** Ευρωπαϊκή Επιτροπή και Eurostat (πρόσβαση: 21.10.2021) (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)
Σημείωση: Οι τιμές αφορούν την τρίτη εβδομάδα του Οκτωβρίου για κάθε έτος.

Η ποσοστιαία αύξηση των τιμών είναι υψηλότερη στα κράτη-μέλη στα οποία η τιμή ανά λίτρο είναι ήδη χαμηλή. Για παράδειγμα, την τρίτη εβδομάδα του Οκτωβρίου του τρέχοντος έτους, η αύξηση στη Γερμανία, που έχει την τέταρτη χαμηλότερη σχέση μεταξύ τιμής αμόλυβδης ανά λίτρο και κατώτατου μισθού, ήταν της τάξης του 24,5% έναντι της αντίστοιχης περιόδου του 2019. Ωστόσο, η απώλεια αγοραστικής δύναμης είναι εντονότερη στα κράτη-μέλη που έχουν ήδη υψηλές τιμές. Στην περίπτωση της Ελλάδας η αύξηση της τιμής της αμόλυβδης ανά λίτρο ως προς τον κατώτατο μισθό ήταν 10,5%. Η χώρα όμως έχει την τέταρτη υψηλότερη τιμή ανά λίτρο στην ΕΕ, τόσο σε απόλυτες τιμές όσο και σε σχέση με τον κατώτατο μισθό. Ίδιου περίπου μεγέθους ήταν η αύξηση της τιμής του πετρελαίου κίνησης και του πετρελαίου θέρμανσης έναντι του κατώτατου μισθού (8% και 12% αντίστοιχα). Σημειώνεται ότι στην Ελλάδα η τιμή ανά λίτρο του πετρελαίου κίνησης βρίσκεται κοντά στον μέσο όρο της ΕΕ, ενώ στην περίπτωση του πετρελαίου θέρμανσης η τιμή ανά λίτρο είναι μέτρια προς υψηλή σε σχέση με τα υπόλοιπα κράτη-μέλη.

Ένας βασικός λόγος των υψηλών τιμών στην ενέργεια είναι η υψηλή φορολογία της. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 4.2, η φορολογική επιβάρυνση στην Ελλάδα είναι κοντά στο 60% της λιανικής τιμής της αμόλυβδης ανά λίτρο, κατατάσσοντας τη χώρα στη δεύτερη υψηλότερη θέση μεταξύ των κρατών-μελών της ΕΕ. Όσον αφορά το πετρέλαιο κίνησης, η φορολογική επιβάρυνση ανά λίτρο είναι περίπου 46%, ενώ στο πετρέλαιο θέρμανσης η φορολογική επιβάρυνση –η οποία βρίσκεται σε πολύ υψηλότερα επίπεδα από τον μέσο όρο της Ευρωζώνης και της ΕΕ– είναι 43%.

Διάγραμμα 4.2: Φορολογική επιβάρυνση επί της λιανικής τιμής ανά λίτρο (ΕΕ, Οκτώβριος 2021)

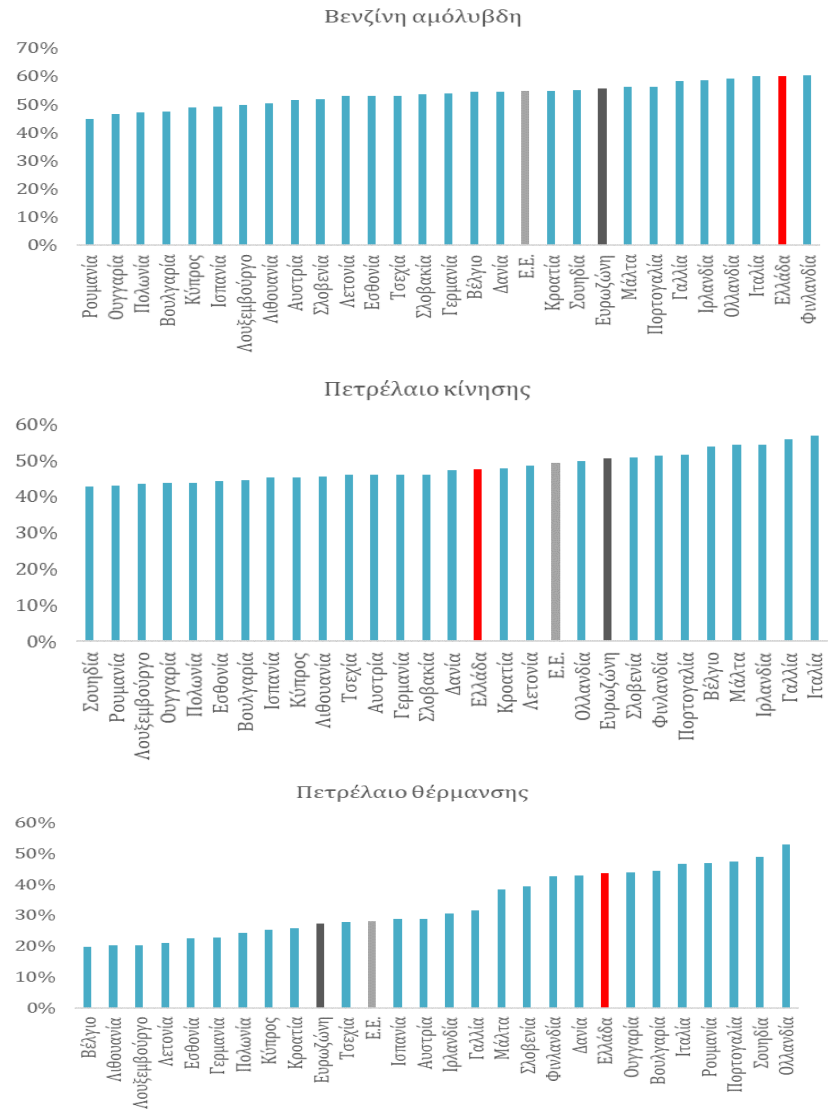

***Πηγή*:** Ευρωπαϊκή Επιτροπή (πρόσβαση: 21.10.2021) (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Σημείωση: Οι τιμές αφορούν την τρίτη εβδομάδα του Οκτωβρίου.

Η υψηλή φορολογική επιβάρυνση, σε συνδυασμό με τις υψηλές αυξήσεις στις τιμές, συνεπάγεται υψηλότερα φορολογικά έσοδα για τον δημόσιο τομέα. Η αύξηση αυτή των εσόδων δημιουργεί δημοσιονομικό χώρο, τον οποίο η κυβέρνηση μπορεί να αξιοποιήσει για να μετριάσει τις αρνητικές συνέπειες της ακρίβειας στο βιοτικό επίπεδο των νοικοκυριών, ειδικότερα των φτωχότερων κοινωνικών στρωμάτων, καθώς επίσης και στο κόστος λειτουργίας των επιχειρήσεων μέσω μείωσης των ειδικών φόρων κατανάλωσης ή/και του ΦΠΑ στην ενέργεια.

Ένα στοιχείο που είναι χρήσιμο να υπογραμμιστεί είναι ότι στο σύνολό του ο ελληνικός επιχειρηματικός τομέας το α' εξάμηνο του 2021 εμφάνιζε υψηλότερη κερδοφορία τόσο σε σχέση με το 2020 όσο και με το 2019. Συγκεκριμένα, το α' τρίμηνο του 2021 το περιθώριο κέρδους ήταν υψηλότερο του αντίστοιχου τριμήνου του 2019 κατά 2%, ενώ το β' τρίμηνο η αύξηση του περιθωρίου κέρδους έναντι του 2019 ήταν 9% (βλ. Διάγραμμα 4.3). Το εμπειρικό αυτό εύρημα αποκαλύπτει ότι υπάρχουν περιθώρια στον επιχειρηματικό τομέα για απορρόφηση των υψηλότερων εισαγόμενων τιμών ενέργειας, ώστε να μη διαταραχτεί η σταθερότητα της ελληνικής οικονομίας.

Διάγραμμα 4.3: Ποσοστιαία (%) μεταβολή του περιθωρίου κέρδους μη χρηματοοικονομικών επιχειρήσεων (2019:2-2021:2)

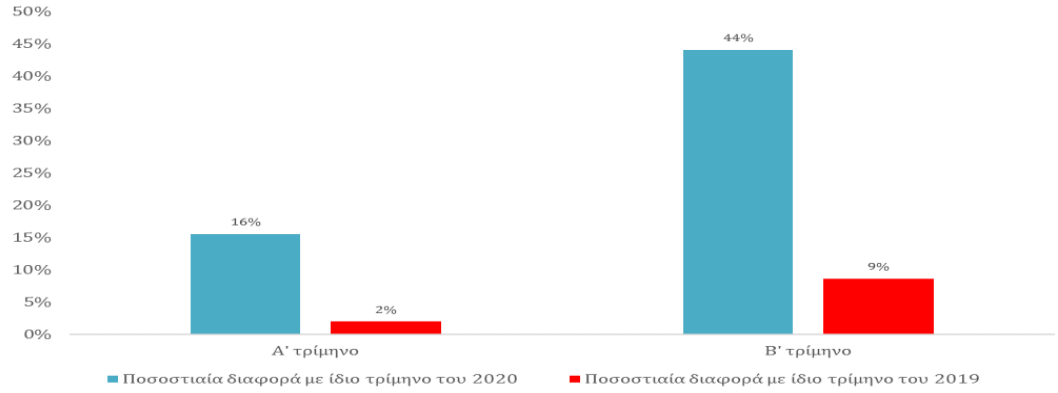

***Πηγή*:** Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛΣΤΑΤ) (πρόσβαση: 1.11.2021) (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Το Διάγραμμα 4.4 αποτυπώνει την εξέλιξη του δείκτη τιμής του κάθε ενεργειακού είδους από τον Δεκέμβριο του 2019 έως τον Οκτώβριο του 2021. Σχεδόν σε όλες τις περιπτώσεις, τον Οκτώβριο του τρέχοντος έτους παρατηρείται εκτίναξη της τιμής τους.

Διάγραμμα 4.4: Δείκτης τιμών ανά ενεργειακό είδος
(Ελλάδα, Δεκέμβριος 1019-Οκτώβριος 2021, 2019=100)

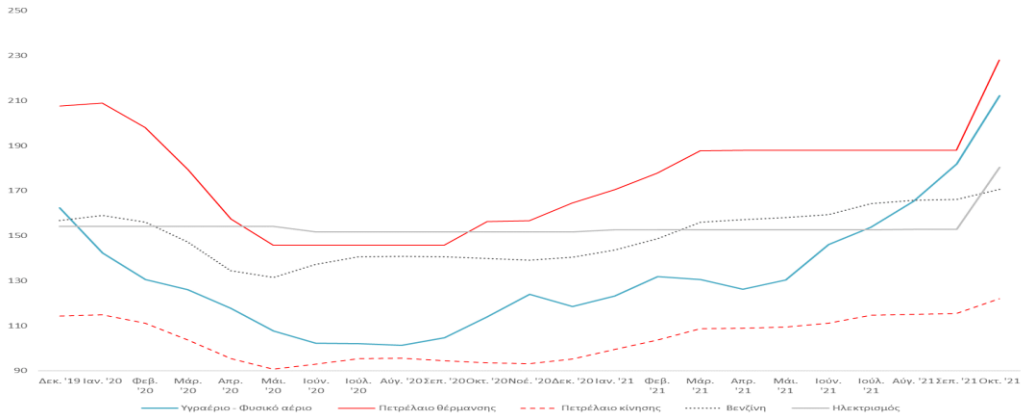

***Πηγή*:** ΕΛΣΤΑΤ (πρόσβαση: 10.11.2021)

Μετά την παύση των θερινών μηνών, το άνοιγμα της αγοράς πετρελαίου θέρμανσης τον Οκτώβριο κατέληξε σε μια σχεδόν κατακόρυφη αύξηση του δείκτη της τιμής του, της τάξης του 17% σε μηνιαία βάση και του 26,3% σε ετήσια. Ο σταθμισμένος δείκτης της τιμής του φυσικού αερίου και του υγραερίου αυξάνεται σταθερά από τον Σεπτέμβριο του 2020, αν και την περίοδο Σεπτεμβρίου-Οκτωβρίου του 2021 η αύξηση είναι μεγαλύτερη. Τον Οκτώβριο του 2021 ο δείκτης τιμής του αυξήθηκε 46% σε σχέση με τον Οκτώβριο του 2020 και 21,3% σε σχέση με τον Σεπτέμβριο του 2021. Αξιοσημείωτη είναι επίσης η αύξηση στον δείκτη της τιμής του ηλεκτρικού ρεύματος. Ενώ στο διάστημα Δεκέμβριος 2019-Σεπτέμβριος 2019 ο δείκτης τιμής ήταν σχεδόν απόλυτα σταθερός, τον Οκτώβριο του 2021 αυξήθηκε 18% έναντι του Σεπτεμβρίου του ίδιου χρόνου. Οι δείκτες τιμών του πετρελαίου κίνησης και βενζίνης είναι ελαφρώς αυξημένοι σε σχέση με τα προ πανδημίας επίπεδα.

Η ακρίβεια όμως δεν περιορίζεται μόνο στην ενέργεια, αλλά αφορά και τα τρόφιμα. Μέχρι τον Σεπτέμβριο του τρέχοντος έτους ο δείκτης της τιμής των κρεάτων, που κατέχουν και το μεγαλύτερο ειδικό βάρος στη στάθμιση του εθνικού Δείκτη Τιμών Καταναλωτή (ΔΤΚ), ήταν σχετικά σταθερός, ενώ τον Οκτώβριο παρουσίασε περιορισμένη αύξηση της τάξης του 1% σε μηνιαία βάση και του 3% σε ετήσια (βλ. Διάγραμμα 4.5). Σε άλλες, όμως, κατηγορίες

τροφίμων, όπως είναι τα έλαια και τα λίπη, καθώς και τα ψάρια και τα θαλασσινά, η αύξηση του δείκτη τιμών είναι πολύ υψηλότερη.

Διάγραμμα 4.5: Δείκτης τιμών για επιλεγμένες κατηγορίες τροφίμων (Ελλάδα, Δεκέμβριος 2019-Σεπτέμβριος 2021, 2009=100)

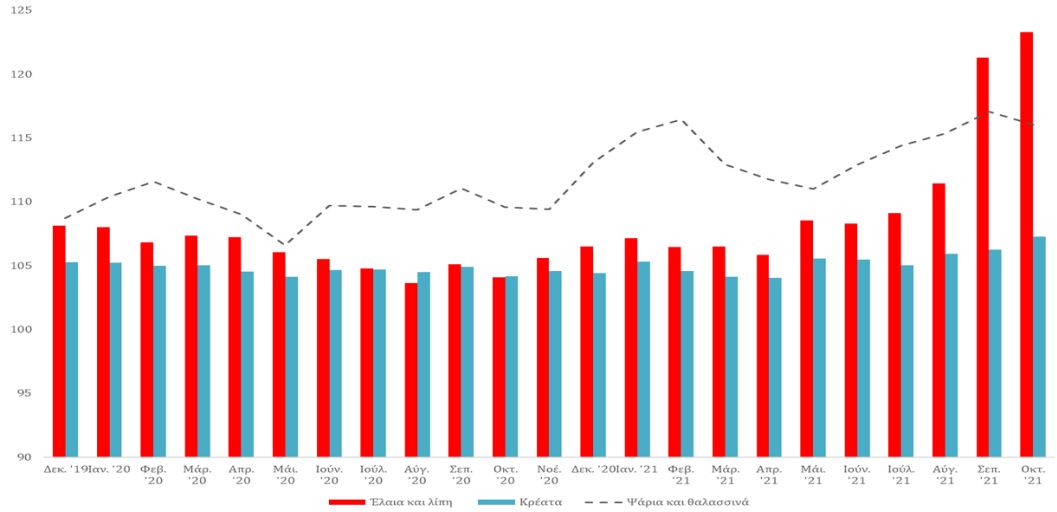

***Πηγή*:** ΕΛΣΤΑΤ (πρόσβαση: 10.11.2021)

Έπειτα από τη σχετική σταθερότητα της περιόδου Δεκέμβριος 2019-Ιούλιος 2021, ο δείκτης τιμής των ελαίων και των λιπών αυξήθηκε μεταξύ Αυγούστου και Σεπτεμβρίου κατά 8,9% και επιπλέον 1,65% τον Οκτώβριο. Σε ετήσια, όμως, βάση η αύξηση είναι πολύ υψηλότερη (15,4% τον Σεπτέμβριο και 18,5% τον Οκτώβριο). Ο δείκτης τιμών για τα ψάρια και τα θαλασσινά παρουσιάζει διαρκή αύξηση καθ' όλη την υπό εξέταση περίοδο. Μεταξύ Σεπτέμβριου 2020 και Σεπτέμβριου 2021 ο δείκτης αυξήθηκε 5,4%, ενώ η ετήσια αύξηση τον Οκτώβριο ήταν περίπου 5,9%. Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι ο δείκτης τιμών των φρούτων και των λαχανικών μειώθηκε τον Οκτώβριο έπειτα από μια μεγάλη αύξηση κατά τους θερινούς μήνες λόγω εποχικότητας της κατανάλωσής τους. Γι' αυτόν τον λόγο η ουσιαστική επίδραση της γενικευμένης αύξησης των τιμών στον δείκτη τιμών των συγκεκριμένων προϊόντων θα πρέπει να εκτιμηθεί μετά τα αποτελέσματα των αμέσως επόμενων μηνών.

Η συμβολή της αύξησης των τιμών σε ενέργεια και τρόφιμα στον γενικό δείκτη τιμών είναι ολοένα και υψηλότερη. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 4.6, τον Σεπτέμβριο του 2021 η συμβολή της ενέργειας στον ΔΤΚ ήταν περίπου ίδια με

αυτή στις αρχές του 2020 (περίπου 16%), ενώ τον Οκτώβριο ανήλθε στο 17,8%, που είναι και το υψηλότερο ποσοστό στην υπό εξέταση περίοδο. Ομοίως, η συμβολή των τροφίμων στον ΔΤΚ είναι διαρκώς μεγαλύτερη, ειδικά από τον Αύγουστο του 2021 και μετά (25,5% τον Σεπτέμβριο του 2021 και 25,6% τον Οκτώβριο έναντι 24,5% τον Δεκέμβριο του 2019).

Διάγραμμα 4.6: Συμβολή των τροφίμων και μη αλκοολούχων ποτών και της ενέργειας στην εξέλιξη του πληθωρισμού (Ελλάδα, Δεκέμβριος 2019-Σεπτέμβριος 2021)

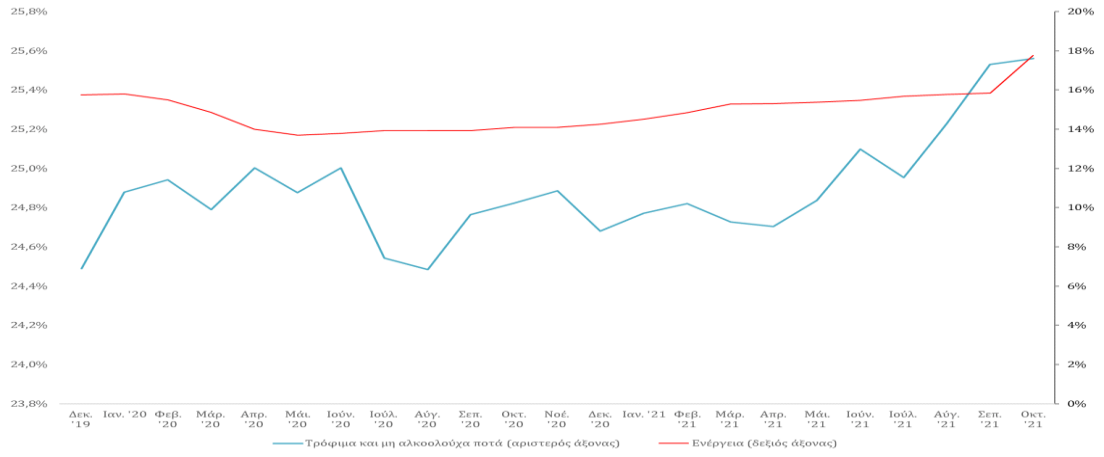

***Πηγή*:** ΕΛΣΤΑΤ (πρόσβαση: 10.11.2021) (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Το κύμα ακρίβειας έρχεται να επιδεινώσει την ήδη βεβαρυμένη οικονομική κατάσταση των νοικοκυριών. Μετά τη μεγάλη οικονομική κρίση που οδήγησε στην απώλεια του 25% του εθνικού εισοδήματος, σχεδόν ένα στα δύο νοικοκυριά δήλωνε το 2020 αδυναμία να καλύψει έκτακτες δαπάνες. (Διάγραμμα 4.7).

Διάγραμμα 4.7: Ποσοστό νοικοκυριών που δεν έχουν τη δυνατότητα κάλυψης έκτακτων δαπανών (ΕΕ, 2019-2020)

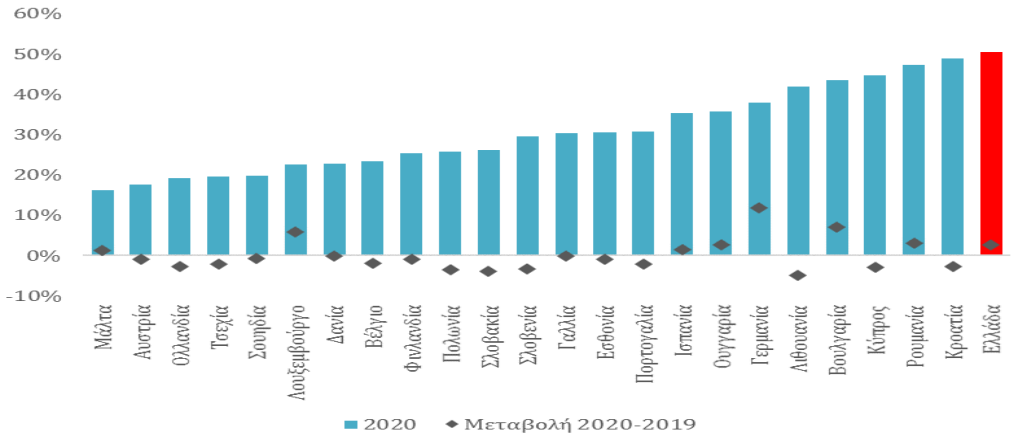

***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση: 25.10.2021) (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Σημείωση: Κατά τη διάρκεια της συγγραφής δεν υπήρχαν διαθέσιμα δεδομένα για την Ιρλανδία, την Ιταλία και τη Λετονία.

Το ποσοστό αυτό είναι το υψηλότερο στην ΕΕ και αυξήθηκε σε σχέση με το 2019 κατά 2,6%, λόγω των επιπτώσεων της πανδημικής κρίσης στην ελληνική οικονομία. Επιπλέον, ήδη ένα μεγάλο ποσοστό των νοικοκυριών αντιμετωπίζει μεγάλη δυσκολία στην κάλυψη των βασικών αναγκών του (βλ. Διάγραμμα 4.8). Συγκεκριμένα, το 35,5% των νοικοκυριών στην Ελλάδα αντιμετωπίζει δυσκολία, όταν στη Βουλγαρία, που είναι δεύτερη στην κατάταξη, το αντίστοιχο ποσοστό είναι 18,6%. Στα περισσότερα κράτη-μέλη το ποσοστό είναι χαμηλότερο του 10%, γεγονός που κάνει εμφανές το μεγάλο αρνητικό αποτύπωμα της οικονομικής κρίσης και της διαχείρισής της στην οικονομική κατάσταση των νοικοκυριών. Η τρέχουσα κρίση ακρίβειας έρχεται να προστεθεί στις δυσκολίες διαβίωσης και του ήδη υποβαθμισμένου βιοτικού επιπέδου τους.

Διάγραμμα 4.8: Ποσοστό νοικοκυριών που αντιμετωπίζουν μεγάλη δυσκολία στην κάλυψη των αναγκών τους (ΕΕ, 2019-2020)

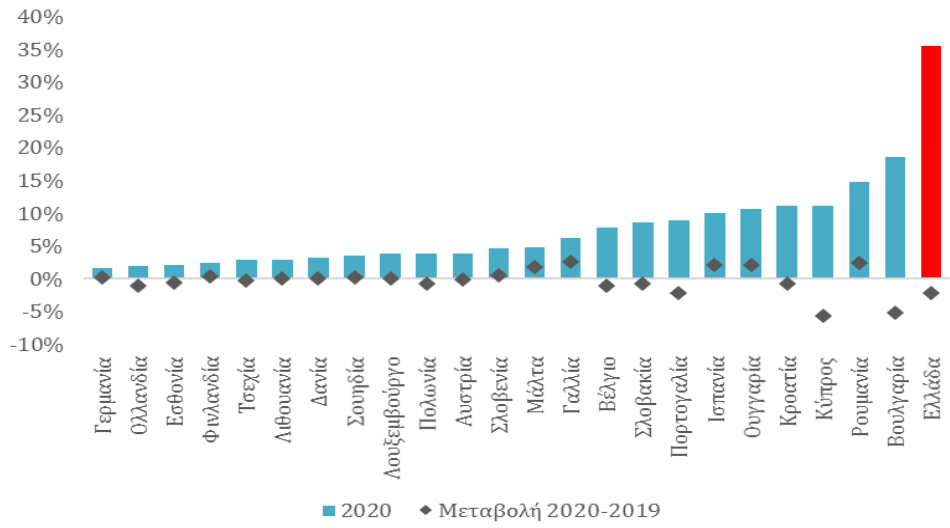

***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση: 25.10.2021) (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Σημείωση: Κατά τη διάρκεια της συγγραφής δεν υπήρχαν διαθέσιμα δεδομένα για την Ιρλανδία, την Ιταλία και τη Λετονία.

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι η εικόνα είναι πανομοιότυπη όσον αφορά τα νοικοκυριά που βρίσκονται πάνω από το κατώφλι φτώχειας (βλ. Διάγραμμα 4.9). Παρά τη βελτίωση μεταξύ 2019 και 2020 (-3,9%), το ποσοστό παραμένει το υψηλότερο στην ΕΕ (27,9% του συνόλου των νοικοκυριών), με μεγάλη διαφορά από το αντίστοιχο ποσοστό της Βουλγαρίας (10,1%), η οποία έπεται στην κατάταξη, ενώ σε όλα τα υπόλοιπα κράτη-μέλη το ποσοστό είναι χαμηλότερο του 10%.

Διάγραμμα 4.9: Ποσοστό νοικοκυριών που βρίσκονται πάνω από το κατώφλι φτώχειας και αντιμετωπίζουν μεγάλη δυσκολία στην κάλυψη των αναγκών τους (ΕΕ, 2019-2020)

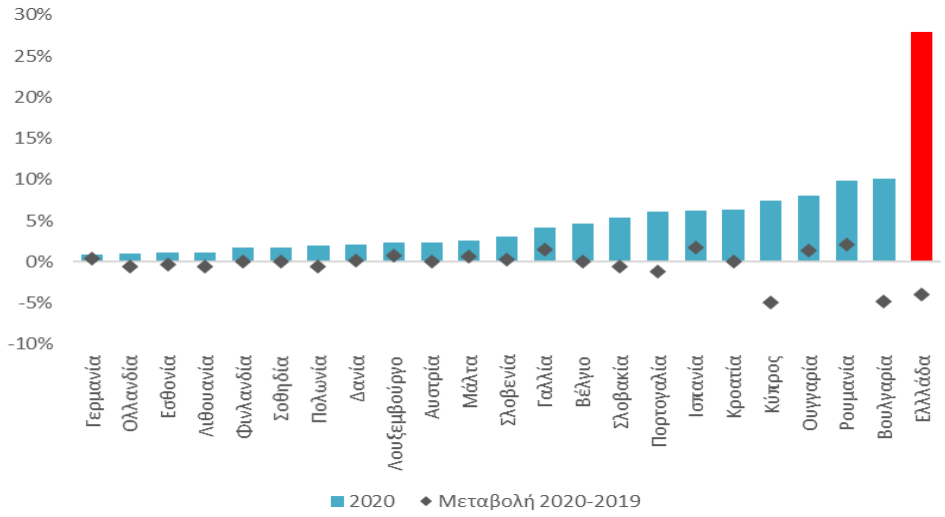

***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση: 25.10.2021) (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Σημείωση: Κατά τη διάρκεια της συγγραφής δεν υπήρχαν διαθέσιμα δεδομένα για την Ιρλανδία, την Ιταλία, την Τσεχία και τη Λετονία.

Τα δεδομένα αυτά αναδεικνύουν τη μεγάλη και άμεση ανάγκη στήριξης του εισοδήματος των νοικοκυριών στην Ελλάδα. Το ΙΝΕ ΓΣΕΕ έχει εμπειρικά δείξει ότι ο σημερινός κατώτατος μισθός, ο οποίος βρίσκεται κάτω από το όριο της σχετικής φτώχειας και περίπου στο ίδιο ύψος με το όριο της απόλυτης φτώχειας (βλ. Διάγραμμα 4.10), δεν μπορεί να εξασφαλίσει ένα αξιοπρεπές επίπεδο διαβίωσης.

Διάγραμμα 4.10: Κατώτατος μισθός και κατώφλι φτώχειας (Ελλάδα, 2011-2020)

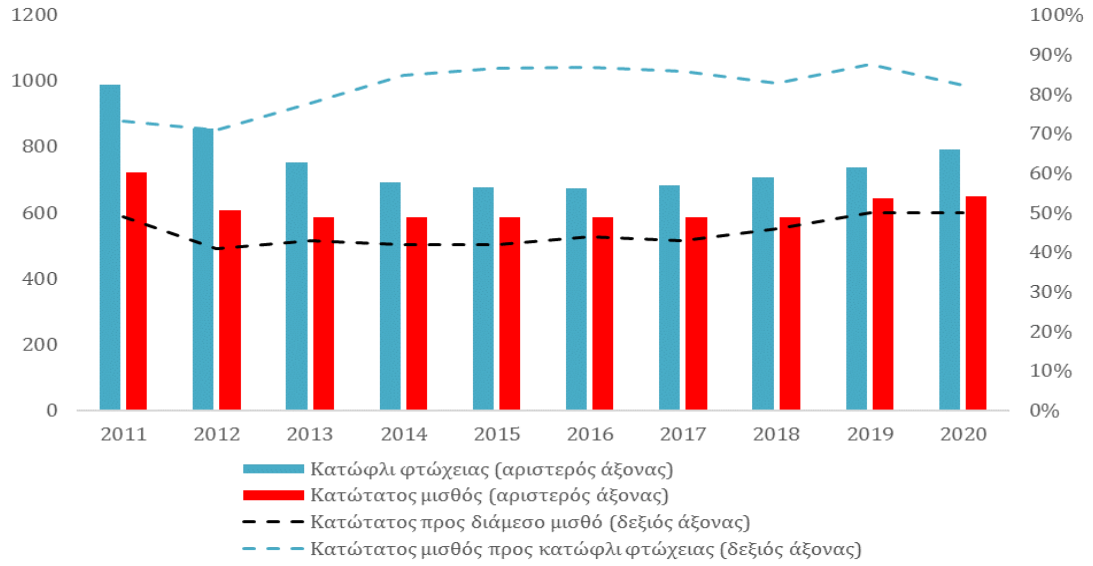

***Πηγή*:** ΕΛΣΤΑΤ και ΟΟΣΑ (πρόσβαση: 25.10.2021) (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Ειδικότερα, από το 2017 κι ύστερα παρατηρείται διαρκής απόκλιση του κατώτατου μισθού από το κατώφλι φτώχειας (60% του διάμεσου εισοδήματος), την οποία δεν μπόρεσε να ανακόψει η αύξηση του κατώτατου μισθού το 2019 κατά 10,9%. Στη συντριπτική τους πλειονότητα οι εργαζόμενοι που λαμβάνουν τον κατώτατο μισθό αντιμετωπίζουν μεγάλη δυσκολία να καλύψουν τις βασικές τους ανάγκες. Σύμφωνα με εκτιμήσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, το ποσοστό των ατόμων αυτών επί του συνόλου όσων λάμβαναν τον κατώτατο μισθό το 2017 ήταν 84,9%, το οποίο είναι μακράν το υψηλότερο στην ΕΕ, όταν στη Βουλγαρία και την Κύπρο, που ακολουθούσαν, το αντίστοιχο ποσοστό ήταν 52%.[29]

Το κύμα ακρίβειας αναμένεται να διαβρώσει περαιτέρω την ήδη χαμηλή αγοραστική δύναμη του κατώτατου μισθού. Με βάση τη μέση μηνιαία δαπάνη των νοικοκυριών το 2020 και τον μέσο όρο των ετήσιων αυξήσεων των τιμών στο διάστημα Ιούλιος-Οκτώβριος 2021, η αύξηση των τιμών στα τρόφιμα και στα μη αλκοολούχα ποτά εκτιμάται ότι θα οδηγήσει σε μείωση της αγοραστικής δύναμης του κατώτατου μισθού κατά 1,3% (βλ. Διάγραμμα 4.11). Τα έξοδα

[29] Βλ. European Commission (EC, 2020).

στέγασης, στα οποία περιλαμβάνεται η δαπάνη για ηλεκτρική ενέργεια, πετρέλαιο θέρμανσης και φυσικό αέριο, αναμένεται να διαβρώσει την αγοραστική δύναμη του κατώτατου μισθού επιπλέον κατά 2%, ενώ η αύξηση της τιμής της βενζίνης και του πετρελαίου κίνησης θα έχει ως αποτέλεσμα τη μείωση της αγοραστικής δύναμης κατά 1,9%. Αθροιστικά, ο κατώτατος μισθός στο διάστημα Ιούλιος-Οκτώβριος 2021 έχει χάσει το 5,1% της αγοραστικής του δύναμης ως συνέπεια της αύξησης των τιμών σε αυτές μόνο τις κατηγορίες προϊόντων.

Διάγραμμα 4.11: Τρέχουσα και πληθωρισμένη μέση μηνιαία δαπάνη ανά επιλεγμένο είδος δαπανών ως ποσοστό (%) του κατώτατου μισθού (επίδραση πληθωρισμού Ιουλίου-Οκτωβρίου 2021)

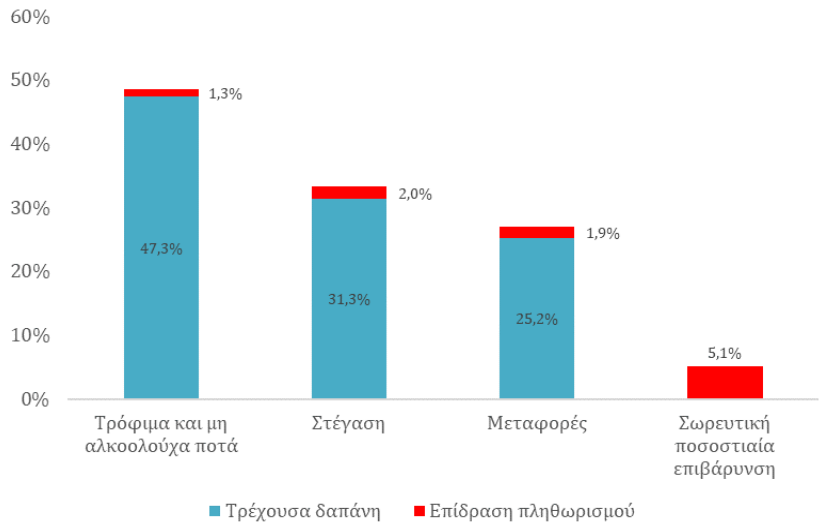

***Πηγή*:** ΕΛΣΤΑΤ (Έρευνα Οικογενειακού Προϋπολογισμού) και Eurostat (πρόσβαση: 10.11.2021) (εκτιμήσεις ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Σημείωση: Η μέση μηνιαία δαπάνη αφορά το 2020, ενώ οι εκτιμήσεις για την επίδραση του πληθωρισμού βασίστηκαν στον μέσο όρο της ετήσιας μεταβολής των τιμών κατά την περίοδο Ιούλιος-Οκτώβριος 2021.

Αν λάβουμε υπόψη την αύξηση των τιμών μόνο για τον μήνα Οκτώβριο, τότε η επιδείνωση της αγοραστικής δύναμης του κατώτατου μισθού είναι ακόμα μεγαλύτερη. Σύμφωνα με το Διάγραμμα 4.12, μεγαλύτερη δυσκολία αντιμετωπίζουν τα νοικοκυριά στην κάλυψη των εξόδων στέγασης λόγω εκτίναξης του ενεργειακού κόστους. Ο πληθωρισμός στις δαπάνες στέγασης είναι 11,7%, που με δεδομένη τη μέση μηνιαία δαπάνη των νοικοκυριών οδηγεί

σε απώλεια αγοραστικής δύναμης του κατώτατου μισθού ύψους 3,7%. Η αύξηση της τιμής δαπανών για μεταφορές μειώνει την αγοραστική δύναμη κατά 2,3%, ενώ η αντίστοιχη των τροφίμων και μη αλκοολούχων ποτών κατά 1,4%. Ο κατώτατος μισθός έχει απολέσει το 7,4% της αγοραστικής του δύναμης τον Οκτώβριο μόνο από αυτές τις τρεις κατηγορίες δαπανών. Σημειώνεται ότι το αποτέλεσμα αυτό προκύπτει από τις σταθμίσεις της ΕΛΣΤΑΤ σχετικά με το ειδικό βάρος που έχει η τιμή κάθε προϊόντος ή υπηρεσίας στην αντίστοιχη κατηγορία τιμών. Η συνεχιζόμενη αύξηση των τιμών ενέργειας κατά το πρώτο μισό του Νοεμβρίου τείνει να οδηγήσει την απώλεια της αγοραστικής δύναμης του κατώτατου μισθού κοντά στο 10%, ενώ, αν στους επόμενους μήνες συνεχιστεί το κύμα ακρίβειας, τότε η απώλεια του πραγματικού διαθέσιμου εισοδήματος και της αγοραστικής δύναμης του κατώτατου μισθού θα λάβει δραματικές διαστάσεις.

Διάγραμμα 4.12: Τρέχουσα και πληθωρισμένη μέση μηνιαία δαπάνη ανά επιλεγμένο είδος δαπανών ως ποσοστό (%) του κατώτατου μισθού (επίδραση πληθωρισμού Οκτωβρίου 2021)

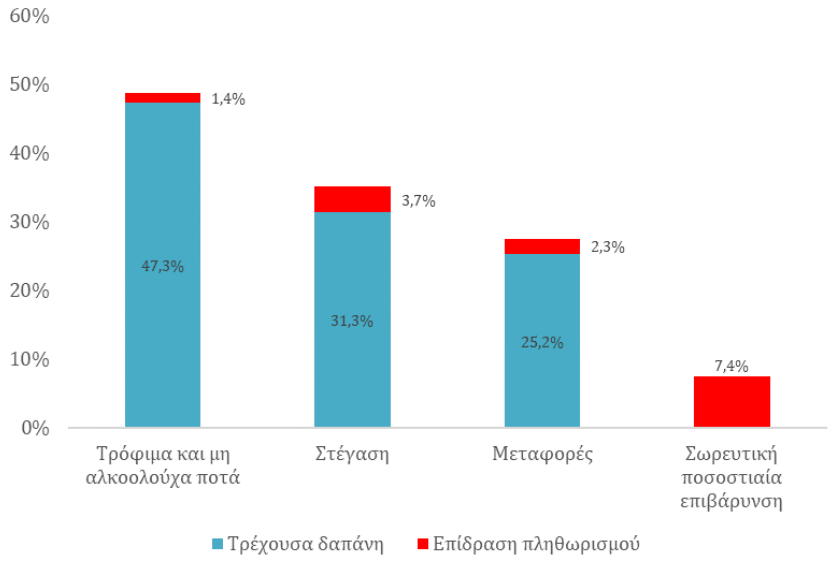

***Πηγή*:** ΕΛΣΤΑΤ (Έρευνα Οικογενειακού Προϋπολογισμού) και Eurostat (πρόσβαση: 10.11.2021) (εκτιμήσεις ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Σημείωση: Η μέση μηνιαία δαπάνη αφορά το 2020, ενώ οι εκτιμήσεις για την επίδραση του πληθωρισμού βασίστηκαν στη μεταβολή των τιμών τον Οκτώβριο του 2021.

Είναι αναγκαίο να υλοποιηθεί άμεσα ένα μείγμα παρεμβάσεων, έτσι ώστε να προστατευτεί στον μέγιστο δυνατό βαθμό το βιοτικό επίπεδο των μισθωτών, και κυρίως των χαμηλότερα αμειβόμενων. Η αγοραστική δύναμη των εργαζόμενων νοικοκυριών ύστερα από 10 χρόνια λιτότητας βρίσκεται μπροστά σε ένα πληθωριστικό σοκ. Για τους λόγους αυτούς, και υπό το φως των εμπειρικών ευρημάτων που προηγήθηκαν, το ΙΝΕ ΓΣΕΕ προτείνει την άμεση υλοποίηση των εξής εισοδηματικών και δημοσιονομικών παρεμβάσεων:

- Να δοθεί άμεσα η αύξηση του κατώτατου μισθού για το 2021 με αναδρομική ισχύ από 1/9/2021. Ωστόσο, η αύξηση του κατώτατου μισθού κατά 2% που έχει αποφασίσει η κυβέρνηση υπολείπεται κατά πολύ της μέχρι σήμερα απώλειας της αγοραστικής δύναμης του κατώτατου μισθού από το κύμα ακρίβειας.
- Γι' αυτόν τον λόγο θα πρέπει να αρχίσουν αμέσως οι διαπραγματεύσεις για την αύξηση του κατώτατου μισθού για το 2022, ώστε η μεταβολή του να ισχύσει από 1/1/2022. Σε διαφορετική περίπτωση οι εργαζόμενοι θα γίνουν θύματα μιας πολιτικής επιλογής αναδιανομής τους εισοδήματος σε βάρος τους και επιδείνωσης του βιοτικού τους επιπέδου.
- Είναι επίσης πολύ σημαντικό το ποσοστό αύξησης του κατώτατου μισθού να περάσει και στους ονομαστικούς μισθούς των ήδη συμφωνημένων αλλά και νέων κλαδικών συμβάσεων, ώστε να αποφευχθεί η μείωση της αγοραστικής δύναμης του συνόλου των εργαζομένων.
- Τέλος, πρέπει να μειωθούν οι ειδικοί φόροι κατανάλωσης στην ενέργεια. Αν το μέτρο δεν επαρκεί για να σταθεροποιήσει τις τιμές και τις εισοδηματικές απώλειες, να μειωθεί ο ΦΠΑ στην ενέργεια για τα νοικοκυριά.

5. Η κατάσταση στην αγορά εργασίας

Η αγορά εργασίας, υποβοηθούμενη από την άρση των περιοριστικών μέτρων και την εποχικότητα της τουριστικής δραστηριότητας, εμφανίζει τους τελευταίους μήνες μια εικόνα σταθεροποίησης. Η εικόνα αυτή αποτυπώνεται στο Διάγραμμα 5.1, το οποίο απεικονίζει τη μεταβολή –σε ετήσια βάση– του αριθμού των εργαζομένων, των ανέργων και των μη ενεργών ατόμων από τον Ιανουάριο του 2020 έως τον Σεπτέμβριο του 2021. Παρατηρούμε ότι από τον Μάιο του 2021 και τη λήξη του lockdown ο όγκος της απασχόλησης σημειώνει θετικές ετήσιες μεταβολές, εξέλιξη που επηρέασε την εικόνα του β' και του γ' τριμήνου του έτους. Έτσι, ο αριθμός των απασχολουμένων, έχοντας μειωθεί σωρευτικά το α' τρίμηνο του 2021 έναντι του αντίστοιχου περσινού διαστήματος κατά 685,8 χιλ. άτομα, το β' τρίμηνο ανέκαμψε σημειώνοντας σωρευτική αύξηση 211,2 χιλ. ατόμων, ενώ το γ΄ τρίμηνο αυξήθηκε περαιτέρω (+568.8 χιλ. άτομα έναντι του γ' τριμήνου του 2020). Παράλληλα, το β' και το γ' τρίμηνο του 2021 καταγράφηκε –σε ετήσια βάση– σωρευτική μείωση τόσο του αριθμού των ανέργων (-95,4 χιλ. άτομα και -410,8 χιλ. άτομα αντίστοιχα) όσο και των οικονομικά μη ενεργών ατόμων (-207 χιλ. άτομα και -250,2 χιλ. άτομα αντίστοιχα).

Ως αποτέλεσμα, τον Σεπτέμβριο του 2021 ο αριθμός των απασχολουμένων διαμορφώθηκε στα 4.081,8 χιλ. άτομα (+140,9 χιλ. άτομα έναντι του Σεπτεμβρίου του 2020), των ανέργων στα 609,5 χιλ. άτομα (-169,3 χιλ. άτομα έναντι του Σεπτεμβρίου του 2020) και των μη ενεργών στα 3.164,4 (-4,1 χιλ. άτομα έναντι του Σεπτεμβρίου του 2020).

Διάγραμμα 5.1: Ετήσια μεταβολή αριθμού απασχολουμένων, ανέργων και μη οικονομικά ενεργών και εξέλιξη ποσοστού ανεργίας (Ιανουάριος 2020-Σεπτέμβριος 2021, χιλ. άτομα)

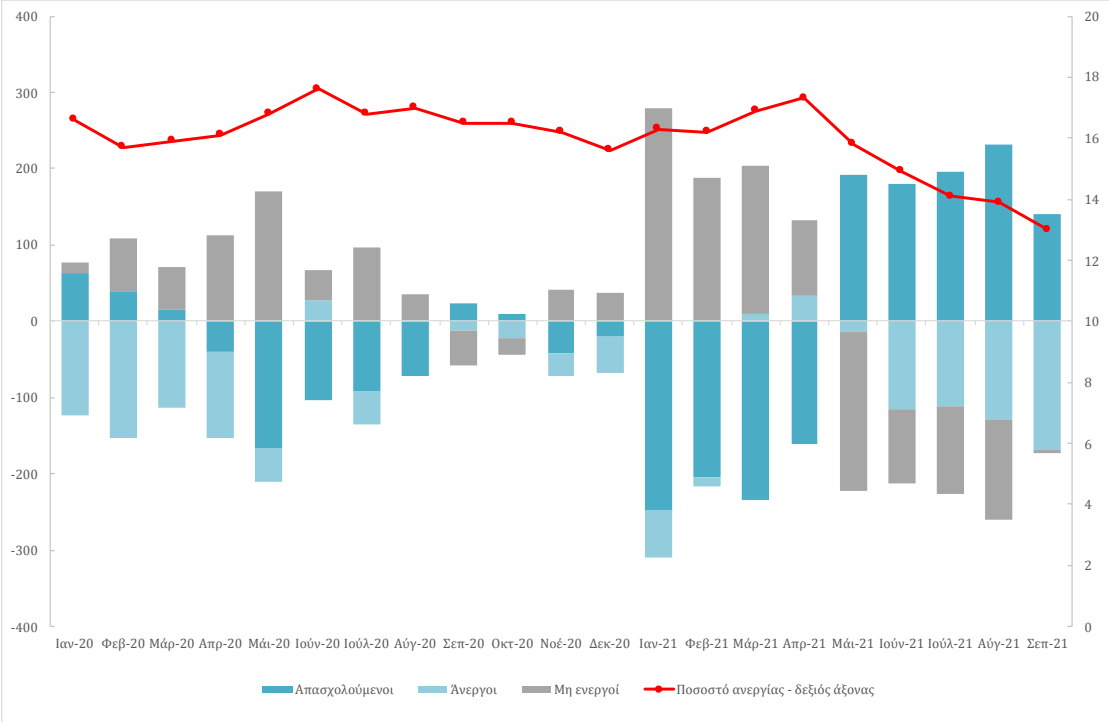

***Πηγή*:** ΕΛΣΤΑΤ (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Σημείωση: Εποχικά προσαρμοσμένα στοιχεία.

Η μείωση του αριθμού των ανέργων αποτυπώθηκε και στο ποσοστό ανεργίας. Ειδικότερα, έχοντας καταγράψει υψηλό έτους τον Απρίλιο του 2021 (17,3%), το ποσοστό ανεργίας διαμορφώθηκε τον Σεπτέμβριο του 2021 στο 13%, συνεχίζοντας την πτωτική πορεία που καταγράφει από τον Μάιο με το άνοιγμα της οικονομίας (Διάγραμμα 5.1). Τονίζεται ότι το ποσοστό ανεργίας τον Σεπτέμβριο του 2021 είναι στο χαμηλότερο επίπεδο που έχει καταγραφεί εδώ και πάνω από δέκα έτη· συγκεκριμένα, από τον Αύγουστο του 2010. Παραμένει ωστόσο αρκετά υψηλότερο συγκριτικά με την περίοδο πριν από την ένταξη της χώρας στα προγράμματα οικονομικής προσαρμογής.

Παρά τη βελτιωμένη εικόνα τους τελευταίους μήνες, οι προκλήσεις στην αγορά εργασίας παραμένουν σημαντικές, δεδομένης και της αβεβαιότητας που προκαλεί η εξέλιξη της πανδημίας τους προσεχείς μήνες. Ενδεικτικά ως προς αυτό είναι τα στοιχεία για την εξέλιξη του ποσοστού υποαπασχόλησης την περίοδο μεταξύ του β’ τριμήνου του 2020 και του β’ τριμήνου του 2021

(Διάγραμμα 5.2). Παρατηρούμε ότι το ξέσπασμα της πανδημίας και τα μέτρα κοινωνικής αποστασιοποίησης που προωθήθηκαν αντέστρεψαν τη δυναμική μείωσης του ποσοστού υποαπασχόλησης που κατέγραφε η χώρα μας τα τελευταία έτη. Ειδικότερα, το β' τρίμηνο του 2020 το ποσοστό υποαπασχόλησης αυξήθηκε σε τριμηνιαία βάση από το 23,2% στο 24,9%, ενώ εξίσου σημαντική άνοδος καταγράφηκε και το α' τρίμηνο του 2021 (από 23,4% σε 25,5%) εξαιτίας της αυστηροποίησης των περιοριστικών μέτρων για τη διαχείριση της πανδημίας.

Διάγραμμα 5.2: Υποαπασχόληση (ως ποσοστό [%] του διευρυμένου εργατικού δυναμικού, Ελλάδα και Ευρωζώνη, ηλικιακή ομάδα 15-74 ετών, 2015:1-2021:2)[30]

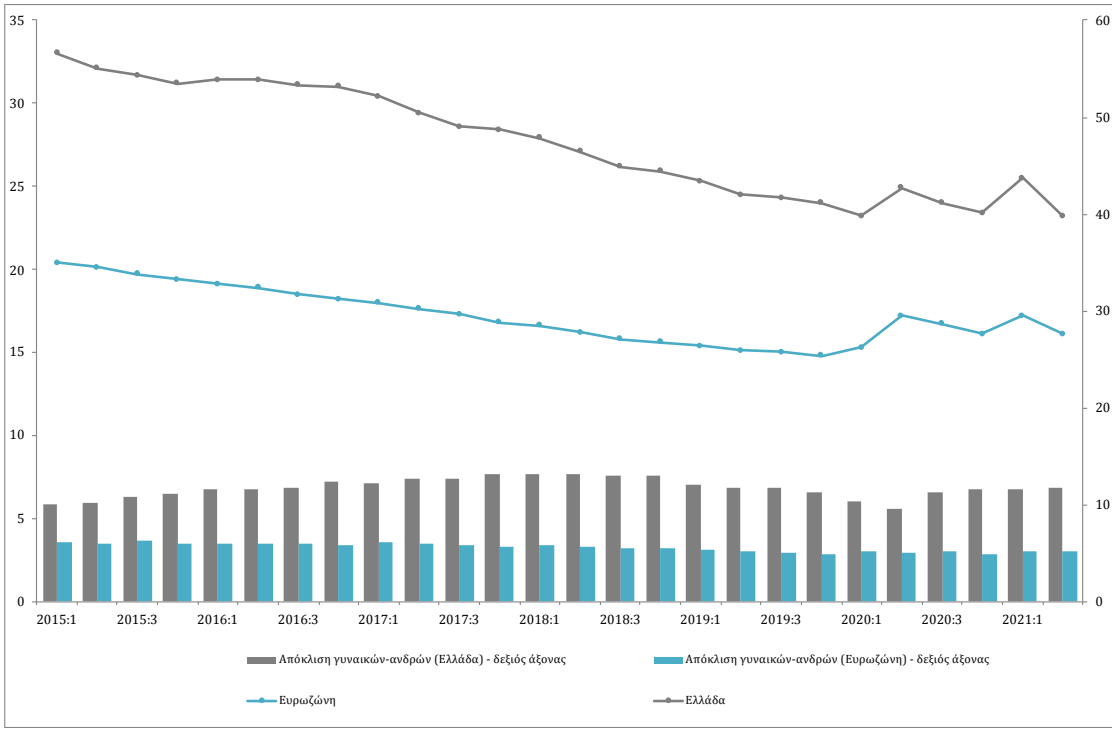

***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση: 08.11.2021) (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Σημείωση: Εποχικά, μη ημερολογιακά, προσαρμοσμένα στοιχεία.

Το ίδιο διάστημα αντίστοιχες περίπου μεταβολές κατέγραψε το ποσοστό υποαπασχόλησης και στην Ευρωζώνη, κυμαινόμενο ωστόσο σε επίπεδα αρκετά

[30] Το διευρυμένο εργατικό δυναμικό περιλαμβάνει τους ανέργους, τους απασχολουμένους, όσους αναζητούν εργασία, αλλά δεν είναι άμεσα διαθέσιμοι, καθώς και όσους είναι διαθέσιμοι, αλλά δεν αναζητούν εργασία. Βλ. σχετικά https://ec.europa.eu/eurostat/cache/metadata/EN/lfsi_esms.htm

χαμηλότερα από εκείνα στην Ελλάδα. Το β’ τρίμηνο του 2021, τέλος, με τη βελτίωση της επιδημιολογικής εικόνας και τη λήξη του lockdown, το ποσοστό υποαπασχόλησης διαμορφώθηκε στην Ελλάδα στο 23,2%, ενώ στην Ευρωζώνη στο 16,1%.

Ενδιαφέρον έχει επίσης ότι κατά την περίοδο της πανδημίας παρατηρείται στη χώρα μας διεύρυνση της απόκλισης του ποσοστού υποαπασχόλησης μεταξύ γυναικών και ανδρών (Διάγραμμα 5.2). Ειδικότερα, ενώ το β’ τρίμηνο του 2020 η διαφορά αυτή ήταν στις 9,6 ποσοστιαίες μονάδες (το ποσοστό υποαπασχόλησης για τους άνδρες ήταν 20,6%, ενώ για τις γυναίκες 30,2%), το γ’ τρίμηνο του 2020 η απόκλιση αυξήθηκε στις 11,3 ποσοστιαίες μονάδες και το β’ τρίμηνο του 2021 ακόμη περισσότερο, στις 11,8. Αντίθετη εικόνα εμφανίζεται στην Ευρωζώνη, όπου η διαφορά στα ποσοστά υποαπασχόλησης μεταξύ γυναικών και ανδρών παρέμεινε κατά τη διάρκεια της πανδημίας σε επίπεδα περίπου ίδια με πριν από αυτήν (γύρω στο 5%).[31]

[31] Ειδικότερα, την περίοδο β’ τρίμηνο 2020-β’ τρίμηνο 2021, η μέση απόκλιση του ποσοστού υποαπασχόλησης μεταξύ γυναικών και ανδρών στην Ευρωζώνη ήταν 5 ποσοστιαίες μονάδες όση ήταν και την περίοδο β’ τρίμηνο 2019-β’ τρίμηνο 2020. Συγκριτικά με ακόμη παλαιότερες περιόδους, η απόκλιση της περιόδου β’ τρίμηνο 2020-β’ τρίμηνο 2021 είναι χαμηλότερη.

Διάγραμμα 5.3: Μεταβολή ποσοστού υποαπασχόλησης και προσδιοριστικών του παραγόντων (ως ποσοστό [%] διευρυμένου εργατικού δυναμικού, Ελλάδα, ηλικιακή ομάδα 15-74 ετών, 2015:1-2021:2, τριμηνιαία βάση)

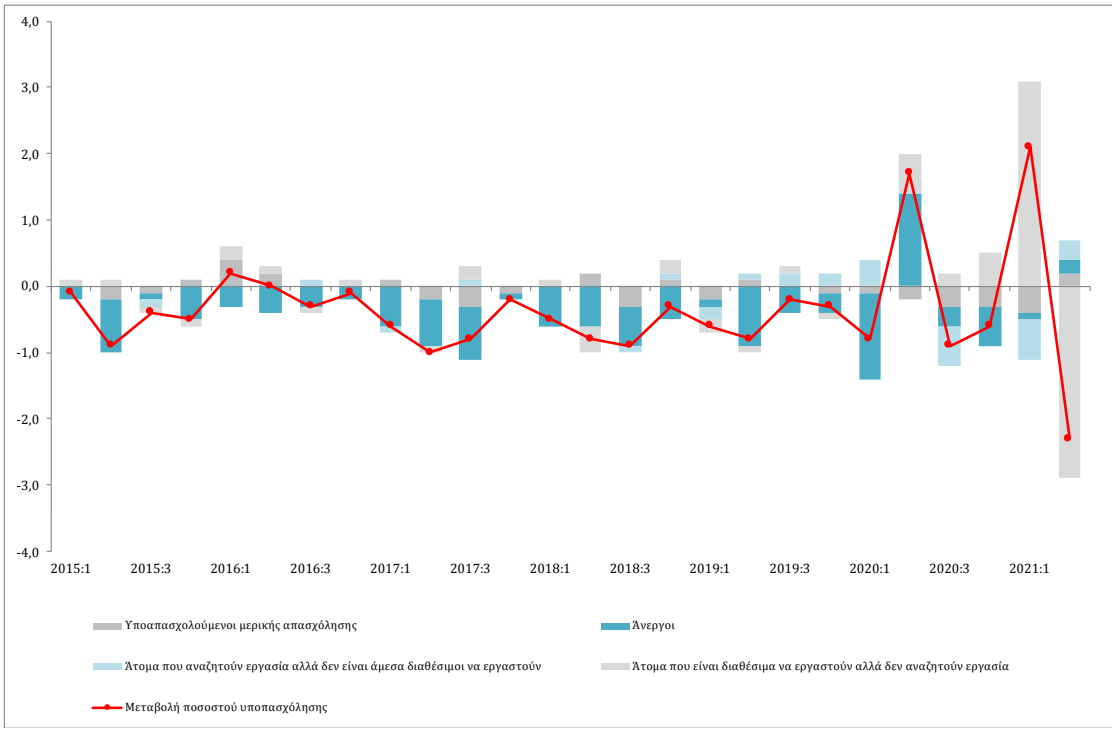

***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση: 10.11.2021) (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Σημείωση: Εποχικά, μη ημερολογιακά, προσαρμοσμένα στοιχεία.

Το Διάγραμμα 5.3 καταγράφει σε τριμηνιαία βάση τη μεταβολή των βασικών συνιστωσών του ποσοστού υποαπασχόλησης στη χώρα μας από το α' τρίμηνο του 2015 μέχρι το β' τρίμηνο του 2021. Διαπιστώνουμε ότι την περίοδο πριν από το ξέσπασμα της πανδημικής κρίσης ο κυριότερος συντελεστής της υποχώρησης του ποσοστού υποαπασχόλησης στη χώρα μας ήταν η μείωση του ποσοστού των ανέργων. Στη διάρκεια της πανδημίας, η πρώτη μεγάλη αύξηση του ποσοστού υποαπασχόλησης, η οποία καταγράφεται το β' τρίμηνο του 2020, οφείλεται κυρίως στη σημαντική αύξηση του ποσοστού των ανέργων στο σύνολο του διευρυμένου εργατικού δυναμικού ανέργων (+1,4 ποσοστιαίες μονάδες) και δευτερευόντως στην αύξηση των ατόμων που είναι διαθέσιμα να εργαστούν, αλλά δεν αναζητούν εργασία (+0,6 ποσοστιαίες μονάδες). Οι διακυμάνσεις του αριθμού των διαθέσιμων προς απασχόληση ατόμων που όμως δεν αναζητούν εργασία φαίνεται ωστόσο να επηρέασαν σε μεγάλο βαθμό την

αύξηση του ποσοστού υποαπασχόλησης το α’ τρίμηνο του 2021 και κατόπιν τη μείωσή του το β’ τρίμηνο του 2021.

Το σοκ που προκάλεσε η πανδημία στην αγορά εργασίας καταγράφεται και στην εξέλιξη του ποσοστού απασχόλησης στην Ελλάδα και στην Ευρωζώνη (Διάγραμμα 5.4). Παρά τα μέτρα στήριξης της αγοράς εργασίας που προωθήθηκαν στη χώρα μας, βλέπουμε ότι το ξέσπασμα της πανδημίας ανέκοψε την αργή τάση σύγκλισης που καταγράφει (αν και με κάποιες διακυμάνσεις) το ποσοστό απασχόλησης της Ελλάδας με τον μέσο όρο της Ευρωζώνης από το 2015 και ύστερα. Έτσι, ενώ το α’ τρίμηνο του 2020 η απόκλιση αυτή ήταν της τάξης των 11,7 ποσοστιαίων μονάδων, η μεγάλη μείωση του ποσοστού απασχόλησης στη χώρα μας κατά 4,3 ποσοστιαίες μονάδες το α’ τρίμηνο του 2021 συγκριτικά με το γ’ τρίμηνο του 2020 είχε ως αποτέλεσμα στις αρχές του 2021 η απόκλιση να διαμορφωθεί στις 13,6 ποσοστιαίες μονάδες (ποσοστό απασχόλησης 52,7% στην Ελλάδα το α’ τρίμηνο του 2021, έναντι 66,3% στην Ευρωζώνη το ίδιο διάστημα). Το β’ τρίμηνο του 2021 το ποσοστό απασχόλησης στην Ελλάδα ανέκαμψε στο 57%, παραμένοντας ωστόσο 10,8 ποσοστιαίες μονάδες χαμηλότερα από το αντίστοιχο της Ευρωζώνης.

Διάγραμμα 5.4: Ποσοστό απασχόλησης (Ελλάδα και Ευρωζώνη, ηλικιακή ομάδα 15-64 ετών, 2015:1-2021:2)

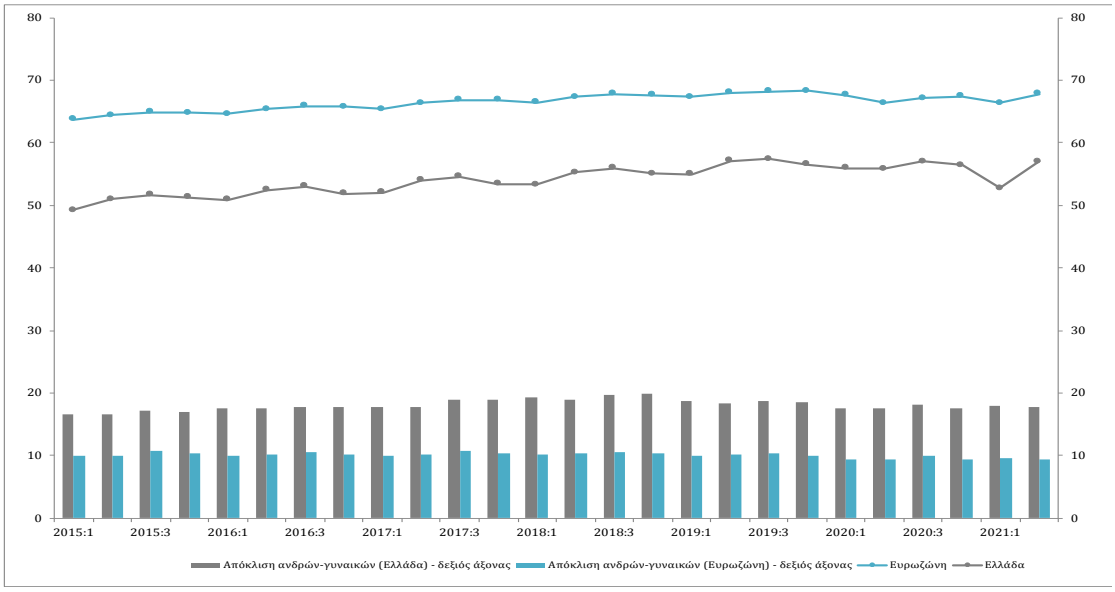

***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση: 08.11.2021) (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Αξιοσημείωτο είναι επίσης το γεγονός ότι στη χώρα μας το ποσοστό απασχόλησης στους άνδρες είναι αρκετά υψηλότερο έναντι των γυναικών. Ειδικότερα, το β' τρίμηνο του 2021 το ποσοστό απασχόλησης των ανδρών στην Ελλάδα ήταν 66% (έναντι 72,5% την ίδια περίοδο στην Ευρωζώνη και 64,6% το β΄ τρίμηνο του 2020 στην Ελλάδα), ενώ των γυναικών μόλις 48,2% (συγκριτικά με 63,1% την ίδια στιγμή στη ζώνη του ευρώ και 47,1% το β΄ τρίμηνο του 2020 στη χώρα μας). Ως συνέπεια, η απόκλιση του ποσοστού απασχόλησης μεταξύ ανδρών και γυναικών διαμορφώθηκε το β' τρίμηνο του 2021 στην Ελλάδα στις 17,8 ποσοστιαίες μονάδες, έναντι 9,4 ποσοστιαίων μονάδων στον μέσο όρο της Ευρωζώνης.

Το Διάγραμμα 5.5 απεικονίζει τις μεταβολές στον όγκο της απασχόλησης ανά ηλικιακή ομάδα πριν και κατά τη διάρκεια της πανδημίας. Από τα στοιχεία προκύπτει ότι το β' τρίμηνο του 2021 οι ηλικιακές ομάδες που υπέστησαν τη μεγαλύτερη μείωση απασχόλησης συγκριτικά με το β' τρίμηνο του 2019 ήταν εκείνες μεταξύ 35-39 ετών (-68,4 χιλ. άτομα), 30-34 ετών (-61,7 χιλ. άτομα), 20-24 ετών (-21 χιλ. άτομα), 25-29 ετών (-17,5 χιλ. άτομα) και 40-44 ετών (-11,2 χιλ. εργαζόμενοι). Με άλλα λόγια, η συνολική μείωση της απασχόλησης κατά 62,2 χιλ. μεταξύ του β' τριμήνου του 2019 και του β΄ τριμήνου του 2021 στις

ηλικίες 15-64 ετών οφείλεται αποκλειστικά στις απώλειες που καταγράφονται στα πιο νεαρά και δυναμικά τμήματα του εργατικού δυναμικού. Αντίθετα, αύξηση της απασχόλησης την ίδια περίοδο εμφάνισαν οι ηλικιακές ομάδες 50-54 ετών (+50,9 χιλ. άτομα), 55-59 (+44,6 χιλ. άτομα) και 60-64 ετών (+31,5 χιλ. εργαζόμενοι).

Διάγραμμα 5.5: Μεταβολή αριθμού απασχολουμένων ανά ηλικιακή ομάδα (Ελλάδα και Ευρωζώνη, χιλ. άτομα, 2019:2-2020:2 και 2020:2-2021:2)

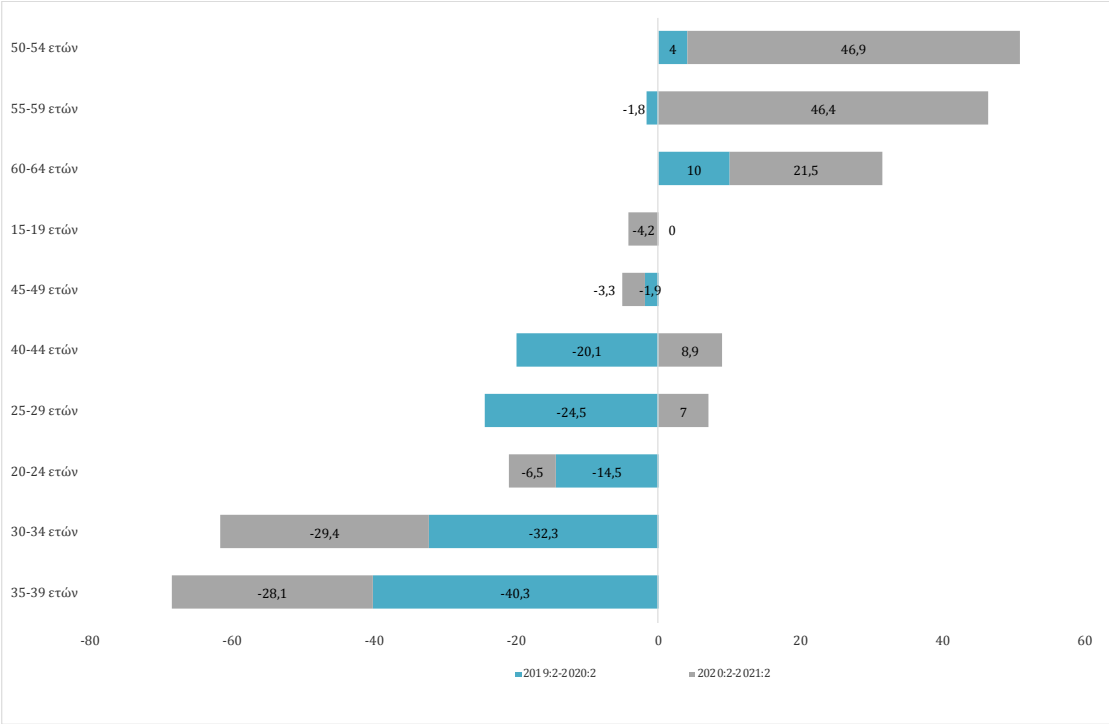

***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση: 08.11.2021) (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Χαρακτηριστικό είναι επίσης ότι οι μεγαλύτερες ηλικιακές ομάδες εργαζομένων είναι εκείνες που εμφάνισαν και την υψηλότερη αντοχή κατά το πρώτο σοκ της πανδημίας, δεδομένου ότι μεταξύ του β' τριμήνου του 2019 και του β' τριμήνου του 2020 στις ηλικίες 50-64 ετών καταγράφηκε αύξηση απασχόλησης κατά 12,2 χιλ. άτομα, έναντι απωλειών 133,6 χιλ. ατόμων στις ηλικίες 15-49 ετών το ίδιο διάστημα. Στην ηλικιακή ομάδα 50-64 ετών εμφανίζεται, τέλος, σημαντική αύξηση της απασχόλησης και την υπο-περίοδο β' τρίμηνο του 2020-β' τρίμηνο του 2021 (+114,8 χιλ. άτομα), ενώ μείωση του όγκου της απασχόλησης κατά 55,6 χιλ. άτομα καταγράφει το ίδιο διάστημα η ηλικιακή ομάδα 15-49 ετών. Τα στοιχεία αποκαλύπτουν το έλλειμμα ανθεκτικότητας δυναμικών τμημάτων της

ελληνικής αγοράς εργασίας ως αποτέλεσμα κλαδικών μετατοπίσεων και μεταβολών του παραγωγικού συστήματος της οικονομίας.

Διάγραμμα 5.6: Μεταβολή απασχόλησης στους κλάδους οικονομικής δραστηριότητας (χιλ. άτομα, ηλικιακή ομάδα 15-64 ετών, 2019:2-2020:2 και 2020:2-2021:2)

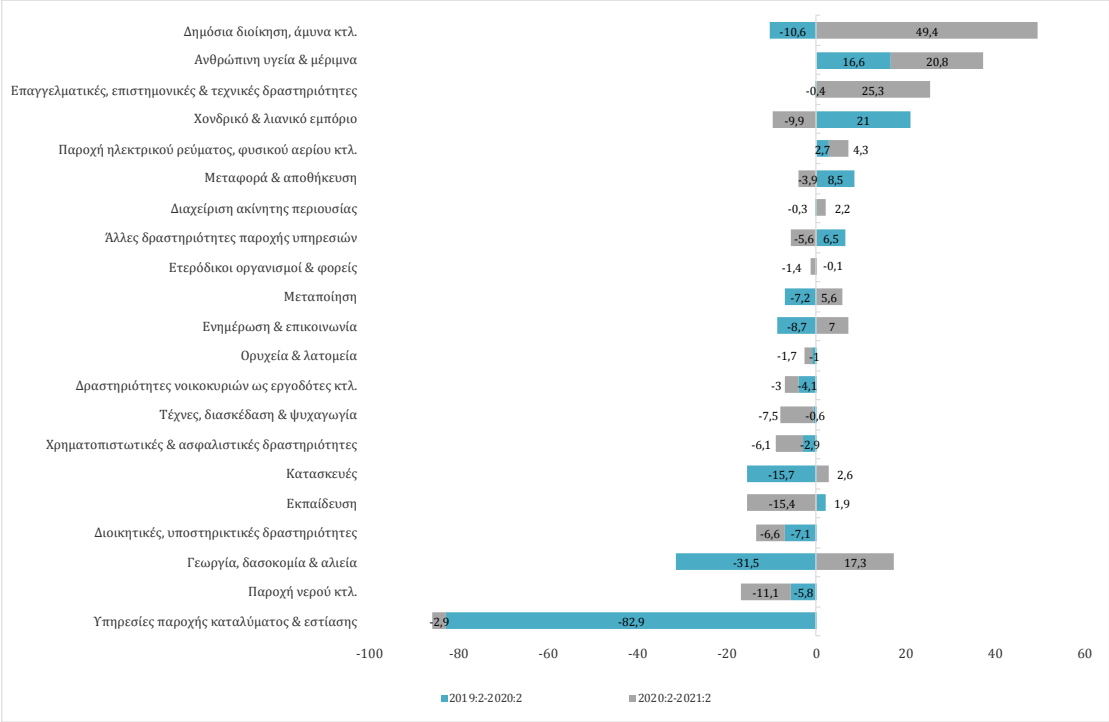

***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση: 08.11.2021) (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Στο πλαίσιο αυτό, ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα στοιχεία για την εξέλιξη της απασχόλησης στους κυριότερους κλάδους οικονομικής δραστηριότητας (βλ. Διάγραμμα 5.6). Βλέπουμε ότι μεταξύ του β' τριμήνου του 2019 και του β' τριμήνου του 2021 δεκατρείς από τους συνολικά είκοσι έναν κλάδους κατέγραψαν κάμψη της απασχόλησης, με τη μεγαλύτερη μείωση να εντοπίζεται στους κλάδους παροχής υπηρεσιών καταλύματος και εστίασης (-85,8 χιλ. άτομα), παροχής νερού κτλ. (-16,9 χιλ. άτομα), γεωργίας, δασοκομίας και αλιείας (-14,2 χιλ. άτομα), καθώς και σε εκείνους των διοικητικών και υποστηρικτικών δραστηριοτήτων (-13,7 χιλ. άτομα), της εκπαίδευσης (-13,5 χιλ. άτομα) και των κατασκευών (-13,1 χιλ. άτομα). Αντίθετα, αύξηση της απασχόλησης σημειώθηκε μεταξύ άλλων σε κλάδους που σχετίζονται με τη διαχείριση της πανδημίας και με αποφάσεις της κεντρικής διοίκησης, όπως η δημόσια διοίκηση και άμυνα

(+38,8 χιλ. άτομα), η ανθρώπινη υγεία και μέριμνα (+37,4 χιλ. άτομα), καθώς και στον κλάδο των επαγγελματικών, επιστημονικών και τεχνικών δραστηριοτήτων (+24,9 χιλ. άτομα).

Αξιοσημείωτο είναι επίσης ότι σε οκτώ κλάδους της ελληνικής οικονομίας, μεταξύ των οποίων η παροχή υπηρεσιών καταλυμάτων και εστίασης, η παροχή νερού κτλ., οι διοικητικές, υποστηρικτικές δραστηριότητες, οι χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες, και οι τέχνες, διασκέδαση και ψυχαγωγία, σημειώθηκε πτώση της απασχόλησης τόσο στην πρώτη (β' τρίμηνο 2019-β' τρίμηνο του 2020) όσο και στη δεύτερη υπό εξέταση περίοδο (β' τρίμηνο 2020-β' τρίμηνο του 2021).

Χρήσιμα συμπεράσματα εξάγονται επίσης και από την εξέταση επιμέρους στοιχείων της αγοράς εργασίας σε επίπεδο περιφερειών.[32] Ειδικότερα, ως προς τον όγκο της απασχόλησης, σύμφωνα με τα πιο πρόσφατα στοιχεία της Eurostat, προκύπτει ότι στο σύνολο σχεδόν των περιφερειών της χώρας ο συνολικός αριθμός των απασχολουμένων το 2020 εξακολουθούσε να είναι χαμηλότερος από εκείνον πριν την ένταξη της Ελλάδας στα προγράμματα προσαρμογής (Διάγραμμα 5.7). Ενδεικτικά, συγκριτικά με το 2009 ο αριθμός των απασχολουμένων το 2020 στην Περιφέρεια Αττικής ήταν μικρότερος κατά 292,7 χιλ. άτομα, στην Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας κατά 103,4 χιλ. άτομα, ενώ στην Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας κατά 50,4 χιλ. άτομα. Η μοναδική περιφέρεια της χώρας όπου καταγράφεται αύξηση της απασχόλησης είναι του Βορείου Αιγαίου, μόλις κατά χίλια άτομα.

[32] Σημειώνεται ότι το άθροισμα επιμέρους περιφερειακών στοιχείων για την απασχόληση, όπως παρατίθενται από τη Eurostat, ενδέχεται να εμφανίζει οριακές αποκλίσεις από τα αντίστοιχα στοιχεία που αναφέρονται στο σύνολο της χώρας ή στο σύνολο της περιφέρειας.

Διάγραμμα 5.7: Μεταβολή αριθμού απασχολουμένων ανά περιφέρεια (χιλ. άτομα, ηλικιακή ομάδα 15-64 ετών)

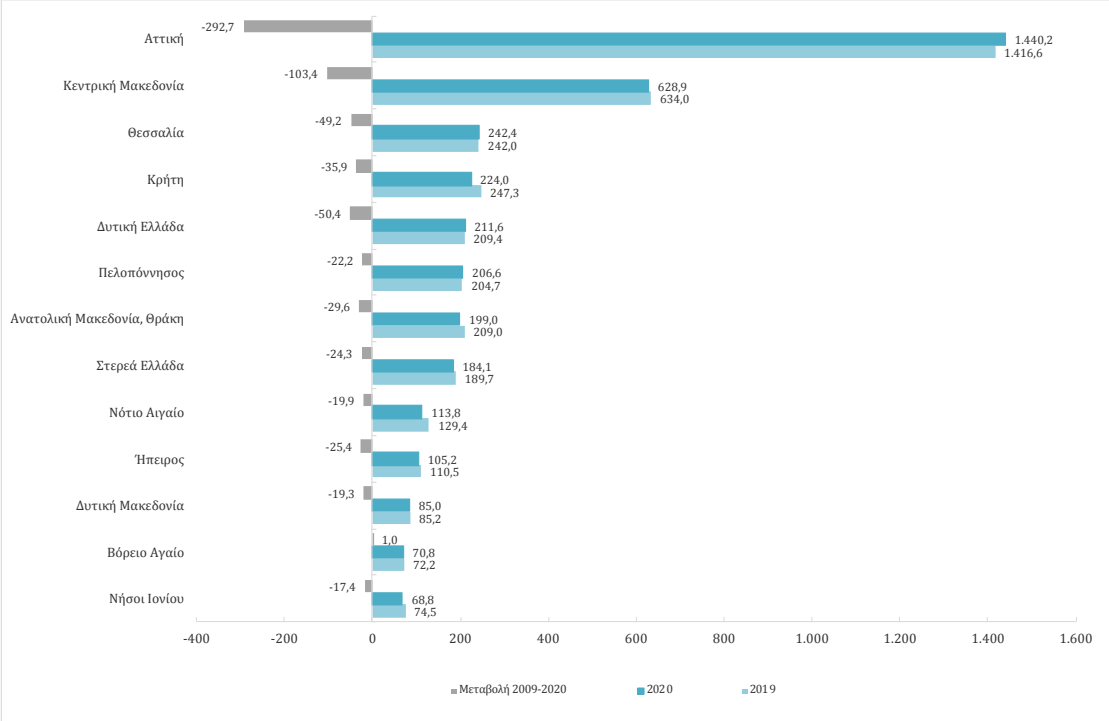

***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση: 14.10.2021) (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Στο Διάγραμμα 5.7 αποτυπώνονται και οι μεταβολές στον όγκο της απασχόλησης ανά περιφέρεια το διάστημα 2019-2020, προκειμένου να απομονώσουμε την επίπτωση που είχε η α' φάση της πανδημίας σε καθεμιά από αυτές. Από τα στοιχεία φαίνεται ότι οι περιφέρειες της Κρήτης και του Νοτίου Αιγαίου, που στηρίζονται ιδιαίτερα στον τουριστικό τομέα, εμφάνισαν σε απόλυτα μεγέθη τη μεγαλύτερη μείωση της απασχόλησης το 2020, -23,3 χιλ. άτομα και -15,6 χιλ. άτομα αντίστοιχα. Σημαντική υποχώρηση κατέγραψε όμως η απασχόληση και στην Περιφέρεια Ανατολικής Μακεδονίας-Θράκης (-10 χιλ. άτομα) και στα Νησιά του Ιονίου (-5,7 χιλ. άτομα). Στον αντίποδα, ενίσχυση της απασχόλησης παρατηρήθηκε στην Περιφέρεια Αττικής (+23,6 χιλ. άτομα), ενώ πιο περιορισμένη ήταν η αύξηση του αριθμού των απασχολουμένων στις περιφέρειες της Δυτικής Ελλάδας (+2,2 χιλ. άτομα), της Πελοποννήσου (+1,9 χιλ. άτομα) και της Θεσσαλίας (+0,4 χιλ. άτομα).

Ενδιαφέρον έχουν και τα στοιχεία του Διαγράμματος 5.8, που αποτυπώνουν τις μεταβολές της απασχόλησης μεταξύ ανδρών και γυναικών την περίοδο 2019-

2020. Βλέπουμε ότι το ξέσπασμα της πανδημικής κρίσης επηρέασε περισσότερο την απασχόληση των ανδρών παρά των γυναικών, καθώς από τη συνολική μείωση των απασχολουμένων κατά 44,3 χιλ. άτομα το 2020, οι 39,2 χιλ. ήταν άνδρες.

Διάγραμμα 5.8: Μεταβολή αριθμού απασχολουμένων ανά φύλο και περιφέρεια (2019-2020, χιλ. άτομα, ηλικιακή ομάδα 15-64 ετών)

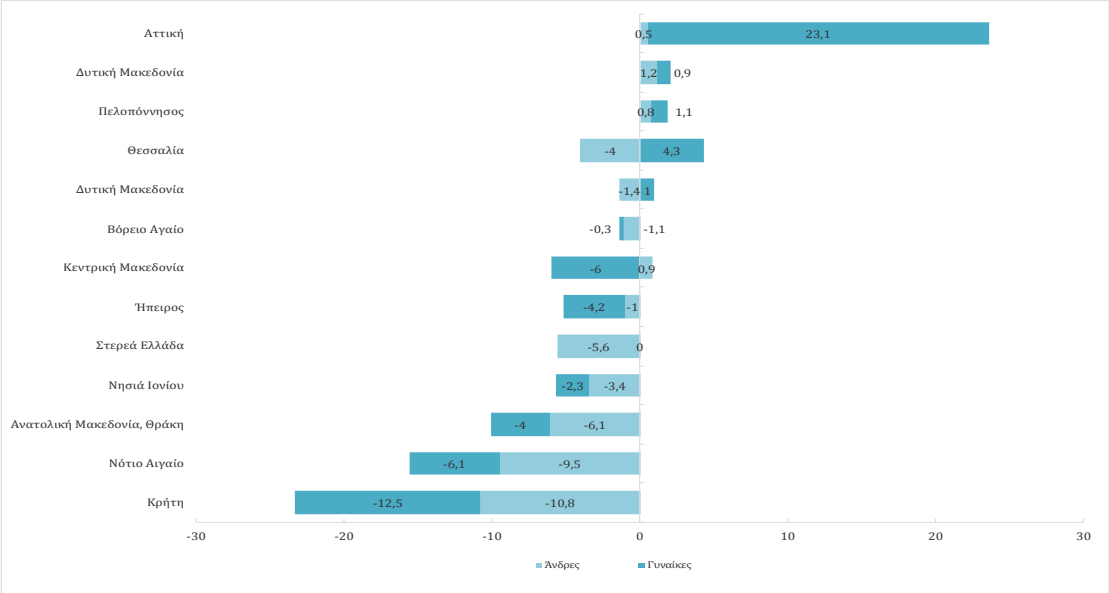

***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση: 11.10.2021) (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Στη συγκεκριμένη πληθυσμιακή ομάδα, η μεγαλύτερη μείωση καταγράφεται στην Κρήτη (-10,8 χιλ. άτομα) και ακολουθούν το Νότιο Αιγαίο (-9,5 χιλ. άτομα), η Ανατολική Μακεδονία-Θράκη (-6,1 χιλ. άτομα) και η Στερεά Ελλάδα (-5,6 χιλ. άτομα). Όσον αφορά τις γυναίκες, η μεγαλύτερη μείωση της απασχόλησης παρατηρείται και πάλι στην Κρήτη (-12,5 χιλ. άτομα) και στο Νότιο Αιγαίο (-6,1 χιλ. άτομα), ενώ ακολουθούν η Κεντρική Μακεδονία (-6 χιλ. άτομα) και η Ήπειρος (-4,2 χιλ. άτομα). Αντίθετα, αξιοσημείωτη είναι η αύξηση της απασχόλησης των γυναικών στην Αττική (23,1 χιλ. άτομα) και στη Θεσσαλία (4,3 χιλ. άτομα).

Η μείωση επίσης του συνολικού αριθμού των απασχολουμένων το 2020, αφορούσε κυρίως άτομα χαμηλότερου μορφωτικού επιπέδου, με την απασχόληση μεταξύ των αποφοίτων προσχολικής, πρωτοβάθμιας και κατώτερης δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης να υποχωρεί στο σύνολο της χώρας

έναντι του 2019 κατά 67,9 χιλ. άτομα. Αύξηση της απασχόλησης παρατηρήθηκε αντίθετα στους αποφοίτους ανώτερης δευτεροβάθμιας και μετα-δευτεροβάθμιας μη τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (+11,2 χιλ. άτομα), καθώς και στους αποφοίτους τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (+12,4 χιλ. άτομα) και ειδικά στις περιφέρειες Δυτικής Ελλάδας (+8,4 χιλ. άτομα), Κεντρικής Μακεδονίας (+8 χιλ. άτομα) και Αττικής (+6,9 χιλ. άτομα) (Διάγραμμα 5.9).

Διάγραμμα 5.9: Μεταβολή αριθμού απασχολουμένων ανά εκπαιδευτικό επίπεδο και περιφέρεια (2019-2020, χιλ. άτομα, ηλικιακή ομάδα 15-64 ετών)

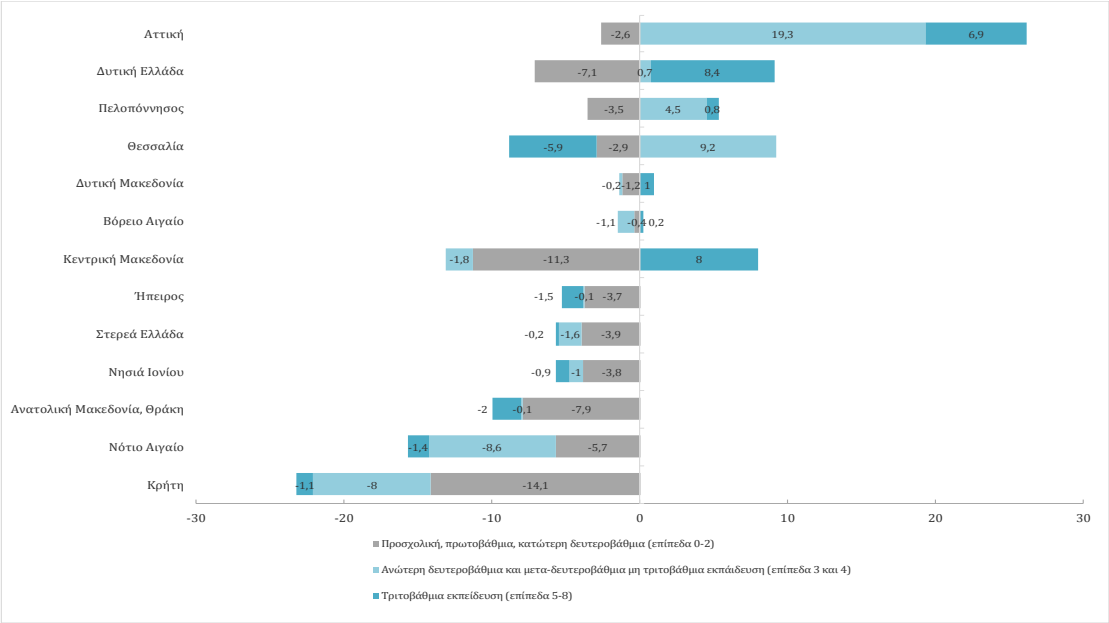

***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση: 11.10.2021), (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Αξίζει να σημειωθεί ότι το 2020 σε έξι από τις δεκατρείς περιφερειακές ενότητες της χώρας, συγκεκριμένα στην Κρήτη, το Νότιο Αιγαίο, την Ανατολική Μακεδονία-Θράκη, τα Νησιά Ιονίου, τη Στερεά Ελλάδα και την Ήπειρο, καταγράφηκε μείωση της απασχόλησης στους αποφοίτους όλων των επιπέδων εκπαίδευσης.

Όσον αφορά τις μορφές απασχόλησης, ο συνολικός αριθμός των εργαζομένων με καθεστώς μερικής απασχόλησης μειώθηκε πέρυσι στην Ελλάδα κατά 24,2 χιλ. άτομα, ενώ εκείνων πλήρους απασχόλησης κατά 20,2 χιλ. άτομα.

Διάγραμμα 5.10: Μεταβολή αριθμού απασχολουμένων ανά καθεστώς απασχόλησης και περιφέρεια (2019-2020, ηλικιακή ομάδα 15-64 ετών)

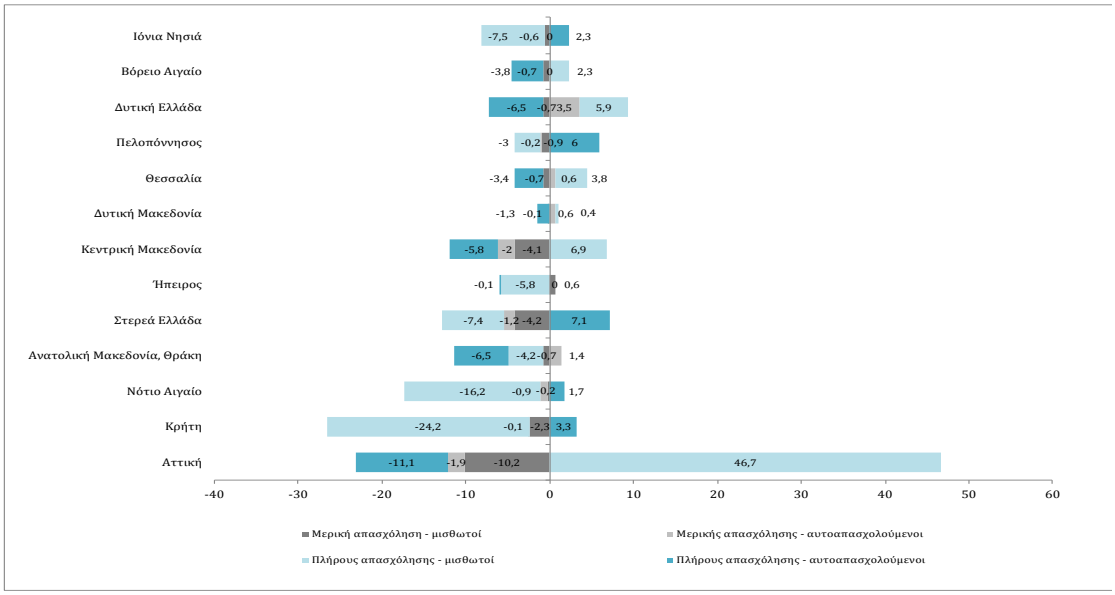

***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση: 11.10.2021) (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Σημείωση: Μη διαθέσιμα στοιχεία για τους αυτοαπασχολούμενους μερικής απασχόλησης στις περιφέρειες Βορείου Αιγαίου και Ιονίων Νήσων.

Μεταξύ των δεκατριών περιφερειών της χώρας, η Αττική σημείωσε το 2020 τη μεγαλύτερη κάμψη της μερικής απασχόλησης (-12,1 χιλ. άτομα), εξέλιξη που αντισταθμίστηκε από την αύξηση των μισθωτών πλήρους απασχόλησης κατά 46,7 χιλ. άτομα (βλ. Διάγραμμα 5.10). Σημαντική υποχώρηση της μερικής απασχόλησης σημειώθηκε και στην Κεντρική Μακεδονία (-6,1 χιλ. άτομα) και στη Στερεά Ελλάδα (-5,5 χιλ. άτομα). Αναφορικά με τον αριθμό των μισθωτών με καθεστώς πλήρους απασχόλησης το 2020, αυτός στο σύνολο της χώρας μειώθηκε κατά 2,1 χιλ. άτομα, με τη μεγαλύτερη μείωση να καταγράφεται στην Κρήτη (-24,2 χιλ. άτομα), στο Νότιο Αιγαίο (-16,2 χιλ. άτομα) και στα νησιά του Ιουνίου (-7,5 χιλ. άτομα). Αναφορικά με τους αυτοαπασχολούμενους, οι απώλειες στο σύνολο της χώρας ανήλθαν σε 17,6 χιλ. άτομα,[33] εξέλιξη που οφείλεται αποκλειστικά στη μείωση του αριθμού εκείνων που εργάζονται σε καθεστώς πλήρους απασχόλησης.

[33] Τις περισσότερες απώλειες καταγράφουν η Αττική (-13 χιλ. άτομα), η Κεντρική Μακεδονία (-7,8 χιλ. άτομα) και η Ανατολική Μακεδονία-Θράκη (-5,1 χιλ. άτομα). Αντίθετα, αύξηση του αριθμού των αυτοαπασχολούμενων σημείωσαν, μεταξύ άλλων, οι περιφέρειες Στερεάς Ελλάδας (+5,9 χιλ. άτομα) και Πελοποννήσου (+5,8 χιλ. άτομα).

Διάγραμμα 5.11: Μεταβολή ποσοστού (%) νέων εκτός εργασίας (τυπικής ή άτυπης) εκπαίδευσης ή κατάρτισης ανά περιφέρεια (2019-2020, ηλικιακή ομάδα 15-29 ετών)

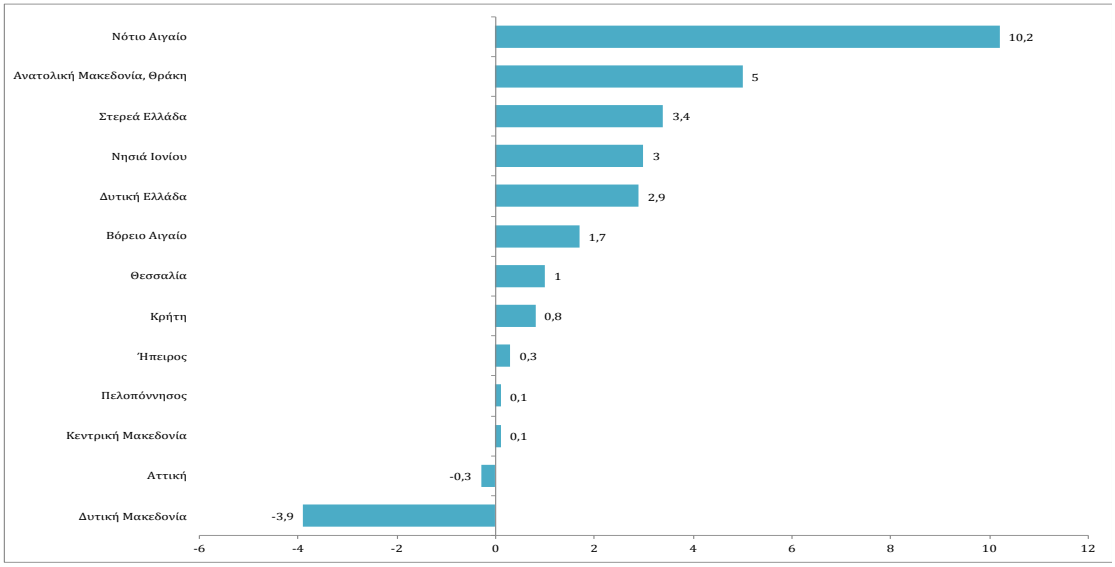

***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση: 13.10.2021) (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Παράλληλα, το ποσοστό των νέων ηλικίας 15-29 ετών, που βρίσκονται εκτός εργασίας, (τυπικής και άτυπης) εκπαίδευσης ή κατάρτισης (NEETs) διαμορφώθηκε το 2020 στην Ελλάδα στο 18,7%, έναντι 17,7% το 2019. Ανησυχητικό είναι το γεγονός ότι το ποσοστό αυτό κινήθηκε αυξητικά στο σύνολο των περιφερειών της χώρας, με εξαίρεση τη Δυτική Μακεδονία και την Αττική (βλ. Διάγραμμα 5.11). Τη μεγαλύτερη αύξηση κατέγραψε η Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου (+10,2 ποσοστιαίες μονάδες), η οποία συγκαταλέγεται πλέον μαζί με τη Στερεά Ελλάδα στις περιφέρειες με το υψηλότερο ποσοστό νέων εκτός εργασίας, εκπαίδευσης ή κατάρτισης.[34] Σημαντική αύξηση σημείωσε το συγκεκριμένο ποσοστό και στην Περιφέρεια Ανατολικής Μακεδονίας-Θράκης (+5 ποσοστιαίες μονάδες), η οποία διαχρονικά εμφανίζει σχετικά υψηλά ποσοστά νέων NEETs.[35] Ηπιότερες μεταβολές καταγράφηκαν τέλος στην Ήπειρο (+0,3 ποσοστιαίες μονάδες), στην Πελοπόννησο (+0,1 ποσοστιαίες μονάδες) και στην Κεντρική Μακεδονία (+0,1 ποσοστιαίες μονάδες).

[34] Το ποσοστό αυτό στις συγκεκριμένες περιφέρειες διαμορφώθηκε το 2020 στο 29,8%.
[35] Το μέσο ποσοστό νέων NEETs την περίοδο 2010-2020 ήταν 27,3%.

Ωστόσο, η μείωση της απασχόλησης το 2020 δεν φαίνεται να επηρέασε σημαντικά τις συνθήκες διαβίωσης (Διάγραμμα 5.12). Ενδεικτικό είναι ότι σε δέκα από τις δεκατρείς συνολικά περιφερειακές ενότητες της χώρας το ποσοστό των ατόμων που αντιμετώπιζε πέρυσι κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού μειώθηκε.[36] Τη μεγαλύτερη πτώση κατέγραψαν τα Νησιά Ιονίου (-5,2 ποσοστιαίες μονάδες), η Κρήτη (-4,7 ποσοστιαίες μονάδες) και η περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου (-3,9 ποσοστιαίες μονάδες). Από την άλλη, υψηλότερα ποσοστά σχετικά με το 2019 εμφάνισαν η Δυτική Ελλάδα (+1,5 ποσοστιαίες μονάδες), η Ήπειρος (+0,8 ποσοστιαίες μονάδες) και η Ανατολική Μακεδονία-Θράκη (+0,2 ποσοστιαίες μονάδες). Η σχετική αυτή βελτίωση μπορεί μεταξύ άλλων να αποδοθεί αφενός στα μέτρα στήριξης του εισοδήματος των νοικοκυριών που προωθήθηκαν στο πλαίσιο των παρεμβάσεων για την ανάσχεση της πανδημικής κρίσης και αφετέρου στην πτώση της καταναλωτικής δαπάνης λόγω lockdown, τα οποία, παρά την πτώση του διαθέσιμου εισοδήματος, στήριξαν την αποταμίευση αρκετών νοικοκυριών.[37]

[36] Ο συγκεκριμένος δείκτης περιλαμβάνει εκείνους που είτε κινδυνεύουν από φτώχεια είτε αντιμετωπίζουν σοβαρή υλική στέρηση είτε διαβιούν σε νοικοκυριά με πολύ χαμηλή ένταση εργασίας. Βλ. https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-datasets/-/t2020_50

[37] Η θετική εξέλιξη του δείκτη το 2020 οφείλεται και στη μείωση του ποσοστού νομισματικής φτώχειας στην Ελλάδα το ίδιο έτος, που υπολογίζεται βάσει των εισοδημάτων του έτους 2019.

Διάγραμμα 5.12: Μεταβολή ποσοστού κίνδυνου φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού ανά περιφέρεια (2019-2020)

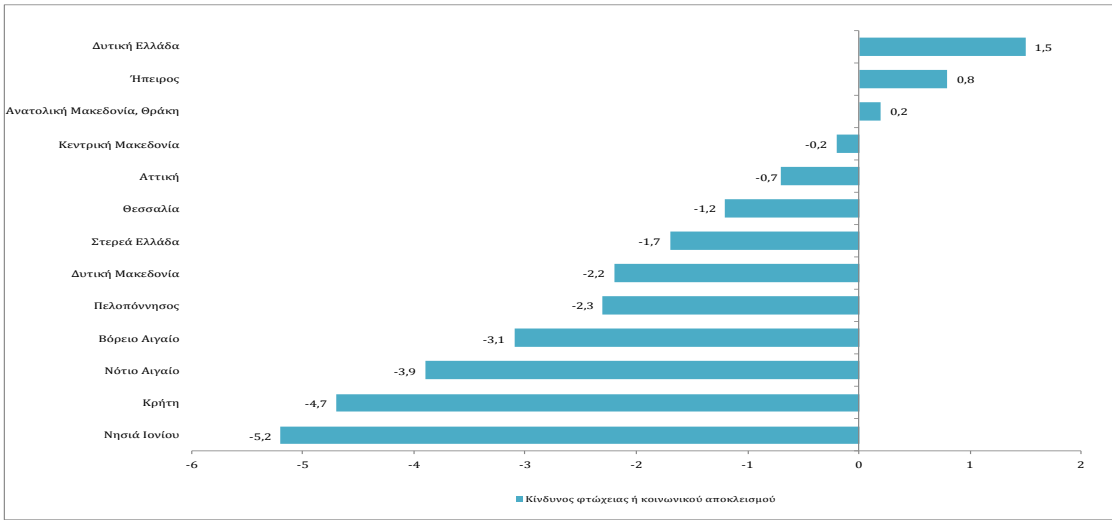

***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση: 13.10.2021) (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Η συμπεριφορά της αγοράς εργασίας μετά την πλήρη απόσυρση των μέτρων στήριξης του εισοδήματος εργαζομένων και επιχειρήσεων που έχουν προωθηθεί θα προσδιορίσει, κατά την άποψή μας, και το τελικό αποτύπωμα της πανδημίας στις συνθήκες διαβίωσης των νοικοκυριών. Επίσης, η εξέλιξη της απασχόλησης και των αμοιβών, καθώς και η ποιότητα της εργασίας θα διαδραματίσουν τα επόμενα χρόνια σημαντικό ρόλο στη διατηρησιμότητα της ανάκαμψης, στη σταθερότητα της οικονομίας και στον βιώσιμο μετασχηματισμό του αναπτυξιακού υποδείγματος της χώρας.

Βιβλιογραφία

Ελληνική

- ΕΛΣΤΑΤ (2021α). *Υπερχρέωση, κατανάλωση και πλούτος των νοικοκυριών. Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών: Έτος 2020*, Πειραιάς, Σεπτέμβριος.
- ΕΛΣΤΑΤ (2021β). *Έρευνα οικογενειακών προϋπολογισμών 2020*, Πειραιάς, Σεπτέμβριος.
- ΙΝΕ ΓΣΕΕ (2021). *Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση*, Ετήσια Έκθεση, Αθήνα.
- ΙΝΣΕΤΕ (2021). *Στατιστικό Δελτίο Νο 68,* Ινστιτούτο Συνδέσμου Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων, Αθήνα, Οκτώβριος.
- Τράπεζα της Ελλάδος (2020). *Έκθεση Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας*, Αθήνα, Ιούλιος.
- Τράπεζα της Ελλάδος (2021). *Νομισματική Πολιτική 2020-2021*, Αθήνα, Ιούνιος.
- ΥΠΟΙΚ (2021α). *Εισηγητική Έκθεση Προϋπολογισμού 2022*, Αθήνα, Νοέμβριος.
- ΥΠΟΙΚ (2021β). *Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2002-2025*, Ιούνιος.
- ΥΠΟΙΚ (2021γ). *Προσχέδιο Κρατικού Προϋπολογισμού 2022*, Αθήνα, Οκτώβριος.

Ξενόγλωσση

- EC (2020). "Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on adequate minimum wages in the European Union. Impact assessment", *Commission Staff Working Document 245*, Brussels.
- ECB (2021). *Economic Bulletin*, Frankfurt, July.

- Paitaridis, D. (2018). "Division of labour, productivity and competitiveness of the Greek tradable sector", *Journal of Economics and Business*, 21 (1-2), pp. 157-184.
- Pierros, C. (2021). "Assessing the internal devaluation policy implemented in Greece in an empirical stock-flow consistent model", *Metroeconomica*, 72 (4), pp. 905-943.

Ηλεκτρονικές πηγές

- ΕΛΣΤΑΤ: https://www.statistics.gr/
- Τράπεζα της Ελλάδος: https://www.bankofgreece.gr/statistika/ekswterikos-tomeas
- Eurostat: https://ec.europa.eu/eurostat/data/database
- ΟΟΣΑ: https://stats.oecd.org/
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή: https://ec.europa.eu/energy/data-analysis/energy-prices-and-costs_en

INE
Ινστιτούτο Εργασίας Γ.Σ.Ε.Ε.

ISSN: 2529-1173